

Afgørelser – Reg. nr.:

Fredningen vedrører:

Bemærkninger:

Bemærkning om formål og bestemmelser:

I dokumentet er fredningens formål og bestemmelser fremhævet som hjælp til læseren. Fremhævningerne er vejledende. Fredningens formål og bestemmelser kan også optræde uden for de markerede områder. Et fuldstændigt billede af formål og bestemmelser forudsætter, at hele afgørelsen fra fredningsnævn og Overfredningsnævnet/klagenævn læses.

[Tryk her for at komme direkte til den vejledende fremhævning af af fredningens formål](#)

[Tryk her for at komme direkte til den vejledende fremhævning af bestemmelserne](#)

Domme:

Taksationskommissionen:

Miljø- og Fødevareklagenævnet:

Fredningsnævnet:

Forslag:

Dispensationer: sidst i filen med nyeste til sidst

TAKSATIONSKOMMISSIONEN >

Taksationskommissionen

K E N D E L S E

af 1. december 2023

i sag nr. 411

om erstatning i anledning af
supplerende fredning af Store Åmose i Sorø Kommune

Afgørelse

Taksationskommissionen har truffet afgørelse efter naturbeskyttelseslovens § 33, stk. 2, 2. pkt., jf. § 45, jf. § 46.

Taksationskommissionen har stadfæstet Miljø- og Fødevareklagenævnets afgørelse af 31. marts 2023 (sagsnr. 19/00491) om erstatning vedrørende ejendommen lb.nr. 1, del af matr.nr. 5c Stenmagle by, Stenmagle.

Erstatningsbeløbet forrentes fra datoen for fredningsnævnets afgørelse, og indtil erstatningen udbetales, med en årlig rente, der svarer til Danmarks Nationalbanks diskonto, jf. naturbeskyttelseslovens § 39, stk. 4.

Taksationskommissionen har endvidere fastsat godtgørelse for sagkyndig bistand i medfør af naturbeskyttelseslovens § 47.

Søgsmål til prøvelse af Taksationskommissionens afgørelse kan anlægges inden 6 måneder efter, at afgørelsen er meddelt, jf. naturbeskyttelseslovens § 88.

Indledning

Miljø- og Fødevareklagenævnets afgørelse af 31. marts 2023 om erstatning i anledning af klagenævnets afgørelse af s.d. om supplerende fredning af Store Åmose i Sorø Kommune er påklaget til Taksationskommissionen af ejeren af ejendommen lb.nr. 1, del af matr.nr. 5c Stenmagle by, Stenmagle.

Taksationskommissionen har den 5. oktober 2023 afholdt offentligt møde. Taksationskommissionen har ikke foretaget besigtigelse, idet klagen angår spørgsmål, til hvis påkendelse en besigtigelse ikke skønnes nødvendig, jf. Taksationskommissionens forretningsorden § 3, stk. 1, 2. pkt.

Sagens oplysninger

Naturstyrelsen meddelte den 7. november 2013 Bodal I/S et foreløbigt forbud i medfør af naturbeskyttelseslovens § 34 mod at ændre den daværende tilstand af det omhandlede areal i Store Åmose, og frednings sagen blev rejst ved brev af 4. november 2014.

Den 10. november 2014 blev et område inden for fredningsområdet registreret som beskyttet eng, jf. naturbeskyttelseslovens § 3-areal. Registreringen skete på baggrund af en besigtigelse foretaget den 3. juli 2013.

Da fredningsnævnet ikke inden 2 år efter rejsningen af frednings sagen havde truffet afgørelse om fredningsforslaget, bortfaldt forslaget i medfør af naturbeskyttelseslovens § 37 a, stk. 1.

Styrelsen for Vand- og Naturforvaltning (nu Miljøstyrelsen) og Danmarks Naturfredningsforening genfremsatte inden for 2 måneders fristen ved brev af 6. december 2016 fredningsforslaget på uændret grundlag, jf. § 37 a, stk. 2, og fredningen blev gennemført ved Fredningsnævnets afgørelse af 30. november 2018.

Miljø- og Fødevareklagenævnets afgørelse og den under sagen nedlagte påstand

Erstatningen for ejendommen blev af Miljø- og Fødevareklagenævnet fastsat således:

Areal i alt 23,66 ha		
- § 3	2,1 ha	
- Eksisterende sti á 15 kr.	451 m	6.765 kr.
- dyrkningsforbud á 75.000 kr.	21,56 ha	<u>1.617.000 kr.</u>
Erstatning i alt		<u>1.623.765 kr.</u>

Ejeren har for Taksationskommissionen gentaget sit krav om erstatning på i alt 11.282.558 kr.

Miljøstyrelsen og Sorø Kommune har påstået Miljø- og Fødevareklagenævnets afgørelse stadfæstet.

Argumenter

Ejeren har i det væsentlige gentaget sine argumenter for Miljø- og Fødevarerklagenævnet og i klagen af 27. april 2023 til Taksationskommissionen anført bl.a.:

”Jeg henviser foreløbigt til mine indlæg under fredningsagens behandling i de tidligere instanser og fastholder foreløbigt det tidligere fremsatte erstatningskrav.

Der sker for det første en vandstandsstigning inden for den oprindelige fredning. Dette umuliggør den anvendelse af arealerne, som ellers er tilladt efter kendelsen fra 1993 [...]. Dette medfører tab for min klient. Jeg henviser til de tidligere bemærkninger herom jf. indlæg af 12. november 2018.

Med de nu fastsatte fredningsvilkår vil arealerne i praksis blive værdiløse, og min klients krav om erstatning på mindst 125.000 kr. pr. Ha fastholdes derfor. Jeg vil uddybe dette i et senere indlæg.

I nævnets afgørelse er udtaget 2,1 Ha som § 3-arealer, hvortil der ikke ydes erstatning. Der kræves erstatning også for dette areal, ikke mindst fordi arealet på grund af den manglende adgang til afvanding ikke har været dyrkbart i en længere årrække. Hvis min klient havde fået mulighed for at gennemføre de afvandingsarbejder, der er beskrevet oven for, var arealet blevet dyrket helt normalt og ikke udlagt som § 3-areal. Hvis der ikke ydes erstatning herfor bliver min klient for disse 2,1 Ha så at sige straffet dobbelt. Yderligere bemærkninger herom forbeholdes.

Min klient blev som nævnt i 2012 forhindret i at udføre nødvendig dræning og afvanding, selvom Natur- og Miljøklagenævnet havde givet min klient medhold i en sag herom. Afvandingsgrøften skulle have været udført allerede i 2007, men arbejdet blev standset af kommunen. Dette har medført afgrødetab siden byggestop 2007. Ikke kun på arealet i tillægfredningen (ca. 25 Ha), men også yderligere arealer mod øst (ca.15 ha), der bliver drænet gennem tillægfredningen. Jeg forbeholder at opføre et særskilt erstatningskrav i denne anledning.”

I supplerende skriftligt indlæg af 12. juli 2023 har ejeren videre anført:

”Tillægfredningen begrænser afvandingsmulighederne.

Tillægfredningen omfatter et areal på 23,66 Ha, der som beskrevet i mit brev af 27. april 2023 vil blive pålagt rådighedsindskrænkninger, der svarer til B-områderne i den oprindelige fredning fra 1993. Tillægfredningen er kommet i stand på grund af min klients behov for dræning og afvanding af landbrugsjorden, og jeg har ligeledes anført, at tillægfredningen blot medfører, at afvandingsproblematikken flyttes mod øst.

Min klients behov for afvanding vedrører derfor ikke alene det tillægfredede areal på 23,66 Ha, men også de landbrugsarealer, der afvandes via drænanlæg m.v. i det tillægfredede areal. De yderligere berørte arealer udgør 13,98 Ha, der er beliggende øst for tillægfredningen.

De samlede berørte arealer – i alt 37,64 Ha – er certificeret til økologi og har siden 2007 været dyrket med vårhavre, græsfrø (Timothe) og græs i omdrift. Dette vil næppe være muligt fremadrettet, da arealerne som anført tidligere må forventes at blive vandlidende. Dette vil med sikkerhed ske for de arealer, der tillægsfredes og tillige for de tilstødende 13.98 Ha medmindre der etableres nye drænings- og afvandingsmuligheder. Omkostningerne hertil udgør (2017) 480.000 kr. excl. moms, hvilket kræves særskilt erstattet, da min klient påføres denne udgift som en direkte følge af tillægfredningen.

Tillægfredningen har betydelige konsekvenser for klagers landbrugsstøtte.

Arealernes status før tillægfredningen.

Frem til 2019 har arealerne været anmeldt under økologiordningen, hvilket har betydet, at klager årligt har været berettiget til at modtage landbrugsstøtte med 2.785 kr. pr. Ha (870 kr. pr. Ha i økologitilskud samt 1.915 kr. pr. Ha i grundbetaling).

Fra 2022 er ordningen "Ekstensivering med slæt på kulstofholdige jorde" tiltrådt og anvendt på arealerne. Ordningen er efterfølgende videreført i den tilsvarende bioordning i 2023. Ordningen betyder at det er muligt at modtage landbrugsstøtte på 5.426 kr. pr. Ha (3.526 kr. pr. Ha i biotilskud samt 1.900 kr. pr. Ha i grundbetaling).

Arealernes status efter tillægfredningen.

Bioordningen "Ekstensivering med slæt på kulstofholdige jorde" kan ikke søges på arealer hvor der er forbud mod gødskning. Tillægfredningens forbud mod gødskning betyder, at bioordningen ikke længere vil kunne anvendes på de 23,66 ha inden for tillægfredningen.

Arealerne vil fortsat være støtteberettiget som brak- eller græsarealer i omdrift, under forudsætning af at de fortsat er tørre og kørefaste. Hvis arealerne vådgøres – som forventeligt – vil det fremadrettet ikke være muligt at søge grundbetaling da det landbrugsmæssige aktivitetskrav ikke kan indfries. Værdien af grundbetaling for arealerne vurderes derfor fremadrettet til 0 kr. pr. Ha.

Der kan søges om 5-årige støtteordninger til pleje af græs- og naturarealer med forpligtigelse til enten slæt eller afgræsning. Ved afgræsning er satsen 2.600 kr. pr. Ha og ved slæt er satsen 1.050 kr. pr. Ha. (2023). Der vil kunne dispenseres for at arealerne er for våde til at blive plejet et enkelt år, men ved permanent vandlidende karakter bortfalder tilskuddet og tidligere års udbetalinger kan kræves tilbagebetalt. Ud fra beskrivelsen i fredningssagen af den ønskede udvikling for arealerne vurderes det derfor ikke hensigtsmæssigt for klager at indgå en sådan 5-årig forpligtigelse.

Klager er derfor blevet frarådet at tegne en 5-årig aftale for arealet før omfanget af vådgørelsen og arealernes udvikling efter fredningen er kendt i praksis.

Hvad angår min klients støttemuligheder er det derfor min vurdering, at de tillægfredede arealer vil være værdiløse i støttemæssig henseende, og at dette tillige vil gælde de tilstødende arealer på 13,98 Ha medmindre der for disse arealers vedkommende udføres de afvandsingsforanstaltninger, som er beskrevet oven for.

Lavbundsprojekter på lavtliggende arealer.

Min klient har i 2021 fået tilsagn til at gennemføre et klima-lavbundsprojekt på ejendommens lavtliggende arealer. Ved tildeling af tilsagnet blev der lagt særlig vægt på, at en realisering af projektet ville medføre etablering af et af de største sammenhængende lavbundsprojekter på en enkelt lodsejers ejendom.

Lodsejerkompensationen for at tiltræde et klima-lavbundsprojekt er op til 86.000 kr. pr. Ha beregnet på baggrund af arealernes nuværende status og tidligere anvendelse. For arealer der allerede er pålagt restriktioner, kan der enten ikke opnås lodsejerkompensation eller arealerne takseres meget lavt.

I ansøgningen om dette projekt er det forudsat med at A- og B-områderne i den eksisterende fredning ikke ville kunne opnå lodsejerkompensation. C-områderne vil kunne oppebære en lav taksering mens D-områderne, tillægfredningen og det bagved liggende areal (13,98 Ha) vil kunne oppebære den højeste taksering som følge af dyrkningshistorikken med højværdiafgrøder.

Afgørelsen vedr. tillægfredningen betyder at arealet i tillægfredningen ikke længere kan oppebære lodsejerkompensation som følge af fredningsbestemmelsernes restriktioner. Dermed vurderes der ikke længere at være rentabilitet for min klient i at gennemføre det samlede klima-lavbundsprojekt der er givet tilsagn til.

Værditab for arealer i den nuværende fredning.

De foranstaltninger, som beskrives i tillægfredningen formodes tillige at føre til en yderligere vådgørelse af arealer indenfor den oprindelige fredning. Dette medfører økonomiske tab for min klient i det omfang, der er beskrevet i mine indlæg under fredningssagen. Dette opretholdes.

Erstatning for tab af afgrøder.

I klageskrivelsen af 27. april 2023 har jeg redegjort for sagens baggrund, nemlig min klients ønske om at sikre sine landbrugsarealer uden for den oprindelige fredning ved etablering af en drængrøft. Dette blev som bekendt forhindret af fredningsmyndighederne.

Dette har ført til betydelige afgrødetab for min klient i en længere årrække.

De omhandlede områder har været udsat for oversvømmelser flere gange bl.a. i 2011 og 2017.

I 2011 blev hændelsen anmeldt til Stormrådet, men min klients erstatningskrav blev afvist, fordi oversvømmelsen ikke var udtryk for en ekstrem hændelse.

I 2017 var forholdet det samme, og min klient rettede efterfølgende et erstatningskrav mod Sorø Kommune. Dette afvistes bl.a. med den begrundelse, at vedligeholdelse af Åmose Å var foretaget korrekt. Dette fører selvsagt til, at afvandingsproblemet ikke (i hvert fald ikke i 2011 og 2017) var manglende eller forkert oprensning af Åmose Å, men derimod utilstrækkelig afvanding af landbrugsjorden. Til brug for sagen i 2017 har min klient via sin konsulent opgjort afgrødetabet for 2017, og jeg vedlægger kopi af denne opgørelse. Der er lidt afgrødetab for 2007 til dato fordi de omhandlede arealer ikke har kunnet afvandes i nødvendigt omfang. Drænanlægget til det omhandlede areal er afbrudt ved den oprindelige fredning og det projekt, som min klient blev forhindret i at gennemføre, havde netop til formål at afhjælpe dette. Konsekvensen af den manglende afvanding blev illustreret bl.a. i 2011 og 2017.

Min klient og jeg skønner det samlede tab herved for perioden 2007 – 2022 på baggrund af opgørelsen for 2017 til ikke under 2.500.000 kr., hvilket kræves særskilt erstattet.

Erstatningens størrelse.

Jeg fastholder de tidligere fremsatte krav. Til belysning af arealernes værdi vedlægger jeg et notat fra NaturErhvervsstyrelsen (desværre udateret), som blev udarbejdet til brug for en anden sag, som min klient var involveret i, nemlig et EU-Life projekt med Sorø Kommune. I notatet side 3 er beskrevet værdiansættelser for "Kongens mose og Sandlyng mose". Der er en fejl i overskriften; notatet vedrører på dette punkt "Verup mose og Sandlyng mose". I 3. afsnit er beskrevet min klients arealer, som er sammenlignelige med de omhandlede arealer i denne sag. Værdien før vådgørelse blev dengang sat til 150.000 – 160.000 kr. pr. Ha og med en efterværdi på 45.000 kr. pr. Ha., d.v.s. et værditab på 105.000 - 115.000 kr. pr. Ha. Fremskrivning til dagens priser fører til et værditab for de arealer, der er omhandlet af tillægfredningen i denne sag på mindst 125.000 kr. pr. Ha.

Jeg henviser ligeledes til bemærkningerne i notatet på side 3 om de erstatningskrav, der måtte følge af at f.eks. MVJ ordninger ikke kan opretholdes.

Sammenfatning.

På denne baggrund fastholdes det tidligere fremsatte erstatningskrav, og jeg henviser herom til de indlæg, der blev afgivet herom under den oprindelige fredningssag.

Kommissionen anmodes om i tillæg til den generelle erstatning til min klient at udmåle særskilt erstatning for min klients kommende udgifter til etablering af dræningsanlæg på de tilstødende arealer jf. oven for samt en særskilt erstatning for afgrødetab i den periode siden 2007, hvor tillægfredningen har medført et sådant tab for min klient."

Ejeren har under taksationsmødet uddybet sine synspunkter.

Miljøstyrelsen har i det væsentlige gentaget sine argumenter for Miljø- og Fødevarerklagenævnet og har i et skriftligt indlæg af 11. september 2023 til Taksationskommissionen anført bl.a.:

”Om afvandingsproblemer flytter mod øst

Det er Miljøstyrelsen opfattelse, at fredningen sikrer mod eventuelle afvandingsproblemer mod øst. Særligt bemærkes, at der i forbindelse med gennemførelse af de naturforvaltnings-tiltag, Miljø- og Fødevarerklagenævnet har besluttet, vil blive etableret en åben grøft i skellet mod øst og ned til de eventuelle nuværende drænrør i marken.

Endvidere henvises til tidligere afgivne høringssvar herom, bl.a. Miljøstyrelsen bemærkninger til fredningsnævnet, december 2017, og Miljøstyrelsens bemærkninger til Miljø- og Fødevarerklagenævnet, maj 2022. Vedhæftet.

Om arealerne øst for det fredede område bemærker Miljøstyrelsen, at de bl.a. er vandlidende, fordi terrænet med de tørveholdige jorde gennem årene er blevet mere lavtliggende, når de organiske materialer i tørv og gytjen er blevet nedbrudt. Desuden er dræn i området af ældre dato, og de fungerer efter al sandsynlighed dårligt. Disse forhold er efter Miljøstyrelsen opfattelse fredningserstatningen uvedkommende.

Ligeledes er det fredningserstatningen uvedkommende, at Åmose Å har et meget begrænset fald på strækningen, at åen afvander et relativt stort opland, og at åen derfor ved store nedbørshændelser løber over sine bredder og oversvømmer nogle af de omhandlede arealer.

Om erstatningernes størrelse

Det af Anders Stoltenberg medsendte dokument ”Rapport/notat vedrørende ejendomsmæssig forundersøgelse af en række højmoser på Sjælland og Falster” kan efter Miljøstyrelsens opfattelse ikke lægges til grund ved en erstatningsberegning i forbindelse med den supplerende fredning.

Således fremgår det på s. 1, at ”Arealværdierne som er anvendt i beregningerne er lodsejernes vurderinger af priser på interviewstidspunktet i kombination med NaturErhvervsstyrelsens vurdering.”

Om tilsagn til klima-lavbundsprojekt

Det anføres i klagen under ”Lavbundsprojekter på lavtliggende arealer”, at på grund af fredningens restriktioner kan det fredede område ikke indgå i et klima-lavbundsprojekt, Bodal har fået tilskud til i 2021, og at klager dermed vurderer, at det ikke længere er rentabelt at gennemføre det samlede klima-lavbundsprojekt.

Miljøstyrelsen er enig i, at det fredede område sandsynligvis ikke kan indgå i et klima-lavbundsprojekt.

Miljøstyrelsen kan oplyse, at Bodal har modtaget tilsagn til et 708 ha stort projektområde. Styrelsen kan endvidere oplyse, at lodsejerkompensation for landbrugsarealer i klima-lavbundsordningen ligger på mellem 31.000 kr. og 86.000 kr. pr. hektar afhængigt af driften på arealerne i en referenceperiode (fra 2015 til 2019).

At det fredede område på 23 ha må udgå af klima-lavbundsprojektet, da arealerne pålægges begrænsninger i medfør af fredningen, og der tilkendes lodsejeren fredningserstatning, vil efter styrelsens opfattelse næppe være afgørende for, om det samlede projekt er rentabelt at gennemføre. Et klima-lavbundsprojekt, hvor de omkringliggende arealer gøres vådere, vil heller ikke være til ugunst for fredningen.

Om erstatning for arealer i det allerede fredede område

Miljøstyrelsen henviser til styrelsens udtalelse til fredningsnævnet af 21. december 2017 med bilag B, C og D.

Miljø- og Fødevarerklagenævnets erstatningsfastsættelse

Under Miljø- og Fødevarerklagenævnets behandling af sagen, har Landbrugsstyrelsen udarbejdet et notat, dateret den 5. maj 2022.

Notatet er lagt til grund ved Miljø- og Fødevarerklagenævnets erstatningsfastsættelse, hvilket Miljøstyrelsen støtter.”

Miljøstyrelsens repræsentant har under taksationsmødet uddybet styrelsens synspunkter.

Sorø Kommune har under sagen tilsluttet sig Miljøstyrelsens bemærkninger.

Taksationskommissionens begrundelse og resultat

Efter naturbeskyttelseslovens § 39, stk. 1, fastsættes der erstatning til ejere, brugere og andre indehavere af rettigheder over en fredet ejendom for det tab, som fredningen påfører dem. Der ydes således fuld erstatning for det tab, som fredningen påfører ejere og andre rettighedsindehavere af de fredede ejendomme.

Indledningsvis bemærker Taksationskommissionen, at det følger af fast taksations- og retspraksis, at erstatning for ekspropriative indgreb udmåles efter forholdene på tidspunktet for afgørelsen. Det vil i fredningssager sige fra fredningsnævnets afgørelse, fra hvilket tidspunkt erstatningsbeløbet også som udgangspunkt forrentes, jf. naturbeskyttelseslovens § 39, stk. 4.

Det fredede område

Ejeren har ikke haft bemærkninger til erstatningen for stier, og Taksationskommissionen kan tiltræde Miljø- og Fødevarerklagenævnets erstatning for stier, der er i overensstemmelse med praksis.

Vedrørende det fredede område har ejeren fastholdt sit krav om erstatning for værditab på i alt 3.561.000 kr. og anført bl.a., at værditabet udgør mindst 125.000 kr. pr. ha.

Landbrugsstyrelsen har i notat af 5. maj 2022 vurderet, at værdiforringelsen udgør ca. 1.676.000 kr. eller 71.000 kr. pr. ha, og Taksationskommissionen forstår Landbrugsstyrelsens vurdering således, at der er taget udgangspunkt i prisniveauet på tidspunktet for vurderingen (2022). Under hensyn til, at prisen på landbrugsjord lå på nogenlunde samme niveau i 2018, og af de grunde, der er anført af Miljø- og Fødevarerklagenævnets flertal, tiltræder Taksationskommissionen, at der med udgangspunkt i Landbrugsstyrelsens skønsmæssige vurdering tilkendes 75.000 kr. pr. ha for arealerne omfattet af fredningen. Taksationskommissionen har herved taget i betragtning, at Landbrugsstyrelsen vurderer værditabet til 80.000 kr. pr. ha. for arealer i omdrift henholdsvis 15.000 kr. pr. ha for øvrige arealer.

Om fredningens betydning for ejerens landbrugsstøtte bemærker Taksationskommissionen særskilt, at Landbrugsstyrelsens vurdering tager udgangspunkt i, at arealet kan opretholde kriterierne for hektarstøtte, og der er ikke fremlagt oplysninger for Taksationskommissionen, der giver grundlag for en anden vurdering. Endvidere bemærker Taksationskommissionen, at jagt fortsat vil være tilladt, og at jagtmulighederne ikke kan antages at blive forringet af den foreliggende fredning.

Ejeren har desuden rejst krav om, at der ydes erstatning for § 3-området på 2,1 ha og har henvist til, at § 3-området er opstået som følge af den manglende adgang til afvanding.

Som anført af Miljø- og Fødevarerklagenævnet tilkendes der efter fast praksis ikke erstatning for arealer, som efter lovgivningen allerede er omfattet af erstatningsfri regulering. Registreringen af den beskyttede natur i fredningsområdet er sket i 2014, og fredningen den 30. november 2018 er gennemført på baggrund af forslaget, der blev (gen-)fremsat den 6. december 2016. På denne baggrund tiltræder Taksationskommissionen, at der ikke tilkendes erstatning for § 3-arealet på 2,1 ha, da arealet ikke kan anses for at være "vokset ind" i § 3-beskyttelsen under sagens behandling.

Andre arealer og krav

Ejeren har derudover rejst krav om erstatning for arealer omfattet af fredningen fra 1993.

Som anført af fredningsnævnet er hovedformålet med den supplerende fredning at sikre, at formålet med fredningen af arealer i 1993 bliver opnået, hvilket der er betalt fuld erstatning for. Taksationskommissionen tiltræder derfor, at der ikke er grundlag for at tilkende erstatning for arealer omfattet af fredningen fra 1993.

Om ejerens krav på erstatning af udgifter til etablering af ny afvandingsgrøft øst for den nye fredningsgrænse henviser Taksationskommissionen til fredningens § 4 samt fredningsnævnets bemærkninger, der tiltrædes.

Endvidere tiltræder Taksationskommissionen, at der ikke er grundlag for at yde særskilt ulempeerstatning på baggrund af ejerens beregnede overkapacitet af maskiner og bygninger.

Endelig har ejeren rejst krav om kompensation/erstatning for lang sagsbehandlingstid og driftstab.

Taksationskommissionen bemærker hertil, at den omhandlede fredning er gennemført på baggrund af fredningsforslaget, der blev (gen-)fremsat den 6. december 2016, og at erstatningsbeløbet som udgangspunkt forrentes fra datoen for fredningsnævnets afgørelse den 30. november 2018, jf. naturbeskyttelseslovens § 39, stk. 4. Det foreløbige forbud, der forud for fremsættelsen af fredningsforslaget blev nedlagt efter naturbeskyttelseslovens § 34, er i udgangspunktet erstatningsfrit og ændrer ikke ved forrentningstidspunktet, jf. bl.a. KFE 1990.59 og KFE 1979.110. Tilsvarende giver det heller ikke grundlag for yderligere erstatning eller fastsættelse af tidligere forrentningstidspunkt, at det oprindelige fredningsforslag af 4. november 2014 bortfaldt, da fredningsnævnet ikke inden 2 år efter rejsningen af fredningssagen havde truffet afgørelse om forslaget, jf. naturbeskyttelseslovens § 37 a, stk. 1. Taksationskommissionen henviser herved til naturbeskyttelseslovens § 39, stk. 3, hvorefter fredningsnævnet efter anmodning kan tilkende en godtgørelse i anledning af tab ved ikke at have kunnet udnytte ejendommen som hidtil i tiden mellem den offentlige bekendtgørelse af fredningsforslaget og beslutningen om, at fredningen ikke skal gennemføres. En sådan godtgørelse forrentes ikke og kan ikke påklages til Taksationskommissionen, jf. § 45, stk. 1.

Herefter, og af de grunde, der er anført af fredningsnævnet, tiltræder Taksationskommissionen, at der ikke er grundlag for i medfør af naturbeskyttelseslovens § 39, stk. 1, at tilkende særskilt erstatning for lang sagsbehandlingstid eller driftstab eller i medfør af naturbeskyttelseslovens § 39, stk. 4, at fastsætte et andet begyndelsestidspunkt for forrentningen.

Konklusion

Under hensyn til fredningens indhold og de restriktioner og gener, som fredningens påfører ejendommen, finder Taksationskommissionen således, at erstatningen på 1.623.765 kr. yder fuld erstatning for det tab, som fredningen påfører ejeren.

På denne baggrund stadfæster Taksationskommissionen Miljø- og Fødevarerklagenævnets afgørelse af 31. marts 2023 om erstatning.

Erstatningsbeløbet forrentes fra datoen for fredningsnævnets afgørelse, og indtil erstatningen udbetales, med en årlig rente, der svarer til Danmarks Nationalbanks diskonto, jf. naturbeskyttelseslovens § 39, stk. 4.

Godtgørelse for nødvendige udgifter til sagkyndig bistand

Ejeren har rejst krav om erstatning for omkostninger til rådgivning m.v. under fredningssagen, der ifølge det oplyste udgør mere end 230.000 kr.

Det følger af naturbeskyttelseslovens § 47, at fredningsnævnet, Miljø- og Fødevarerklagenævnet og Taksationskommissionen hver især kan yde en ejer en passende godtgørelse for nødvendige udgifter til sagkyndig bistand under fredningssagens behandling, og at afgørelser om godtgørelse ikke kan påklages. Princippet i § 47 er således, at hver instans fastsætter den eventuelle godtgørelse for nødvendige udgifter til sagkyndig bistand for sig.

Taksationskommissionen tillægger herefter ejeren 10.000 kr. i passende godtgørelse for nødvendige udgifter til sagkyndig bistand under Taksationskommissionens behandling af sagen, og Taksationskommissionen tager ikke stilling til størrelsen af den godtgørelse for nødvendige udgifter til sagkyndig bistand, som ejeren er tilkendt under den øvrige del af fredningssagen.

Herefter bestemmes:

Miljø- og Fødevarerklagenævnets afgørelse af 31. marts 2023 om erstatning til lb.nr. 1 stadfæstes.

Erstatningsbeløbet forrentes fra datoen for fredningsnævnets afgørelse, og indtil erstatningen udbetales, med en årlig rente, der svarer til Danmarks Nationalbanks diskonto, jf. naturbeskyttelseslovens § 39, stk. 4.

I godtgørelse for udgifter til sagkyndig bistand tillægges der ejeren Niels Munch Hansen 10.000 kr., der kan udbetales til advokat Anders Stoltenberg, Sønderby Legal, H.C. Andersens Boulevard 11, 2. tv., 1553 København V.

Gitte Hansen

Alex Puggaard
Formand

Allan Bechsgaard

MILJØ- OG FØDEVAREKLAGENÆVNET >

31. marts 2023
Sagsnr.: 19/00491
SKJ

AFGØRELSE FRA MILJØ- OG FØDEVAREKLAGENÆVNET

AFGØRELSE om supplerende fredning af Store Åmose i Sorø Kommune

Miljø- og Fødevareklagenævnet har truffet afgørelse efter naturbeskyttelseslovens § 44, stk. 1, jf. § 40.¹

Miljø- og Fødevareklagenævnet stadfæster Fredningsnævnet for Vestsjællands afgørelse af 30. november 2018 om at gennemføre supplerende fredning af Store Åmose i Sorø Kommune med følgende ændringer:

- Fredningsbestemmelsernes § 5 ændres således, at der ikke må foretages jordbehandling herunder pløjning, gødsning, harvning, fræsning og tilplantning.
- Stiforløbet langs Åmose Å og den østlige fredningsgrænse udgår af fredningen.

Fredningen omfatter del af matr.nr. 5c Stenmagle by, Stenmagle, som vist på det medfølgende fredningskort.

Følgende bestemmelser gælder herefter for fredningen:

§ 1 Fredningens formål

Formålet med fredningen er

- at bevare de kulturhistoriske værdier, som er knyttet til de tilbageværende dele af tørve- og søbundslagene i Kongemose og Sandlyng
- at forbedre områdets landskabelige- og naturmæssige værdier,
- at medvirke til at sikre en gunstig bevaringsstatus for de arter og naturtyper i Natura 2000område nr. 156, Store Åmose, Skarresø og Bregninge Å, som området er udpeget for.

**MILJØ- OG
FØDEVAREKLAGENÆVNET**

Toldboden 2
8800 Viborg

Tlf. 72 40 56 00
CVR-nr. 37795526
EAN-nr. 5798000026070
nh@naevneneshus.dk
www.naevneneshus.dk

¹ Lovbekendtgørelse nr. 1392 af 4. oktober 2022 om naturbeskyttelse.

§ 2 Fredningens omfang

Fredningen omfatter 23,66 ha af matr.nr. 5c Stenmagle by, Stenmagle. Fredningens omfang fremgår af fredningskortet.

§ 3 Bevaring af området

Arealerne skal udvikles til og bevares som et eng- og moseområde uden udsigtsforstyrrende afgrøder.

§ 4 Naturgenopretning

Stk. 1. For at sikre en høj grundvandsstand i området året rundt foranstalter Slots- og Kulturstyrelsen, at der udføres naturforvaltningstiltag som vist på fredningskortet og nærmere beskrevet i bilag 1 ”Teknisk beskrivelse af naturgenopretningstiltagene i Supplerende fredning af Store Åmose.

Stk. 2. Lodsejeren adviseres mindst 14 dage før arbejdet går i gang.

Stk. 3. Hvis det viser sig, at de nævnte foranstaltninger til sikring af fortidsminderne ikke er tilstrækkelige, kan Slots- og Kulturstyrelsen med fredningsnævnets godkendelse iværksætte nedgravning af yderligere membraner langs fredningsgrænsen. Nedgravningen af membraner sker som beskrevet i bilag 1.

Stk. 4. Slots- og Kulturstyrelsen kan med fredningsnævnets godkendelse vedligeholde og evt. udskifte membraner.

Stk. 5. Der må ikke foretages andre, hverken varige eller midlertidige terrænændringer, end de der følger af tiltagene beskrevet i bilag 1.

§ 5 Arealernes drift og anvendelse

Stk. 1. Der må ikke foretages jordbehandling herunder pløjning, harvning og fræsning.

Stk. 2. Der må ikke foretages tilplantning.

Stk. 3. Arealerne må ikke gødes.

Stk. 4. Der kan dog foretages gravearbejde og midlertidig vandstandssænkning i forbindelse med arkæologiske og naturvidenskabelige undersøgelser, hvis disse på forhånd er godkendt af Slots- og Kulturstyrelsen.

§ 6 Bebyggelse, faste konstruktioner og hegn

Stk. 1. Der må ikke opføres bebyggelse eller anbringes fast konstruktioner og anlæg som f.eks. tårne, vindmøller, tankanlæg, transformerstationer og master. Der må ikke føres luftledninger over arealerne. Der må heller ikke fremføres underjordiske ledninger.

Stk. 2. Forbuddet gælder ikke opførelse af læskure for græssende husdyr, når beliggenhed og udformning er godkendt af fredningsnævnet. Læskure

skal placeres diskret i landskabet og fremstå i jordfarver. Skure må ikke overskride et areal på 50 m² og en højde på 2,5 meter fra terræn til tagryg. Læskure skal være åbne i den ene side og kun opføres med et punktfundament.

Stk. 3. Forbuddet gælder heller ikke almindelige landbrugshegn (trådhegn) til husdyrbrug. Hegnene skal holdes i jordfarver.

Stk. 4. Der må ikke etableres belysning.

Stk. 5. Plejemyndigheden og Slots- og Kulturstyrelsen kan opsætte informationstavler til formidling af fredningens natur- og kulturværdier. Plejemyndigheden kan endvidere opsætte vejvisningsskilte eller godkende opsætning af sådanne. Opsætningen kan ske efter aftale med ejeren og ellers med fredningsnævnets godkendelse.

§ 7 Offentlighedens adgang

Stk. 1. Den ret, der i naturbeskyttelseslovens kapitel 4 er tillagt offentligheden til at færdes i naturen, begrænses med samme bestemmelser som i den tilgrænsende fredning fra 1993 således:

Stk. 2. Offentligheden har ret til at færdes til fods og på cykel på den grusvej, der er vist på fredningskortet.

Stk. 3. Færdsel må kun foregå fra kl. 7 til solnedgang, i månederne november til februar dog kun fra solopgang til solnedgang. Ejeren kan forbyde færdsel på dage, hvor der holdes jagt.

§ 8 Naturpleje

Stk. 1. Plejemyndigheden kan gennemføre pleje i henhold til bekendtgørelse nr. 924 af 27. juni 2016 eller senere ændringer af denne bekendtgørelse.

Stk. 2. Plejen tilrettelægges så den opfylder fredningens formål. Plejemyndigheden udarbejder en plejeplan, der forhandles med og tilsendes lodsejeren og Slots- og Kulturstyrelsen. Såfremt der er uenighed om plejeplanens foranstaltninger, træffer fredningsnævnet afgørelse.

Stk. 3. Fredningen er ikke til hinder for, at overløbsrør vedligeholdes, ligesom Åmose Å fortsat kan oprenses, og opgravet materiale kan placeres langs åen.

§ 9 Bonus

Gennemførelse af naturgenopretningstiltag i medfør af § 4 kan udføres uden særskilt tilladelse efter naturbeskyttelseslovens §§ 3 og 16 samt vandløbslovens bestemmelser om regulering og vandstandshævning (vandløbslovens § 7a).

§ 10 Dispensation

Stk. 1. Fredningsnævnet kan meddele dispensation fra fredningsbestemmelserne, såfremt det ansøgte ikke vil stride mod fredningens formål, jf. naturbeskyttelseslovens § 50, stk. 1.

Stk. 2. Slots- og Kulturstyrelsen høres forud for fredningsnævnets afgørelser.

Miljø- og Fødevareklagenævnets afgørelse om at gennemføre fredningen er endelig og kan ikke indbringes for anden administrativ myndighed, jf. § 17, stk. 1, i lov om Miljø- og Fødevareklagenævnet.² Eventuel retssag til prøvelse af afgørelsen skal være anlagt inden 6 måneder efter, at afgørelsen er meddelt den pågældende. Er afgørelsen offentliggjort, regnes fristen dog altid fra bekendtgørelsen, jf. naturbeskyttelseslovens § 88, stk. 1.

Afgørelsen er truffet af nævnet, jf. § 1 i lov om Miljø- og Fødevareklagenævnet, der har behandlet sagen i den læge afdeling, jf. § 3, stk. 1, nr. 10, i lov om Miljø- og Fødevareklagenævnet.

² Lov nr. 1715 af 27. december 2016 om Miljø- og Fødevareklagenævnet som ændret ved lov nr. 900 af 21. juni 2022 om ændring af museumsloven, lov om Miljø- og Fødevareklagenævnet og forskellige andre love.

Indholdsfortegnelse

1.	Indledning	6
2.	Fredningsforslaget.....	6
3.	Fredningens afgrænsning	9
4.	Beskrivelse af fredningsområdet	9
5.	Frednings- og planmæssige forhold.....	12
6.	Fredningsnævnets behandling og afgørelse	13
6.1	Fredningsnævnets behandling af sagen.....	13
6.2	Fredningsnævnets afgørelse	14
7.	Klager og bemærkninger	17
8.	Miljø- og Fødevareklagenævnets behandling og afgørelse.....	18
8.1	Besigtigelse og offentligt møde	18
8.2	Indlæg efter besigtigelsen og bemærkninger hertil.....	18
8.3	Miljø- og Fødevareklagenævnets bemærkninger	20
8.3.1	Fredningens gennemførelse	21
8.3.2	Fredningens indhold.....	22
8.3.3	Miljø- og Fødevareklagenævnets afgørelse	23

1. Indledning

Fredningsnævnet for Vestsjælland har den 30. november 2018 truffet afgørelse om at gennemføre en supplerende fredning i Store Åmose i Sorø Kommune. Fredningsnævnet har samtidig truffet afgørelse om erstatning i anledning af fredningen i en separat afgørelse af 30. november 2018.

Fredningssagen blev rejst ved skrivelse af 4. november 2014 af Naturstyrelsen og Danmarks Naturfredningsforening. Da fredningsnævnet ikke inden 2 år efter rejsningen af fredningssagen havde truffet afgørelse om forslaget, bortfaldt forslaget, jf. naturbeskyttelseslovens § 37 a, stk. 1. Styrelsen for Vand- og Naturforvaltning (nu Miljøstyrelsen), og Danmarks Naturfredningsforening genfremsatte ved skrivelse af 6. december 2016 fredningsforslaget på uændret grundlag, jf. § 37 a, stk. 2.

Fredningen omfatter et areal på 23,66 ha i Store Åmose. Arealet er beliggende på matr.nr. 5c Stenmagle by, Stenmagle, som ejes af én lodsejer, Bodal Gods.

Formålet med fredningen er ifølge forslaget at bevare de kulturhistoriske værdier, som er knyttet til de tilbageværende dele af tørve- og søbundslagene i Kongemose og Sandlyng til fremtidig forskning, hvilket skal ske gennem en hævning af grundvandsstanden i området. Desuden har fredningen til formål at forbedre områdets landskabelige og naturmæssige værdier, samt at medvirke til at sikre en gunstig bevaringsstatus for de arter og naturtyper i Natura 2000-område nr. 156, Store Åmose, Skarresø og Bregninge Å, som området er udpeget for.

Fredningsnævnets afgørelse er i medfør af naturbeskyttelseslovens § 43, stk. 2, nr. 3, påklaget til Miljø- og Fødevareklagenævnet af Slots- og Kulturstyrelsen, jf. naturbeskyttelseslovens § 43, stk. 1.

Den samlede erstatning og godtgørelse overstiger 500.000 kr., og Miljø- og Fødevareklagenævnet skal derfor endvidere efterprøve fredningsnævnets afgørelse om fredning i dens helhed, jf. naturbeskyttelseslovens § 42.

Fredningsnævnet har den 24. september 2018 efter miljøvurderingslovens § 10, jf. § 8, stk. 2, nr. 1, og nr. 2, jf. stk. 1, truffet afgørelse om, at der ikke er pligt til at udarbejde en miljøvurdering i forbindelse med behandlingen af forslaget om supplerende fredning af Store Åmose. Afgørelsen herom er ikke påklaget.

2. Fredningsforslaget

Det fremgår bl.a. om baggrunden for fredningsforslaget, gengivet fra fredningsnævnets afgørelse (s. 5ff), at:

”1.1 Kulturarv af international betydning

Sagen rejses for at sikre kulturarv af international betydning. Store Åmose er Sjællands største mose og Danmarks største lavmose. Åmosen rummer

kulturarv af international betydning i form af de bedst bevarede indlandsbopladser fra slutningen af jægerstenalderen og begyndelsen af bondestenalderen. Der kendes ikke bedre bevarede indlandsbopladser fra slutningen af jægerstenalderen og begyndelsen af bondestenalderen noget sted i NV-Europa. Det er tanken, at der her skal gemmes noget af den bedste kulturarv til senere generationer af forskere, som vil have bedre undersøgelsesmetoder, end nutiden råder over.

Princippet om i videst muligt omfang at bevare kulturarven i jorden, i stedet for at grave den ud er nedfældet i Europarådets Malta-konvention om beskyttelse af den arkæologiske arv og er indarbejdet i den danske museumslov.

1.2 Fredning i 1993

For at sikre de enestående arkæologiske værdier i Kongemose-Sandlyng området på sydsiden af Åmose Å traf Naturklagenævnet med afgørelse af 26. maj 1993 afgørelse om fredning af 230 ha i den centrale del af Store Åmose. Fredningens hovedformål er at bevare de kulturhistoriske værdier, som er knyttet til de tilbageværende dele af tørvelagene i fredningsområdet. Herefter blev eksisterende dræn i området afbrudt med det formål at hæve grundvandstanden i det fredede område.

1.3 Forsumpning uden for det fredede område

Efter gennemførelse af fredningen i 1993 opstod der forsumpningsproblemer på nogle af de tilstødende arealer. Forsumpningsproblemerne opstod antagelig som følge af den hævning af vandstanden i det fredede område, som fredningen havde bestemt. Som kompensation for forsumpningsproblemerne udbetalte daværende Skov- og Naturstyrelsen den 16. juli 2001 300.000 kr. til Bodal Gods til dækning af erstatning for ulemper af fredningen, som havde vist sig uden for det fredede areal. Styrelsen anførte i et følgebrev, at beløbet fremsendes til fuld og endelig afgørelse, dvs. at det er et vilkår, at der ikke senere rejses krav om yderligere erstatning for forsumpning af arealer uden for de fredede arealer. Det er endvidere en betingelse, at en afskærende grøft langs det fredede areal ingen steder graves dybere end eksisterende dræninger.

1.4 Dræning og grøft uden for det fredede område

For at reducere forsumpningen, har Bodal Gods den 2. juli 2007 meddelt Sorø Kommune, at man ønsker at etablere en dræning/drængrøft umiddelbart øst for fredningsområdet. Spørgsmålet blev forelagt fredningsnævnet, som meddelte, at gravning af en ny grøft ville medføre så væsentlige indgreb i de fredede arealer og være i strid med fredningens formål, hvorfor nævnet ikke meddelte dispensation til gravning af grøften.

Natur- og Miljøklagenævnet har med afgørelse af 24. august 2012 ophævet fredningsnævnets afgørelse, idet nævnet anfører, at fredningsbestemmelser kun har virkning for foranstaltninger, der foretages inden for det pågæl-

dende område. Natur- og Miljøklagenævnet anfører videre, at det er ubestridt, at dræning/drængrøft ønskes etableret uden for det fredningsområdet som afgrænset ved Naturklagenævnets afgørelse af 26. maj 1993, hvorfor dræning/drængrøft ikke er omfattet af fredningsbestemmelserne og følgelig heller ikke forudsætter dispensation.

1.5 Foreløbigt forbud

Den 7. november 2013 meddelte Naturstyrelsen Bodal I/S et foreløbigt forbud mod at ændre tilstanden på ca. 25 ha øst for det allerede fredede område.

Naturgenopretning

Det fremgår af fredningsforslaget, at der med fredningen gennemføres en række foranstaltninger med henblik på at opretholde en permanent høj grundvandsstand, som vil sikre bevaringen af de særligt værdifulde fortidsminder. Foranstaltningerne vil også medføre et øget naturindhold i fredningsområdet ved at skabe grundlag for ny tørvedannelse og periodevise oversvømmelser af længere varighed end i dag. De foreslåede foranstaltninger fremgår af fredningsnævnets afgørelse (s. 13f):

”a) Ved det oprindelige afløb fra A-området i fredningen fra 1993 etableres en 40 meter lang plastikmembran i sydkanten af vejdamningen, og der etableres et nyt afløb i form af et brøndstyr og et 250 mm underløbsrør under markvejen. Overkanten af brønden sættes i kote 23,8 m. I samme område hæves markvejens overflade indtil ca. 0,2 m over en strækning på ca. 200 m.

b) Der etableres en plastikmembran langs sydsiden af Åmose Å, ca. 10-20 meter fra åbrinkens overkant. Membranen følger nordsiden af det foreliggende fredningsforslag i dets fulde udstrækning. Membranen graves ned i 2-2,5 m dybde og holdes min. 0,1 m under terræn. På den laveste ca. 100 m lange strækning kan terrænet hæves med ca. 0,2 m op til kote 23,3 m omkring membranen.

c) Ved det laveste punkt i terrænet ud mod Åmose Å etableres et nyt afløb fra området syd for membranen i form af et brøndstyr placeret 25 m fra vandløbet med overkant i kote 23,05 m og med et 250 mm afløbsrør til udløb i Åmose Å 0,10 m over den regulativmæssige bundkote.

d) Plastikmembranen kan forlænges mod vest langs vandløbskanten i det område, der blev fredet med afgørelse af 26. maj 1993. Forlængelsen er vist på kortbilag 2.

e) På arealerne mod nord (ud mod Åmose Å) og mod øst udføres punktvis afbrydelse af det eksisterende net af drænrør, ligesom grøften ind mod den eksisterende fredning tilkastes.

f) Langs fredningens østgrænse etableres en åben grøft på en strækning af 400 m. Der etableres et 80 m langt rørunderløb under markvejen bestående af 200 mm rør. Grøften føres til nuværende drændybde, som defineret ved de eksisterende drænledninger. Grøften gives afløb gennem en mod omgivelserne lukket 330 m lang 200 mm rørledning, som på de sidste 180 m erstatter en eksisterende afvandsledning.

g) Eventuelle tilløb fra naboejendommen (matr.nr. 5v, Stenmagle By, Stenmagle) tilsluttes rørledningen.”

For så vidt angår foranstaltninger i det allerede fredede område, er det anført i fredningsforslaget, at Kulturstyrelsen (nu Slots- og Kulturstyrelsen) i september 2013 ansøgte om dispensation fra den eksisterende fredning til nedgravning af en membran inden for fredningen af Store Åmose. Lodsejer fremsatte krav om erstatning, hvorefter styrelsen trak ansøgningen tilbage i forbindelse med, at Naturstyrelsen fremsatte et foreløbigt forbud efter naturbeskyttelseslovens § 34 mod at anvende dele af matr.nr. 5c, Stenmagle By, Stenmagle på en måde, som strider mod bevaringen af de arkæologiske værdier og mod en påtænkt fredning. Ifølge forbuddet måtte arealet ikke pløjes dybere end hidtidig pløjedybde, og der måtte ikke foretages tilplantning eller udføres jordarbejder, som øger afvandingen af arealet.

Det er sagsrejsernes vurdering, at foranstaltninger til sikring af en tilstrækkelig høj grundvandsstand i det allerede fredede område kan gennemføres som led i gennemførelse af plejeforanstaltninger og med fredningsnævnets godkendelse. Sagsrejser har i den forbindelse henvist til Naturklagenævnets afgørelse af 26. maj 1993 om fredning af Store Åmose, hvoraf fremgår, at ”Det pålægges Miljøministeriet/Skov- og Naturstyrelsen at foretage en sådan hævnning af grundvandsstanden i området, at kulturlagene beskyttes mod udtørring og nedbrydning.”

Det fremgår af forslaget, at de omhandlede foranstaltninger skal medvirke til at sikre kulturlagene mod udtørring, da det har vist sig, at de tidligere gennemførte foranstaltninger var utilstrækkelige.

3. Fredningens afgrænsning

Fredningen afgrænses mod vest af den eksisterende fredning af Store Åmose og mod nord af Åmose Å. Herfra løber fredningsgrænsen i et bugtet forløb gennem åbent land mod sydvest, hvor det møder fredningens sydlige grænse, der løber langs et beplantet matrikelskel og et skovområde.

Det fremgår af fredningsnævnets afgørelse, at fredningens afgrænsning er bestemt ud fra ønsket om at etablere en tilstrækkelig høj sommergrundvandsstand inden for den eksisterende fredning, hvor de mest værdifulde arkæologiske forekomster findes. Fredningens sydlige og østlige grænse er således fastlagt på baggrund af hydrologiske og driftsmæssige forhold.

4. Beskrivelse af fredningsområdet

Fredningsområdet består af et større sammenhængende areal i den nordlige del af fredningen, hvorfra en smal tange løber mod fredningens sydlige grænse.

Fredningsområdet udgøres overvejende af åbne, flade markarealer i omdrift, der gennemskæres af en grusvej, som forløber fra sydøst mod nordvest. Dele af fredningsområdet er periodevist oversvømmet.

Naturbeskyttelse

Af det fredede areal er 7,13 ha omfattet af åbeskyttelseslinje afkastet af Åmose Å, jf. naturbeskyttelseslovens § 16. Desuden er 2,82 ha af den sydligste del henholdsvis 10,94 ha af den nordligste del af fredningsområdet omfattet af skovbyggelinje, jf. naturbeskyttelseslovens § 17. Endvidere er der på arealet registreret 2,10 ha eng, som er beskyttet efter naturbeskyttelseslovens § 3.

Kulturspor

Det fremgår af fredningsnævnets afgørelse om fredningsområdets kulturspor (s.9ff), at:

”Fredningsområdet ligger i Store Åmose, som er Danmarks største lavmose – en for længst tilgroet sø. Jordbunden i det meste af området består øverst af tørv og længere nede af sødynd. Lagene er dannet i oldtiden. At grave i disse lag er som at bladre i naturens Danmarkshistorie. Hver skovfuld rummer spor af det plante- og dyreliv, der har udfoldet sig på stedet. I de fugtige og dermed bedst bevarede dele af arealet kan man finde alt fra planter, frø, træstammer, 10 10 snegle og insekter til skeletter af fisk, fugle og pattedyr. Mange steder er der også spor af menneskers virksomhed.

Gennem store dele af stenalderen var Store Åmose et yndet sted for fiskeri og bosættelse. Siden blev mosen et helligt sted. Disse aktiviteter har efterladt sig talrige spor. Bopladserne er mest iøjnefaldende med deres mængder af nøddeskaller, fiskeben, redskaber af træ, ben og flint, ildsteder mv. Bebyggelsen blev ofte anlagt langt ude i mosen, på fugtig tørvebund direkte ud til åbent vand.

Man opholdt sig her om sommeren for at udnytte søens fisk og de omgivende skoves jagtvildt og planteføde. Når vandet i søen om efteråret begyndte at stige ind over bopladserne, forlod man disse sumpbopladser. Dynd og tørveplanter bredte sig herefter hurtigt ind over tomterne. På den måde blev hundredevis af bopladser efterhånden dækket og bevaret af tørvelagene.

Åmosen er det rigeste fundområde for velbevarede indlandsbopladser fra ældre stenalder i Vesteuropa. Mosen hører samtidig til Europas vigtigste fundområde for tamdyrskeletter, menneskeskeletter, fiskeredskaber og offergenstande fra stenalderen.

De bedst bevarede bopladser, der er påvist i Åmosen, stammer fra den forskningsmæssigt væsentlige overgangsperiode mellem jæger-fisker-stenalder og bondestenalder (ca. 4500 til 3500 før vor tidsregning), og de befinder sig i den østlige del af den eksisterende fredning. De kendetegnes ved talrige runde og gullige hasselnøddeskaller. På alle andre bopladser i mosen er nøddeskallerne fladtrykte og mørkebrune eller helt forsvundne ved forrådnelse.”

Fortidsminder

Der er ingen fredede fortidsminder inden for fredningsområdet.

Offentlighedens adgang

Området er i sin fulde udstrækning privatejet og underlagt naturbeskyttelseslovens bestemmelser om offentlighedens adgang.

Natura 2000-områder og bilag IV-arter

Fredningsområdet er i sin helhed beliggende inden for Natura 2000-område nr. 156 Store Åmose, Skarresø og Bregninge Å. Området er udpeget som habitatområde (H137) og fuglebeskyttelsesområde (F100). Sorø Kommune har udarbejdet en handlingsplan for området. Området er bl.a. udpeget på baggrund af naturtyperne tidvis våd eng, skovbevokset tørvemose og nedbrudt højmose samt arterne sumpvindelsnegl, stor vandsalamander og odder. I fredningsområdet er der ikke registreret naturtyper eller arter, der indgår i udpegningsgrundlaget, men odderen kan ifølge forslaget måske findes i Åmose Å, der udgør fredningens nordlige grænse. Der er ikke andre registrerede habitatnaturtyper i fredningsområdet end Åmose Å.

Det fremgår af planen for Natura 2000-område nr. 156, at de overordnede målsætninger for Natura 2000-området bl.a. er at sikre hensigtsmæssig hydrologi i bl.a. nedbrudte højmoser, skovbevoksede tørvemoser samt elle- og askeskove. Herudover er det en del af de overordnede målsætninger at sikre naturtyper og arter på udpegningsgrundlaget en tilstrækkelig lav påvirkning af næringsstoffer, som de på lang sigt kan tåle. Det fremgår desuden af planen, at det indgår i de overordnede målsætninger, at der i Natura 2000-området sikres eller skabes attraktive opholds- og fødesøgningssteder for odder, og at egnede yngleområder forekommer flere steder, således at området bidrager til en bæredygtig bestand af odder på Sjælland.

Af den seneste basisanalyse for Natura 2000-område nr. 156 fremgår bl.a., at området dækker 3.435 ha og er specielt udpeget for bl.a. at beskytte næringsfattige mosetyper i Store Åmose (større område i forbindelse med projektområdet). Store dele af Store Åmose er kortlagt som skovbevokset tørvemose, der er opstået som resultat af årtiers afvanding og tørveindvinding.

På lang sigt er det områdets oprindelige, næringsfattige, lysåbne mosetyper, som ønskes beskyttet.

Det fremgår af fredningsnævnets afgørelse, at det foreslåede naturgenopretningsprojekt forventes at gavne naturen i området. Der er i den forbindelse henvist til Natura 2000-plan 2010-2015, hvoraf fremgår, at afvandingen er en væsentlig trussel mod områdets naturtyper.

Der er ifølge fredningsnævnets afgørelse ikke kendskab til arter inden for fredningsområdet, som er omfattet af habitatdirektivets bilag IV. Det er dog forventningen, at stor vandsalamander vil kunne yngle i nogle af de nye oversvømmelser, ligesom det er forventningen, at fredningen vil være

til gavn for odderen som følge af udvidede levesteder og forbedrede fourageringsmuligheder.

5. Frednings- og planmæssige forhold

Eksisterende fredninger

Der er ingen eksisterende fredninger inden for fredningsområdet.

Fredningsområdet støder mod vest op mod den eksisterende fredning af Store Åmose, der er fredet ved Naturklagenævnets afgørelse af 26. maj 1993 om fredning af den centrale del af Stor Åmose i Stenlille Kommune. Denne fredning blev gennemført for at muliggøre en vandstandshævning, der skulle sikre bevaring af de kulturhistoriske værdier i området til fremtidig forskning.

Inden for den eksisterende fredning findes mange fortidsminder, der var truet af ødelæggelse ved dræning og pløjning. Det fremgår af det daværende fredningsforslag, at fredningen var tænkt som første etape af en større fredning af de arealer, hvor der er størst risiko for, at udtørring ødelægger stenalderfund. Det var således ønsket, at kommende fredninger i området skulle indebære en vis vandstandshævning på de områder, der er beliggende omkring den eksisterende fredning af Store Åmose. Det fremgår videre af sagen, at fredningsområdet i den eksisterende fredning blev afgrænset på baggrund af de helt akutte trusler mod ødelæggelse af arkæologiske levn, som den daværende landbrugsmæssige udnyttelse af området medførte.

Planmæssige forhold

Hele fredningsområdet ligger i landzone. Der er ingen lokalplanlagte arealer inden for fredningsområdet.

Hele fredningsområdet er i Sorø Kommunes Kommuneplan 2019-2030 udpeget som større sammenhængende landskab, bevaringsværdigt landskab, værdifuldt kulturmiljø, økologisk forbindelse, naturbeskyttelsesområde og lavbundsareal, der kan genoprettes.

I et fælles kommuneplantillæg har Holbæk, Kalundborg og Sorø kommuner etableret Naturpark Åmosen i 2014.³ Det fremgår af kommuneplantillægget, at naturparken bl.a. har til formål at bevare og sikre områdets kulturværdier, at styrke og forbedre områdets naturværdier og at skabe nye muligheder for friluftslivet. I forhold til fredningsområdet fremgår det af kommuneplantillægget, at grundvandsstanden i området ikke må reduceres, og at det skal tilstræbes, at grundvandsstanden forøges. Der må desuden ikke foretages dybtgående mekaniske indgreb i værdifulde aflejringer.

Efter Natur- og Miljøklagenævnets ophævelse af statens vandplan i december 2012 er Vestsjællands Amts regionplan 2005 – 2016 gældende for

³ <http://naturparkaamosen.dk/wp-content/uploads/Plan+for+Naturpark+%C3%85mosen.pdf>

planlægningen af vandmiljøet. Åmose Å er i regionplanen målsat som B3 – Karpefiskevand, hvilket betyder, at vandet skal være så rent, at der kan leve karpefisk.

Af fredningsafgørelsen fremgår desuden (s. 12f):

”Ifølge Vandløbsloven må man ikke uden vandløbsmyndighedens tilladelse ændre vands naturlige afløb til anden ejendom eller hindre det naturlige afløb af vand fra højere liggende ejendomme, jf. § 6 i vandløbsloven. En regulerings sag behandles, jf. § 17 i vandløbsloven, og jf. reguleringsbekendtgørelsens § 6.

De foreslåede afvandingsmæssige ændringer er beskrevet i bilag 7 og vist på kortbilag 2.

Forslag til regulering skal indeholde oplysninger som beskrevet i reguleringsbekendtgørelsen § 17.”

6. Fredningsnævnets behandling og afgørelse

6.1 Fredningsnævnets behandling af sagen

Fredningsnævnet har den 20. juni og den 29. september 2017 afholdt offentlige møder om fredningen og besigtiget fredningsområdet.

Lodsejers indlæg af 29. august 2017

Advokat Anders Stoltenberg har den 29. august 2017 i et skriftligt indlæg på vegne af lb.nr. 1, Bodal Gods, anført, at det forvaltningsretlige proportionalitetsprincip er gentaget i naturbeskyttelseslovens § 38, stk. 4, hvorefter et fredningsforslag kan indeholde de bestemmelser, der skønnes nødvendige, for at fredningsformålet kan opnås. Ifølge lodsejer skal fredningsnævnet derfor vurdere, om de formål, som fredningen søger at opnå, kan opnås med foranstaltninger, der er mindre indgribende end en fredning. Det er lodsejeres opfattelse, at dette krav ikke er opfyldt, men at det kunne opfyldes ved eksempelvis at etablere en tæt membran i yderkanten af den eksisterende fredning.

I indlægget er det desuden anført, at fredningens påvirkning af den eksisterende fredning udgør en yderligere rådighedsindskæring og skærpelse af fredningsvilkårene, hvilket kun kan ske ved en ny fredningsafgørelse. Herudover er det anført, at arealerne vil være uanvendelige som landbrugsjord, og at jagten i den eksisterende fredning vil forringes.

Miljøstyrelsens bemærkninger af 21. december 2017

Miljøstyrelsen har den 21. december 2017 fremsendt bemærkninger til indlægget. Til det anførte om det forvaltningsretlige proportionalitetsprincip bemærker styrelsen, at den supplerende fredning er nødvendig for at sikre en tilstrækkelig højt grundvandsstand inden for den eksisterende fredning. Styrelsen har desuden bemærket, at etablering af en membran i udkanten

af den eksisterende fredning ikke er en mulighed, da de forskellige løsninger enten ikke er teknisk mulige eller uforholdsmæssigt dyre. For så vidt angår foranstaltninger, der påvirker arealerne inden for den eksisterende fredning, har styrelsen bemærket, at den eksisterende fredning pålægger Miljøministeriet at hæve grundvandsstanden i et sådant omfang, at kulturlagene beskyttes, og at lodsejer har modtaget erstatning for den værdinedsættelse, som fredningen medførte. Endelig vurderer styrelsen, at fredningen vil forbedre jagten i området, da områdets naturindhold vil forbedres, og da offentlighedens adgang til området vil begrænses.

Lodsejers bemærkninger af 6. februar 2018

Den 6. februar 2018 har fredningsnævnet modtaget afsluttende bemærkninger fra lodsejers advokat. Af bemærkningerne fremgår, at det ifølge lodsejers rådgiver vil være teknisk muligt at etablere en vandtæt membran ca. 30 meter inden for den eksisterende fredning.

Miljøstyrelsens bemærkninger af 9. april 2018

Efter forespørgsel fra fredningsnævnet har Miljøstyrelsen den 9. april 2018 udtalt, at udstrækningen af fredningsområdet er fastlagt med baggrund i at sikre et tilstrækkeligt højt grundvandsspejl inden for den eksisterende fredning af Store Åmose dog uden at frede et større areal end nødvendigt.

6.2 Fredningsnævnets afgørelse

Fredningsnævnet har den 30. november 2018 i medfør af naturbeskyttelseslovens § 33, stk. 1, truffet afgørelse om at gennemføre en supplerende fredning af Store Åmose på baggrund af fredningsforslaget.

Det fremgår af afgørelsen, at fredningsnævnet ved vurderingen af fredningsforslaget har taget udgangspunkt i hovedformålet med den eksisterende fredning af Store Åmose. Fredningsnævnet har herved bemærket, at hovedformålet med den eksisterende fredning af Store Åmose er at muliggøre en vandstandshævning for at sikre de kulturhistoriske værdier bevaret for fremtidig forskning, og at den eksisterende fredning er tænkt som første etape af den større fredning og omfatter de arealer, hvor risikoen for ødelæggelse af stenalderfundene på grund af udtørring er størst.

Fredningsnævnet har anført, at forløbet siden 1993, herunder ikke mindst virkningen af den afvandingsgrøft umiddelbart øst for fredningsområdet, som ejeren har fået udført, har vist, at hovedformålet med 1993-fredningen ikke kan nås uden yderligere foranstaltninger. Konklusionerne af de hydrologiske undersøgelser fra 2013 og 2014 er, at en opfyldelse af hovedformålet i 1993-fredningen og af det pålæg om naturgenopretning, som er givet i fredningsbestemmelsernes § 2, forudsætter dels en udvidelse af det fredede område, dels foranstaltninger i det allerede fredede område. Fredningsnævnet finder, at det med disse undersøgelser er godtgjort, at den af ejeren foreslåede løsning med nedgravning af en membran ikke vil være tilstrækkelig til at nå de stillede mål og krav.

Fredningsnævnet har i afgørelsen lagt til grund, at fredningen, fredningsbestemmelserne og de deraf følgende foranstaltninger har til formål af opnå den tilstand, der var tilsigtet med den eksisterende fredning. Den supplerende fredning vil derfor ikke medføre en sådan yderligere rådighedsindskrænkning, at en ny fredningskendelse for arealet i den eksisterende fredning har været nødvendig. Det er således fredningsnævnets vurdering, at mulighederne for landbrugsdrift inden for den eksisterende fredning ikke vil blive forringet yderligere end forudsat i den eksisterende fredning, hvilket der i 1993 er fastsat og udbetalt erstatning for.

Videre fremgår det af afgørelsen, at det desuden er fredningsnævnets forventning, at sagsrejsere i samarbejde med Slots- og Kulturstyrelsen snarest muligt iværksætter de i fredningen beskrevne foranstaltninger, og at Sorø Kommune vil føre effektivt tilsyn med opnåelse og overholdelsen af fredningens formål.

Foranstaltningerne er beskrevet i bilag 1 til fredningen, som indeholder en teknisk beskrivelse af naturgenopretningstiltagene i fredningen. Det fremgår, at afvandingen af arealet nord for grusvejen skal afbrydes ved dels at tilkaste en etableret grøft og dels ved at afbryde eksisterende dræn ved overgravning og fjernelse af rørstykker. Videre fremgår det, at naturgenopretningen omfatter nedgravning af en 492 m lang PE-membran til ca. 2 meters dybde parallelt med Åmose Å i en afstand af 10-20 m fra åen.

For at sikre en høj grundvandsstand i Kongemosen inden for den eksisterende fredning er det desuden tiltænkt, at der langs fredningens østlige grænse skal etableres en 280 meter lang PE-membran ned til ca. 2 meters dybde. Langs fredningens østlige skel etableres desuden en ny skelgrøft for at sikre afvandingen af landbrugs arealerne uden for fredningen.

Herefter har fredningsnævnet fastsat de fredningsbestemmelser, der fremgår af fredningsafgørelsen (s. 1ff). Det fremgår, at der for fredningen bl.a. er fastsat følgende bestemmelse om fredningens formål:

”Det er fredningens formål, at bevare de kulturhistoriske værdier, som er knyttet til de tilbageværende dele af tørve- og søbundslagene i Kongemose og Sandlyng, at forbedre områdets landskabelige og naturmæssige værdier, og at medvirke til at sikre en gunstig bevaringsstatus for de arter og naturtyper i Natura 2000-område nr. 156, Store Åmose, Skarresø og Bregninge Å, som området er udpeget for.”

Fredningen indeholder bestemmelser om, at området skal udvikles til og bevares som et eng- og moseområde friholdt for udsigtsforstyrrende afgrøder.

Der er i fredningen bestemmelser om, at Slots- og Kulturstyrelsen foranstalter gennemførelse af naturgenopretning i fredningsområdet med hen-

blik på at sikre en høj grundvandsstand hele året rundt. Naturgenopretningen foretages som vist på fredningskortet og beskrevet i bilag 1 til fredningen. Yderligere membraner kan nedgraves som beskrevet i bilag 1 med fredningsnævnets godkendelse, hvis de nævnte foranstaltninger ikke er tilstrækkelige til at sikre fortidsminderne. Vedligeholdelse og udskiftning af membraner kræver fredningsnævnets godkendelse.

Varige eller midlertidige terrænændringer må ikke foretages i fredningsområdet, medmindre de er beskrevet i bilag 1.

Fredningen indeholder bestemmelser om driften og anvendelsen af arealerne inden for fredningsområdet. Der er forbud mod tilplantning og gødskning. Arealerne må anvendes til afgræsning og høslæt. Gravearbejde og midlertidig vandstandssænkninger kan foretages som led i arkæologiske og naturvidenskabelige undersøgelser, hvis arbejdet på forhånd er godkendt af Slots- og Kulturstyrelsen.

Der må ikke opføres bebyggelse eller ske anbringelse af faste konstruktioner og anlæg som tårne, vindmøller, transformerstationer og master. Dette gælder dog ikke opførelse af læskure til græssende husdyr, hvis de er godkendt af fredningsnævnet, placeres diskeret i landskabet og fremstår i jordfarver. Skure må ikke være større end 50 m² og må ikke overstige en højde på 2,5 m fra terræn til tagryg. Læskurene skal desuden fremstå åbne i den side og må kun opføres på punktfundamenter. Forbuddet gælder desuden ikke almindelig landbrugshegn til husdyrbrug, hvis de holdes i jordfarver

Luftledninger må ikke føres over arealerne, og der må ikke fremføres underjordiske ledninger. Belysning må ikke etableres på arealerne.

Plejemyndigheden og Slots- og Kulturstyrelsen må opsætte informationstavler til formidling af frednings natur- og kulturværdier. Herudover kan plejemyndigheden opsætte og godkende opsætning af vejvisningsskilte efter aftale med lodsejer og ellers med fredningsnævnets godkendelse.

Fredningen indeholder bestemmelser om offentlighedens adgang. Adgang til arealerne kan ske i overensstemmelse med reglerne i naturbeskyttelsesloven, men begrænses på samme måde som i den eksisterende fredning, hvorefter offentligheden har ret til at færdes til fods og på cykel på grusvejen indtegnet på fredningskortet. Herudover er færdsel til fods tilladt i forlængelse af den eksisterende trampesti langs Åmose Å. Stien forløber fra fredningsområdets nordvestlige hjørne langs Åmose Å til fredningens østlige grænse, hvorfra stien forløber mod syd til den rammer grusvejen. Færdslen må foregå fra kl. 7 til solnedgang. Fra november til februar må færdslen dog kun foregå fra solopgang til solnedgang.

Det er muligt for lodsejer at forbyde færdsel på dage, hvor der afholdes jagt.

Plejemyndigheden kan gennemføre pleje i henhold til plejebekendtgørelsen, så plejen opfylder fredningens formål. Plejemyndigheden skal udarbejde en plejeplan, som forhandles med og sendes til lodsejeren og Slots- og Kulturstyrelsen. Uenigheder om plejeplanens foranstaltninger afgøres af fredningsnævnet.

Det fremgår videre, at fredningen ikke er til hinder for, at overløbsrør vedligeholdes, ligesom Åmose Å fortsat kan oprensnes, og opgravet materiale kan placeres langs åen.

Gennemførelse af naturgenopretningstiltag i henhold til fredningsbestemmelsernes § 4 kan udføres uden særskilt tilladelse efter naturbeskyttelseslovens § 3 og § 16 samt vandløbslovens bestemmelser om regulering og vandstandshævning.

Slots- og Kulturstyrelsen skal høres forud for fredningsnævnets afgørelser.

Det fremgår af fredningsforslaget, at der ikke må foretages jordbehandling herunder pløjning, harvning og fræsning i fredningsområdet. Fredningsnævnet har vurderet, at det ikke er nødvendigt af hensyn til fredningens hovedformål at forbyde jordbehandling, og at det bør være tilladt efter fredningen at anvende arealerne til afgræsning og høslæt. Fredningsnævnet har som følge heraf ændret fredningsbestemmelsernes § 5, stk. 1.

7. Klager og bemærkninger

Afgørelsen er den 21. december 2018 blevet påklaget til Miljø- og Fødevareklagenævnet af Slots- og Kulturstyrelsen.

Klager har i klagen henvist til s. 34 i fredningsnævnets afgørelse, hvoraf det fremgår, at fredningsnævnet ikke finder det nødvendigt af hensyn til fredningens hovedformål at forbyde jordbehandling. Det fremgår desuden af fredningsnævnets afgørelse, at det bør være tilladt at anvende arealerne til afgræsning og høslæt. Det er klagers opfattelse, at jordbehandling bør forbydes af hensyn til fredningens hovedformål, og at afgræsning og høslæt kan gennemføres uden jordbehandling.

Det fremgår desuden af klagen, at kørsel med landbrugsmaskiner ikke bør foregå i perioder med høj vandstand, da markerne i disse perioder ikke kan bære akseltrykket. Det er klagers opfattelse, at kørsel på markerne uafhængigt af årstiderne vil være i modstrid med fredningens formål.

Ifølge klager bør eventuel omlægning til en anden græssort kun ske efter forudgående dispensation fra fredningen.

Klager har efter opfordring fra Miljø- og Fødevareklagenævnet uddybende oplyst, at områdets arkæologiske levn ligger tæt på mosens overflade, hvorfor de er følsomme over for jordbehandling, udtørring og tryk fra landbrugsmaskiner.

Ifølge klager opstår der ved pløjning risiko for, at de arkæologiske levn ødelægges eller føres væk fra deres oprindelige kontekst, hvorved de mister deres kildeværdi. Pløjning vil desuden føre ilt ned i jorden til de iltfattige lag, hvilket igangsætter nedbrydningen af det organiske materiale, som de arkæologiske levn ligger i. Ifølge klager vil denne nedbrydning udgøre en risiko for de arkæologiske levn, der befinder sig i disse lag.

Klager har anført, at der ved brugen af landbrugsmaskiner opstår et tryk, der medfører risiko for at deformere og ødelægge de arkæologiske levn i mosen. Denne risiko vil blive forhøjet i våde perioder, hvor landbrugsmaskinernes hjul og bæltter vil synke ned i de bløde lag.

Det er klagers vurdering, at dyrkning af græs og hø i et vist omfang kan forekomme uden større påvirkning af de arkæologiske levn, hvis dyrkning sker i tørre perioder og uden dybtgående jordbehandling.

8. Miljø- og Fødevareklagenævnets behandling og afgørelse

I sagens behandling har Miljø- og Fødevareklagenævnets medlemmer deltaget: Thomas Steensen (formand), landsdommerne Peter Buhl og Olaf Tingleff, samt de læge medlemmer, Pelle Andersen-Harild, Lene Hansen, Else Marie Larsen og Jens Vibjerg.

8.1 Besigtigelse og offentligt møde

Miljø- og Fødevareklagenævnet besøgte den 20. september 2021 fredningsområdet og holdt samtidigt offentligt møde om sagen.

Sagsrejserne redegjorde under besøget for deres forslag om en supplerende fredning af Store Åmose.

Der var under besøget indlæg fra sagsrejsere om det foreslåede naturgenopretningsprojekt og om effekten heraf. Det blev drøftet, om fredningen er nødvendig, og om der efter mange års opdyrkning af arealerne fortsat er kulturhistoriske levn i området. Desuden blev fredningens påvirkning af jagten i området drøftet, ligesom der var drøftelser om behovet for en sti langs den nordlige fredningsgrænse.

Sorø Kommune anmodede om, at erstatningsfordelingen mellem stat og kommune skulle være en tiendedel til kommunen og ni tiendedele til staten.

8.2 Indlæg efter besøget og bemærkninger hertil

Lodsejers indlæg af 17. februar 2022

Lodsejer har i et skriftligt indlæg af 17. februar 2022 anført, at der ikke er oplysninger i sagen, som dokumenterer, at der findes særlige bevaringsværdige fortidsminder i fredningsområdet. Det er desuden lodsejers opfattelse, at klagers ønske om at forbyde jordbehandling i området er ubegrundet, da der findes alternative løsninger, som kan sikre arealerne i den eksisterende fredning mod afvanding. Ifølge lodsejer er det forvaltningsretlige

proportionalitetsprincip tilsidesat i sagen, idet det burde have været undersøgt, om fredning af et mindre areal kunne opnå det ønskede formål.

Lodsejer har endvidere anført, at fredningssagen er rejst som følge af lodsejers ønske om at dræne arealerne langs den eksisterende frednings østlige grænse. Den foreslåede fredning vil ifølge lodsejer ikke løse problemerne med manglende dræning, men alene flytte problemerne længere mod øst.

Herudover har lodsejer oplyst, at den foreslåede sti langs fredningens nordlige og østlige grænse vil forringe jagten i området væsentligt og dermed påføre lodsejer et økonomisk tab i form af manglende indtægter og tabt ejendomsværdi. Lodsejer har desuden oplyst, at der er observeret odder i nærheden af den foreslåede sti, hvilket der bør tages hensyn til i forbindelse med overvejelserne om etablering af den.

For så vidt angår klagen har lodsejer anført, at de mest sårbare fortidsminder findes i delområde A i den eksisterende fredning, som ikke grænser op til arealerne i den supplerende fredning. Lodsejer har bemærket, at jordbehandling ikke er tilladt i delområde A, B og C i den eksisterende fredning, og at arealerne i delområde B, C og D kan anvendes landbrugsmæssigt, hvorfor det på disse arealer bl.a. er muligt at etablere læskure til kreaturer, etablere kreaturhegn og foretage høslæt.

Ifølge lodsejer vil de af klager foreslåede fredningsbestemmelser medføre, at arealerne i den supplerende fredning vil reguleres som delområde A i den eksisterende fredning, hvilket vil være en skærpelse i forhold til fredningsforslaget. Lodsejer har med henvisning til begrundelsen i den eksisterende fredning bemærket, at dette bør forudsætte, at nogle af de mest sårbare fortidsminder findes i fredningsområdet, hvilket ifølge lodsejer ikke er tilfældet, da dette hverken fremgår af fredningsforslaget eller af fredningsnævnets afgørelse. Lodsejer har oplyst, at det fremgår af både fredningsforslaget og fredningsnævnets afgørelse, at de væsentligste fund af fortidsminder er beliggende i den eksisterende fredning, og at det ikke fremgår af Slots- og Kulturstyrelsens hjemmeside ”Fund og Fortidsminder”, at der er gjort væsentlige fund i fredningsområdet.

Det fremgår af bemærkningerne, at fredningen ikke kan gennemføres på baggrund af antagelser om, at der findes fortidsminder i fredningsområdet, og at fredningsværktøjet ikke bør anvendes, hvis der ikke foreligger dokumentation for fortidsmindernes tilstedeværelse, da dette vil være en tilsidesættelse af det forvaltningsretlige proportionalitetsprincip.

Lodsejer har med henvisning til sin tekniske rådgivers notat om det i fredningen foreslåede naturgenopretningsprojekt anført, at projektet vil flytte afvandingsproblemerne til landbrugsarealerne øst for fredningsområdet, hvilket vil påføre lodsejer et økonomisk tab. Lodsejer har på den baggrund anmodet Miljø- og Fødevarerklagenævnet om at fastsætte vilkår om at gen-

nemføre afværgeforanstaltninger i form af afvandingsgrøfter samt oprensning og uddybning af eksisterende grøfter, såfremt fredningen gennemføres.

Bemærkninger fra sagsrejserne

Sagsrejserne har den 9. maj 2022 fremsendt bemærkninger til lodsejers indlæg.

For så vidt angår det af lodsejer anførte om arkæologiske værdier og jordbehandling, har sagsrejserne bemærket, at det er Slots- og Kulturstyrelsens overordnede synspunkt, at jordbehandling ud fra et sikkerhedsprincip bør undgås i det område, den supplerende fredning vedrører. Imidlertid har fredningssagen verseret længe, og det er mere og mere presserende at få sikret kulturarven i Kongemosen og Sandlyng gennem en hævning af vandstanden, således at den periodevise og utilsigtede udtørring af tørvelagene kan undgås, hvilket er hovedformålet med den supplerende fredning. Sagsrejserne har oplyst, at for at medvirke til at fremme afslutningen af sagen, frafalder Slots- og Kulturstyrelsen klagen over fredningsnævnets afgørelse.

For så vidt angår stiforløbet langs fredningens nordlige og østlige grænse har sagsrejserne bemærket, at stiforløbet er en naturlig videreførelse af stiforløbet langs Åmose Å i den eksisterende fredning, hvorfor det foreslåede stiforløb ønskes etableret. Det fremgår videre, at stien mellem Åmose Å og Lårupvej i den eksisterende fredning ofte er vanskelig at benytte pga. vand på arealerne, hvilket vil blive forværret, hvis den supplerende fredning gennemføres. Etablering af et stiforløb langs Åmose Å og fredningens østlige grænse vil kanalisere færdslen, hvilket vil minimere den uden for stien.

Sagsrejserne har som bilag til bemærkningerne fremsendt et notat fra sagsrejsers tekniske rådgiver, hvoraf bl.a. fremgår, at lodsejer frit kan etablere grøfter og drøn uden for fredningsområdet, og at der vil blive etableret afværgetiltag, inden vandstanden hæves i fredningsområdet.

8.3 Miljø- og Fødevarerklagenævnets bemærkninger

Ifølge naturbeskyttelseslovens § 43, stk. 1, kan fredningsnævnets afgørelse efter § 40 påklages til Miljø- og Fødevarerklagenævnet.

Det følger af naturbeskyttelseslovens § 42, at Miljø- og Fødevarerklagenævnet skal efterprøve fredningsnævnets afgørelse efter § 40, stk. 1, i dens helhed, når den samlede erstatning og godtgørelse overstiger 500.000 kr.

Endvidere følger det af naturbeskyttelseslovens § 44, stk. 1, at Miljø- og Fødevarerklagenævnet kan ændre fredningsnævnets afgørelse, herunder fredningens geografiske udstrækning, fredningsbestemmelserne og erstatningen. Dette gælder, uanset hvem der har rejst fredningssagen eller påklaget fredningsnævnets afgørelse, og uanset fredningsforslaget og de forslag

og krav, der er fremført for fredningsnævnet og Miljø- og Føde-vareklagenævnet.

Ifølge naturbeskyttelseslovens § 33, stk. 1, kan der gennemføres fredning af landarealer til varetagelse af de formål, der er nævnt i naturbeskyttelseslovens formålsbestemmelse i § 1:

”§ 1. Loven skal medvirke til at værne landets natur og miljø, så samfundsudviklingen kan ske på et bæredygtigt grundlag i respekt for menneskets livsvilkår og for bevarelsen af dyre- og plantelivet.

Stk. 2. Loven tilsigter særligt

- 1) at beskytte naturen med dens bestand af vilde dyr og planter samt deres levesteder og de landskabelige, kulturhistoriske, naturvidenskabelige og undervisningsmæssige værdier,
- 2) at forbedre, genoprette eller tilvejebringe områder, der er af betydning for vilde dyr og planter og for landskabelige og kulturhistoriske interesser, og
- 3) at give befolkningen adgang til at færdes og opholde sig i naturen samt forbedre mulighederne for friluftslivet.”

Efter naturbeskyttelseslovens § 38 skal en fredning indeholde en bestemmelse om formålet med fredningen. Ifølge § 38, stk. 3, kan en fredning gå ud på bevaring af den nuværende tilstand eller tilvejebringelse af en bestemt tilstand, der herefter skal bevares, og den kan regulere offentlighedens færdsel i området. Af § 38, stk. 4 fremgår, at en fredning kan indeholde de bestemmelser, herunder de påbud og forbud vedrørende arealernes anvendelse, der skønnes nødvendige, for at fredningsformålet kan opnås.

8.3.1 Fredningens gennemførelse

Det fremgår af § 11, stk. 1, i lov om Miljø- og Fødevareklagenævnet, at nævnet kan begrænse sin prøvelse af en afgørelse til de forhold, der er klage over. Det fremgår dog af forarbejderne til bestemmelsen,⁴ at nævnet har mulighed for og efter omstændighederne pligt til at inddrage andre forhold end det, der er klaget over, f.eks. spørgsmålet om overholdelse af gældende EU-ret.⁵

Miljø- og Fødevareklagenævnet har i denne sag fundet anledning til at foretage en prøvelse af, hvorvidt reglerne om habitatbeskyttelse efter EU's

⁴ Jf. bemærkningerne til § 11 i forslag L44 til Lov om Miljø- og Fødevareklagenævnet (FT 2016-17).

⁵ Jf. de specielle bemærkninger til lovens § 11 i lovforslag 44 af 26. oktober 2016 til lov om Miljø- og Fødevareklagenævnet.

habitatdirektiv⁶ og habitatbekendtgørelsen⁷ er overholdt ved gennemførelse af en supplerende fredning i Store Åmose.

Fredningsnævnet har vurderet, at fredningen og naturgenopretningsprojektet vil gavne naturen i området, at afvandingen er en trussel mod områdets naturtyper, og at gennemførelsen vil kunne gavne forholdene for odder og stor vandsalamander.

Fredningsnævnet ses herved ikke at have forholdt sig til fredningens forenelighed med habitatdirektivets artikel 6, stk. 3. Nævnet bemærker i den forbindelse, at projektet generelt vil kunne forbedre naturværdierne for naturtyper og arter på udpegningsgrundlaget for habitatområde nr. 137 både inden og uden for projektområdet. Det er således nævnets vurdering, at projektet er i overensstemmelse med naturplanens målsætninger om at fremme udpegningsgrundlaget. Nævnet har herved lagt vægt på, at projektets formål er at hæve grundvandsstanden i projektområdet, hvorved jordens vandmætning øges, hvorfor der oftere forekommer vandflader (oversvømmelser). Vandet afledes i dag fra området via dræn, men vil ved projektet i langt højere grad fordeles i jordmassen, bidrage til grundvandsdannelsen, optages af vegetationen, oversvømme arealer eller fordampe.

Miljø- og Fødevarerklagenævnet finder derfor, at fredningen er direkte forbundet med Natura 2000-områdets forvaltning og dermed undtaget fra kravet om væsentlighedsvurdering, jf. habitatdirektivets artikel 6, stk. 3.

Miljø- og Fødevarerklagenævn finder efter en afvejning af de hensyn, der fremgår af formålsbestemmelsen i naturbeskyttelseslovens § 1, at området er fredningsværdigt og skal fredes. Nævnet har lagt vægt på, at området rummer væsentlige kulturhistoriske værdier, som afspejles i fredningens formålsbestemmelse. Nævnet tilslutter sig således i det hele fredningsnævnets begrundelse for at frede.

8.3.2 Fredningens indhold

§ 5 om arealernes drift og anvendelse

Det er i klagen fra Slots- og Kulturstyrelsen fremført, at jordbehandling bør forbydes af hensyn til fredningens hovedformål.

Miljø- og Fødevarerklagenævnet har finder at fredningsbestemmelsernes § 5 om arealernes drift og anvendelse skal ændre, således at bestemmelsen får samme formulering og indhold som i fredningsforslaget, hvorefter jordbehandling ikke må foretages i fredningsområdet. Nævnet har herved lagt vægt på, at jordbehandlingen udgør en trussel mod de arkæologiske levn i området, og at et forbud vil skabe en ensartet beskyttelse af de arkæologiske værdier i den eksisterende fredning og den nye fredning. Nævnet be-

⁶ Rådet direktiv 92/43/EØF af 21. maj 1992 om bevaring af naturtyper samt vilde dyr og planter.

⁷ Bekendtgørelse nr. 1595 af 6. december 2018 om udpegning og administration af internationale naturbeskyttelsesområder samt beskyttelse af visse arter.

mærker, at det er uden betydning for nævnets beslutning, at Slots- og Kulturstyrelsen under sagens behandling har tilkendegivet, at klagen frafaldes, da dette alene er sket for at medvirke til at fremme afslutningen af sagen.

§ 7 om offentlighedens adgang

Miljø- og Fødevareklagenævnet har besluttet at udtage bestemmelsen i fredningens § 7 om etablering af en trampesti langs fredningens nordlige grænse ved Åmose Å og fredningens østlige grænse. Nævnet finder på baggrund af besigtigelsen, at stort set hele fredningsområdet kan opleves fra den eksisterende grusvej, som går igennem området. Det er endvidere indgået i nævnets vurdering, at fredningens hovedformål er at bevare områdets kulturhistoriske værdier og ikke at give offentligheden mulighed for at opleve landskabet.

8.3.3 Miljø- og Fødevareklagenævnets afgørelse

Miljø- og Fødevareklagenævnet stadfæster Fredningsnævnet for Vestsjællands afgørelse af 30. november 2018 om at gennemføre supplerende fredning af Store Åmose i Sorø Kommune med følgende ændringer:

- Fredningsbestemmelsernes § 5 ændres således, at der ikke må foretages jordbehandling herunder pløjning, gødskning, harvning, fræsning og tilplantning.
- Stiforløbet langs Åmose Å og den østlige fredningsgrænse udgår af fredningen.

Fredningen omfatter del af matr.nr. 5c Stenmagle by, Stenmagle, som vist på det medfølgende fredningskort.

Følgende bestemmelser gælder herefter for fredningen:

§ 1 Fredningens formål

Formålet med fredningen er

- at bevare de kulturhistoriske værdier, som er knyttet til de tilbageværende dele af tørve- og søbundslagene i Kongemose og Sandlyng
- at forbedre områdets landskabelige- og naturmæssige værdier,
- at medvirke til at sikre en gunstig bevaringsstatus for de arter og naturtyper i Natura 2000område nr. 156, Store Åmose, Skarresø og Bregninge Å, som området er udpeget for.

§ 2 Fredningens omfang

Fredningen omfatter 23,66 ha af matr.nr. 5c Stenmagle by, Stenmagle. Fredningens omfang fremgår af fredningskortet.

§ 3 Bevaring af området

Arealerne skal udvikles til og bevares som et eng- og moseområde uden udsigtsforstyrrende afgrøder.

§ 4 Naturgenopretning

Stk. 1. For at sikre en høj grundvandsstand i området året rundt foranstalter Slots- og Kulturstyrelsen, at der udføres naturforvaltningstiltag som vist på fredningskortet og nærmere beskrevet i bilag 1 ”Teknisk beskrivelse af naturgenopretningstiltagene i Supplerende fredning af Store Åmose.

Stk. 2. Lodsejeren adviseres mindst 14 dage før arbejdet går i gang.

Stk. 3. Hvis det viser sig, at de nævnte foranstaltninger til sikring af fortidsminderne ikke er tilstrækkelige, kan Slots- og Kulturstyrelsen med fredningsnævnets godkendelse iværksætte nedgravning af yderligere membraner langs fredningsgrænsen. Nedgravningen af membraner sker som beskrevet i bilag 1.

Stk. 4. Slots- og Kulturstyrelsen kan med fredningsnævnets godkendelse vedligeholde og evt. udskifte membraner.

Stk. 5. Der må ikke foretages andre, hverken varige eller midlertidige terrænændringer, end de der følger af tiltagene beskrevet i bilag 1.

§ 5 Arealernes drift og anvendelse

Stk. 1. Der må ikke foretages jordbehandling herunder pløjning, harvning og fræsning.

Stk. 2. Der må ikke foretages tilplantning.

Stk. 3. Arealerne må ikke gødes.

Stk. 4. Der kan dog foretages gravearbejde og midlertidig vandstandssænkning i forbindelse med arkæologiske og naturvidenskabelige undersøgelser, hvis disse på forhånd er godkendt af Slots- og Kulturstyrelsen.

§ 6 Bebyggelse, faste konstruktioner og hegn

Stk. 1. Der må ikke opføres bebyggelse eller anbringes fast konstruktioner og anlæg som f.eks. tårne, vindmøller, tankanlæg, transformerstationer og master. Der må ikke føres luftledninger over arealerne. Der må heller ikke fremføres underjordiske ledninger.

Stk. 2. Forbuddet gælder ikke opførelse af læskure for græssende husdyr, når beliggenhed og udformning er godkendt af fredningsnævnet. Læskure skal placeres diskret i landskabet og fremstå i jordfarver. Skure må ikke overskride et areal på 50 m² og en højde på 2,5 meter fra terræn til tagryg. Læskure skal være åbne i den ene side og kun opføres med et punktfundament.

Stk. 3. Forbuddet gælder heller ikke almindelige landbrugshegn (trådhegn) til husdyrbrug. Hegnene skal holdes i jordfarver.

Stk. 4. Der må ikke etableres belysning.

Stk. 5. Plejemyndigheden og Slots- og Kulturstyrelsen kan opsætte informationstavler til formidling af fredningens natur- og kulturværdier. Plejemyndigheden kan endvidere opsætte vejvisningsskilte eller godkende opsætning af sådanne. Opsætningen kan ske efter aftale med ejeren og ellers med fredningsnævnets godkendelse.

§ 7 Offentlighedens adgang

Stk. 1. Den ret, der i naturbeskyttelseslovens kapitel 4 er tillagt offentligheden til at færdes i naturen, begrænses med samme bestemmelser som i den tilgrænsende fredning fra 1993 således:

Stk. 2. Offentligheden har ret til at færdes til fods og på cykel på den grusvej, der er vist på fredningskortet.

Stk. 3. Færdsel må kun foregå fra kl. 7 til solnedgang, i månederne november til februar dog kun fra solopgang til solnedgang. Ejeren kan forbyde færdsel på dage, hvor der holdes jagt.

§ 8 Naturpleje

Stk. 1. Plejemyndigheden kan gennemføre pleje i henhold til bekendtgørelse nr. 924 af 27. juni 2016 eller senere ændringer af denne bekendtgørelse.

Stk. 2. Plejen tilrettelægges så den opfylder fredningens formål. Plejemyndigheden udarbejder en plejeplan, der forhandles med og tilsendes lodsejeren og Slots- og Kulturstyrelsen. Såfremt der er uenighed om plejeplanens foranstaltninger, træffer fredningsnævnet afgørelse.

Stk. 3. Fredningen er ikke til hinder for, at overløbsrør vedligeholdes, ligesom Åmose Å fortsat kan oprensnes, og opgravet materiale kan placeres langs åen.

§ 9 Bonus

Gennemførelse af naturgenopretningstiltag i medfør af § 4 kan udføres uden særskilt tilladelse efter naturbeskyttelseslovens §§ 3 og 16 samt vandløbslovens bestemmelser om regulering og vandstandshævning (vandløbslovens § 7a).

§ 10 Dispensation

Stk. 1. Fredningsnævnet kan meddele dispensation fra fredningsbestemmelserne, såfremt det ansøgte ikke vil stride mod fredningens formål, jf. naturbeskyttelseslovens § 50, stk. 1.

Stk. 2. Slots- og Kulturstyrelsen høres forud for fredningsnævnets afgørelser.

Afgørelsen vil blive offentliggjort på mfkn.naevneneshus.dk. Afgørelsen kundgøres endvidere i Statstidende.

Thomas Steensen
Stedfortrædende formand

31. marts 2023
Sagsnr.: 19/00491
SKJ

AFGØRELSE FRA MILJØ- OG FØDEVAREKLAGENÆVNET

AFGØRELSE VEDRØRENDE ERSTATNING i sag om supplerende fredning af Store Åmose i Sorø Kommune

Miljø- og Fødevareklagenævnet har truffet afgørelse efter naturbeskyttelseslovens § 44, stk. 1, jf. § 39.¹

Miljø- og Fødevareklagenævnet ophæver Fredningsnævnet for Vestsjællands afgørelse af 30. november 2018 om erstatning i anledning af supplerende fredning af Store Åmose i Sorø Kommune og har truffet afgørelse om at tilkende følgende erstatning i anledning af fredningen:

Lb.nr. 1: Bodal Gods A/S 1.623.765 kr.

Af den samlede erstatning på 1.623.765 kr. samt rente afholder staten ved Miljøministeriet ni tiendedele og Sorø Kommune en tiendedel, jf. naturbeskyttelseslovens § 49, stk. 3.

Miljø- og Fødevareklagenævnets afgørelse om erstatning i anledning af fredningen kan efter naturbeskyttelseslovens § 45 påklages til Taksationskommissionen af de, der har påklaget fredningsnævnets afgørelse af erstatningsspørgsmålet til nævnet, eller for hvis vedkommende nævnet har skærpet fredningsbestemmelserne eller nedsat erstatningen. Afgørelsen kan endvidere påklages af Sorø Kommune og af Miljøministeren.

Klagefristen er fire uger fra den dag, Miljø- og Fødevareklagenævnets afgørelse er meddelt den klageberettigede, jf. naturbeskyttelseslovens § 87, stk. 1. Er afgørelsen offentligt bekendtgjort, regnes klagefristen dog altid fra bekendtgørelsen. Hvis klagefristen udløber på en lørdag eller helligdag, forlænges fristen til den følgende hverdag. Klage skal indgives til Miljø- og Fødevareklagenævnet, e-mail: mfkn@naevneneshus.dk, der videresender klagen til Taksationskommissionen, jf. § 45, stk. 4.

¹ Lovbekendtgørelse nr. 1392 af 4. oktober 2022 om naturbeskyttelse.

**MILJØ- OG
FØDEVAREKLAGENÆVNET**
Toldboden 2
8800 Viborg

Tlf. 72 40 56 00
CVR-nr. 37795526
EAN-nr. 5798000026070
nh@naevneneshus.dk
www.naevneneshus.dk

Afgørelsen er truffet af nævnet, jf. § 1 i lov om Miljø- og Fødevareklagenævnet,² der har behandlet sagen i den læge afdeling, jf. § 3, stk. 1, nr. 10, i lov om Miljø- og Fødevareklagenævnet.

² Lov nr. 1715 af 27. december 2016 om Miljø- og Fødevareklagenævnet, som ændret ved lov nr. 900 af 21. juni 2022 om ændring af museumsloven, lov om Miljø- og Fødevareklagenævnet og forskellige andre love.

1. Indledning

Fredningsnævnet for Vestsjælland har den 30. november 2018 truffet afgørelse om erstatning i anledning af supplerende fredning af Store Åmose i Sorø Kommune med et samlet beløb på 1.850.000 kr.

Da den samlede erstatning og godtgørelse i anledning af fredningen overstiger 500.000 kr. er afgørelsen forelagt for Miljø- og Fødevarerklagenævnet til efterprøvelse i dens helhed, jf. naturbeskyttelseslovens § 42.

2. Fredningsnævnets behandling

Det fremgår af afgørelsen, at fredningsnævnet i en selvstændig afgørelse har besluttet at gennemføre en supplerende fredning af et areal af matr.nr. 5c Stenmagle by, Stenmagle, beliggende i Store Åmose.

Fredningsnævnet har anført, at det følger af naturbeskyttelseslovens § 40, at fredningsnævnet herefter skal afgøre erstatningsspørgsmål.

Fredningsnævnet har anført, at fredningsnævnet efter naturbeskyttelseslovens § 39, stk. 1, 1. pkt., skal fastsætte erstatning til ejere, brugere og andre indehavere af rettigheder over de fredede ejendomme for det tab, som fredningen påfører dem.

Det fremgår endvidere, at ved udmåling af erstatning efter naturbeskyttelseslovens § 39 følges en fast praksis, hvor erstatningerne som udgangspunkt fastsættes efter takster, der dog reduceres eller helt bortfalder afhængig af i hvilken grad det fredede areal i forvejen er omfattet af naturbeskyttelseslovens generelle reguleringer.

Det fremgår af afgørelsen, at advokat Anders Stoltenberg på vegne af lods-ejer med lb.nr. 1, Niels Munch Hansen, Bodal Gods, over for fredningsnævnet har fremsat krav om erstatning på 11.282.558 kr., som er opgjort på følgende måde:

1. Værditab for det areal, der direkte omfattes af den nye fredning (24 ha)	3.561.000
2. Værditab for de arealer i den nuværende fredning, der vil blive påvirket af den påtænkte vandstandshævning	2.100.000
3. Tab af indtjeningsmuligheder på de påvirkede arealer	2.000.000
4. Udgifter til etablering af afvandingsgrøft til sikring af arealer udenfor den kommende fredning	480.000
5. Erstatning for forringede muligheder for udnyttelse af jagtmuligheder m.v.	1.388.333
6. Ulempeerstatning for overkapacitet af maskiner og bygninger	
a. Maskiner	220.400
b. Bygninger	580.000
7. Omkostninger til rådgivning m.v. under fredningssagen	232.825
8. Kompensation for lang sagsbehandlingstid og driftstab	720.000
I alt	11.282.558

Advokat Anders Stoltenberg har herefter redegjort nærmere for de enkelte krav i erstatningsopgørelsen.

Det fremgår af afgørelsen, at sagsrejerne, Miljøstyrelsen og Danmarks Naturfredningsforening, har fremsat forslag om, at der tilkendes ejeren følgende erstatninger:

Erstatning for landbrugsarealer, der tages ud af drift: 75.000 kr. pr. ha.	1.770.000 kr.
Erstatning for ny sti: 1.070 lb.m. á 60 kr. pr. lb.m.	64.200 kr.
Erstatning for eksisterende sti: 451 lb.m. á 15 kr. pr. lb.m	6.765 kr.
Oprundet til i alt	1.850.000 kr.

Sagsrejerne har herefter redegjort nærmere for deres forslag.

Fredningsnævnet har bemærket følgende til lodsejerens krav om erstatning og sagsrejsernes forslag til erstatning:

”Ad 1. Krav om erstatning for det areal, der omfattes af den nye fredning.

Det areal, som indgår i den supplerende fredning, forbliver i privat eje og vil også efter fredningen repræsentere en værdi for ejeren. Der kan derfor ikke udregnes en erstatning svarende til arealets handelsværdi tillagt erstatning for forringede jagtmuligheder mv. Det areal, som indgår i den supplerende fredning, er dyrket, men dyrkningssikkerheden er ikke optimal, da arealet må forventes at kunne blive oversvømmet ved tøbrud og ved store regnskyl. Efter en fredning forventes arealernes landbrugsmæssige værdi at være relativt begrænset. Afhængig af tidspunktet på året vil arealet kunne afgræsses evt. sammen med tilstødende arealer. Efter en fredning kan arealets jagtmæssige værdi, som anført af sagsrejerne, forventes at blive større i takt med, at områdets naturværdi øges. På denne baggrund og henset til, hvad der blev ydet i erstatning for fredning af et landbrugsareal på Høje Møn i 2013³, kan fredningsnævnet tiltræde, at der i erstatning for fredning af det landbrugsareal, som indgår i den supplerende fredning, skal betales 75.000 kr. pr. ha. Fredningsnævnet kan også tiltræde, at der ydes erstatning for stier, som foreslået af sagsrejerne.

Ad 2. og 3. Krav om erstatning for arealer omfattet af fredningen fra 1993, herunder tab af indtjeningsmuligheder.

Hovedformålet med den supplerende fredning er at sikre, at formålet med fredningen af arealer i 1993 bliver opnået. Der er betalt erstatning for at opnå den tilstand på disse arealer, som var formålet med den tidligere fredning. Landbrugsstyrelsen har til Miljøstyrelsen oplyst, at aftalerne om 20-årig udtagning kan opretholdes uændret, selvom de foreslåede foranstaltninger for at gøre arealerne vådere gennemføres. For de 5-årige tilsagn til

³ NMK-520-00032.

pleje af græs og naturarealer gælder ligeledes, at aftalerne kan opretholdes på de allerede fredede arealer også efter gennemførelse af de foreslåede foranstaltninger for at gøre arealerne i den eksisterende fredning vådere. Der er således ikke grundlag for at tage ejerens erstatningskrav punkt 2 og 3 til følge, idet der allerede er ydet erstatning for, at arealerne fredet i 1993 skal have en vis høj vandstand, og da der efter Landbrugsstyrelsens oplysninger ikke bliver tale om tab af indtjeningsmuligheder på arealer fredet i 1993.

Ad 4. Krav om erstatning af udgifter til etablering af ny afvandingsgrøft øst for den nye fredningsgrænse.

Efter fredningsforslaget skal der langs den foreslåede frednings østlige grænse etableres en åben grønne, et rørunderløb og en rørledning, som alt skal sikre fortsat afvanding af landbrugsarealer mod sydøst og afløb fra evt. bestående dræn, som måtte krydse fredningsgrænsen, og der skal sikres både dybde og fald på grønne og rør. Den faktiske grønnebund vil blive rettet ind efter det konstaterede niveau af de krydsede dræn, når man har gravet membranen ned. Alle krydsede dræn fra øst sikres udløb i den nye grønne eller til de to rørlagte strækninger af 200 mm tætte rør. Disse foranstaltninger er nærmere beskrevet i Bilag 1 til fredningsafgørelsen. Det afvandingsprojekt, som ejeren kræver godtgjort udgifter til, og som skal udføres øst for den nye fredningsgrænse, har til hensigt at opnå en forbedring af afvandingen af landbrugsarealer øst for den supplerende fredning, hvilket er denne fredning uvedkommende. På denne baggrund kan der ikke tillægges ejeren nogen godtgørelse for udgifter til det påtænkte afvandingsprojekt øst for den nye, supplerende fredning.

Ad 5. Krav om erstatning for forringede muligheder for udnyttelse af jagtmuligheder m.v.

Fredningsnævnet kan tiltræde, at jagtmulighederne ikke forringes, men snarere forbedres med den supplerende fredning. Ejendommens samlede naturindhold vil med den supplerende fredning og de foreslåede foranstaltninger blive forøget. Det vil alt andet lige gavne vildtet. Både efter 1993-fredningen og den nye, supplerende fredning sker der en begrænsning i offentlighedens adgang til at færdes på de fredede arealer, og ejeren vil kunne forbyde færdsel ad trampestien langs Åmose Å på dage, hvor der er jagt. Der er derfor ikke grundlag for at yde nogen erstatning for forringede jagtmuligheder.

Ad 6. Ulempeerstatning for overkapacitet af maskiner og bygninger

Den supplerende fredning berører en mindre del af den samlede ejendom, og fredningsnævnet finder ikke, at de af advokat Stoltenberg anførte beregninger og betragtninger kan føre til, at der skal betales en erstatning for overkapacitet af maskiner og bygninger.

Ad 7. Krav om dækning af omkostninger til rådgivning m.v. under fredningssagen.

Fredningsnævnet kan efter Naturbeskyttelseslovens § 47 tillægge en ejer en passende godtgørelse for nødvendige udgifter til sagkyndig bistand under fredningssagens behandling. Fredningsnævnet skønner, at en passende godtgørelse til ejeren af Bodal Gods i denne sag vil være 50.000 kr.

Ad 8. Krav om kompensation for lang sagsbehandlingstid og driftstab.

Der foreligger ingen dokumentation for, at der i den periode, sagen har været under behandling, er lidt et driftstab, og ingen opgørelse af et sådant tab. Derfor, og da advokat Stoltenbergs antagelser og beregninger ikke kan føre til et andet resultat, er der ikke grundlag for at tilkende nogen kompensation for driftstab.”

Fredningsnævnet har på den baggrund tiltrådt sagsrejsernes forslag om, at der skal ydes lb.nr. 1 en samlet erstatning på 1.850.000 kr. Fredningsnævnet har endvidere tilkendt 50.000 kr. i godtgørelse for sagkyndig bistand.

3. Skriftlige indlæg efter Miljø og Fødevarerklagenævnets besigtigelsen og bemærkninger hertil

Miljø- og Fødevarerklagenævnet besigtigede den 20. september 2021 fredningsområdet og afholdt samtidigt offentligt møde om sagen.

Lodsejer har den 17. februar 2022 fremsendt supplerende bemærkninger til sagen, hvori lodsejer har henvist til erstatningskravene i sine tidligere indlæg.

Det fremgår af bemærkningerne, at Den Danske Naturfond har opkøbt græs- og naturarealer i Store Åmose uden landbrugsmæssig omdrift til 125.000 kr. pr. ha. Det er på den baggrund lodsejers vurdering, at arealerne bør erstattes med mindst 125.000 kr. pr. ha.

Miljøstyrelsen har den 9. maj 2022 bemærket, at det er styrelsens vurdering, at den af fredningsnævnet fastsatte erstatning er passende.

4. Udtalelse fra Landbrugsstyrelsen om værdinedgangen

Miljø- og Fødevarerklagenævnet har indhentet sagkyndig bistand fra Landbrugsstyrelsen om erstatningsspørgsmålet. Landbrugsstyrelsen blev anmodet om at vurdere handelsprisen før og efter en fredning, idet erstatningen skal modsvare en nedgang i ejendommens handelsværdi som følge af en fredning i forbindelse med indførelse af et forbud mod jordbehandling i fredningsbestemmelsernes § 5.

Landbrugsstyrelsen har den 5. maj 2022 sendt sin vurdering til Miljø- og Fødevarerklagenævnet. Landbrugsstyrelsen har vurderet, at værdien af arealerne før fredningen var 2.384.000 kr. svarende til 101.017 kr. pr. ha, og

at værdien efter fredningen vil være 708.000 kr. svarende til 30.000 kr. pr. ha, således at værdiforringelsen udgør ca. 71.000 kr. pr. ha.

Landbrugsstyrelsen har indledningsvist bemærket, at lodsejer har ønsket at forbedre dræningen af arealerne. Det fremgår af vurderingen, at Landbrugsstyrelsen har besigtiget arealerne den 10. februar 2022 sammen med lodsejer og lodsejers konsulent. Landbrugsstyrelsen har beskrevet arealerne som flade, vandlidende og med et tyndt humuslag bestående af en høj andel af kulstof. Det fremgår videre, at området driftsmæssigt er inddelt i fire områder, hvoraf tre benyttes til landbrugsdrift og det sidste som natur til jagt. Landbrugsstyrelsen har anført, at 20,2 ha af fredningsområdets 23,6 ha i perioden 2011 – 2022 har været anvendt til at dyrke bl.a. byg, havre og græsfrø i omdrift, mens de resterende arealer har ligget i græs eller som natur og vildtremis.

Landbrugsstyrelsen har vurderet, at der er begrænsninger i afgrødevalget på arealerne, da arealerne er vandlidende og da jorden har et stort humusindhold. Ifølge styrelsen har der ikke været mange sammenlignelige handler i området, da priserne i tidligere handler har været påvirket af natur- og herlighedsværdier samt interesser i råstofindvinding. Det fremgår af Landbrugsstyrelsens notat, at de fleste handler med landbrugsjord i området har været foretaget til 140.000 – 160.000 kr. pr. ha, men at det konkrete areal kun er interessant for lodsejer grundet dets placering.

Landbrugsstyrelsen har vurderet, at arealernes natur- og herlighedsværdi ikke vil blive påvirket af en fredning, og at disse værdier kan forøges med fredningen dog ikke nok til at påvirke før- og efterværdierne. Det fremgår desuden, at det har indgået i vurderingen, at arealerne vil kunne opretholde kriterierne for hektarstøtte og støtte for økologisk drift.

5. Bemærkninger til Landbrugsstyrelsens udtalelse

Miljø- og Fødevarerklagenævnet har den 17. maj 2022 sendt Landbrugsstyrelsens udtalelse til lodsejer og sagens andre interessenter med anmodning om eventuelle bemærkninger hertil. Nævnet har ikke modtaget bemærkninger til høringen.

6. Miljø- og Fødevarerklagenævnets bemærkninger og afgørelse

I sagens behandling har Miljø- og Fødevarerklagenævnets medlemmer deltaget: Thomas Steensen (formand), landsdommerne Peter Buhl og Olaf Tingleff, samt de læge medlemmer Pelle Andersen-Harild, Lene Hansen, Else Marie Larsen og Jens Vibjerg.

6.1 Miljø- og Fødevarerklagenævnets bemærkninger

Miljø- og Fødevarerklagenævnet bemærker indledningsvist, at den samlede erstatning og godtgørelse i anledning af den supplerende fredning af Store Åmose overstiger 500.000 kr., hvorfor fredningsnævnets afgørelse skal efterprøves i dens helhed, uanset om afgørelsen er påklaget, jf. naturbeskyttelseslovens § 42.

Miljø- og Fødevareklagenævnet bemærker, at der i overensstemmelse med fast praksis ikke tilkendes erstatning for arealer, som efter lovgivningen allerede er omfattet af erstatningsfri regulering. I fredningsområdet er der registreret beskyttet natur i henhold til naturbeskyttelseslovens § 3 i form af eng på et areal på 2,1 ha, der som følge heraf ikke tilkendes erstatning for.

6.1.1 Erstatning for stier

I overensstemmelse med praksis har Miljø- og Fødevareklagenævnet vedtaget at fastsætte erstatningen for eksisterende stier til 15 kr. pr. løbende meter.

Som følge af Miljø- og Fødevareklagenævnets beslutning i afgørelsen om fredning om at udtage den nye stiforløb langs med Åmose Å og den østlige fredningsgrænse tilkendes ikke erstatning for ny sti.

6.1.2 Fredningens § 5 om arealernes drift og anvendelse

Et flertal i Miljø- og Fødevareklagenævnet finder, at der for arealer omfattet af fredningens § 5 skal tilkendes 75.000 kr. pr. ha.

Flertallet har lagt vægt på, at Landbrugsstyrelsens vurdering på 71.000 kr. pr. ha. er baseret på et skøn foretaget på grundlag af få handler i området, og at denne skønsmæssige vurdering ikke adskiller sig væsentligt fra den erstatning, som fredningsnævnet har udmålt. Flertallet finder på den baggrund, at 75.000 kr. pr. ha udgør en passende erstatning.

Mindretallet (Pelle Andersen-Harild) finder, at erstatningen for arealerne bør fastsættes til 71.000 kr. pr. ha i overensstemmelse med Landbrugsstyrelsens vurdering. Mindretallet har lagt vægt på, at området ikke rummer væsentlige landbrugsmæssige interesser.

6.2 Miljø- og Fødevareklagenævnets afgørelse om erstatning

Idet Fredningsnævnet for Vestsjællands afgørelse af 30. november 2018 om erstatning i anledning af fredningen ophæves, fastsætter Miljø- og Fødevareklagenævnet i medfør af naturbeskyttelseslovens § 44, stk. 1, erstatningen.

Opgørelsen tager udgangspunkt i Miljø- og Fødevareklagenævnets egne opmålinger, den lodsejerfortegnelse, som indgik som bilag til fredningsforslaget, revideret i august 2017 samt vedlagte fredningskort. Miljø- og Fødevareklagenævnet har i øvrigt korrigeret i disse oplysninger i det omfang, det har været relevant af hensyn til de faktiske forhold.

Lb.nr. 1 del af matr.nr. 5c Stenmagle by, Stenmagle, Bodal Gods

Areal i alt 23,66 ha

- § 3	2,1 ha	
- Eksisterende sti á 15 kr.	451 m	6.765 kr.
- Dyrkningsforbud á 75.000 kr.	21,56 ha	1.617.000 kr.

Erstatning i alt

1.623.765 kr.

6.3 Afholdelse af erstatning

Efter naturbeskyttelseslovens § 49, stk. 3, afholder staten som udgangspunkt tre fjerdedele af de tilkendte erstatninger og kommunen en fjerdedel. Miljø- og Fødevareklagenævnet kan beslutte, at staten afholder ni tiendedele og kommunen en tiendedel, hvis fredningen har national interesse, eller hvis det samlede beløb overstiger 2 mio. kr., jf. stk. 5.

Af den samlede erstatning på 1.623.765 kr. samt rente har Miljø- og Fødevareklagenævnet besluttet, at staten ved Miljøministeriet udreder ni tiendedele og Sorø Kommune en tiendedel.

6.4 Miljø- og Fødevareklagenævnets afgørelse

Miljø og Fødevareklagenævnet ophæver Fredningsnævnet for Vestsjællands afgørelse af 30. november 2018 om erstatning og har truffet afgørelse om at tilkende følgende erstatninger i anledning af fredningen:

Lb.nr. 1, Bodal Gods A/S:

1.623.765 kr.

Af den samlede erstatning på 1.623.765 kr. samt rente afholder staten ved Miljøministeriet ni tiendedele og Sorø Kommune en tiendedel.

Thomas Steensen
Stedfortrædende formand

Teknisk beskrivelse af naturgenopretningstiltagene i Supplerende fredning i Store Åmose, Sorø Kommune

Notat
Oktober 2018

NATURGENOPRETNINGSTILTAG I SUPPLERENDE FREDNING

Med den supplerende fredning i Store Åmose afbrydes afvandingen nord for grusvejen dels ved tilkastning af grøften i grænsen ind mod den hidtidige fredning, som punktvis tilkastes med tilført lerjord. Dels afbrydes de bestående dræn i området på 25 udvalgte steder ved overgravning og fjernelse af rørstykker.

For at sikre en maksimal afbrydelse af afvandingen gennem såvel kendte som ukendte dræn og optørringssprækker eller permeable sandlag nedgraves en 492 m lang PE-membran i det forhøjede terræn i en afstand af 10-20 meter fra Åmose Å. Membranen nedgraves lodret i ca. 2 meters dybde med overkant i minimum kote 23,2 m DVR90 og med mindst 0,1 m jorddækning. På de lavest liggende ca. 100 m af strækningen skal der udlægges et op til 0,20 m tykt lag muldjord omkring membranen.

For at sikre et højere vandspejl i Kongemosen, og for at der stadig kan foretages afvanding af områderne øst for fredningen, skal der etableres en 280 m lang PE-membran på tværs af det lave terræn på østsiden af Kongemosen. Membranen nedgraves lodret i ca. 2 meters dybde igennem det lidt højere terræn, ca. 10 meter fra den nye fredningsgrænse. forbindelse med nedgravningen af membranen indmåles og koter alle krydsede dræn, således at den nuværende afvandingsdybde kortlægges.

Til sikring af den fortsatte afvanding af landbrugsarealerne mod sydøst og afløb fra evt. bestående dræn graves en skelgrøft i den østlige kant af det fredede areal med en dybde svarende til den kortlagte dræning. Som udgangspunkt anlægges den nye grøft med de dimensioner, som fremgår af nedenstående Tabel 1.

Tabel 1 Dimensioner for grøft i østskel af den supplerende fredning i St. Åmose.

Start Station	Slut Station	Indløbskote (m DVR90)	Udløbskote (m DVR90)	Fald ‰	Bundbredde (m)	Anlæg 1:
0	243	23,70	23,58	0,5	0,3	1,5
243	323	23,58	23,42	2,0	200 mm rør	
323	475	23,42	23,34	0,5	0,3	1,5
475	805	23,34	22,35	3,0	200 mm rør	

Den faktiske grøftebund vil blive rettet ind efter det konstaterede niveau af de krydsede dræn, når man har gravet membranen ned. Alle krydsede dræn fra øst sikres udløb i den nye grøft eller til de to rørlagte strækninger af 200 mm tætte rør.

Fra det punkt (A), hvor den nordligste 200 mm rørledning starter, etableres en 70 m lang grøft videre mod nord i den østlige fredningsgrænse med 0,3 m bundbredde og bundkote 23,34 m DVR90, således at der forbliver en 12-15 meter bred overkørsel for maskiner langs sydsiden af matr. nr. 5v Stenmagle By, Stenmagle.

For at sikre afløb fra de fredede arealer til Åmose Å etableres et overløb (B) i det laveste terræn 25 meter syd for åen. Overløbet udformes som en åben brøndring med diameter 0,6 m, 0,5 m dyb og med lukket bund. Brøndringen placeres med overkant i kote 23,05 m DVR90 og med afløb gennem en tæt 25 cm rørledning med ca. 32 ‰ fald til udløb i Åmose Å i kote 21,75 m, hvilket er godt 0,10 m over den teoretiske regulativmæssige bund. Afløbsrøret har en kapacitet på 117 l/s, hvilket er det dobbelte af det forventede behov.

TILTAG INDENFOR FREDNINGEN FRA 1993

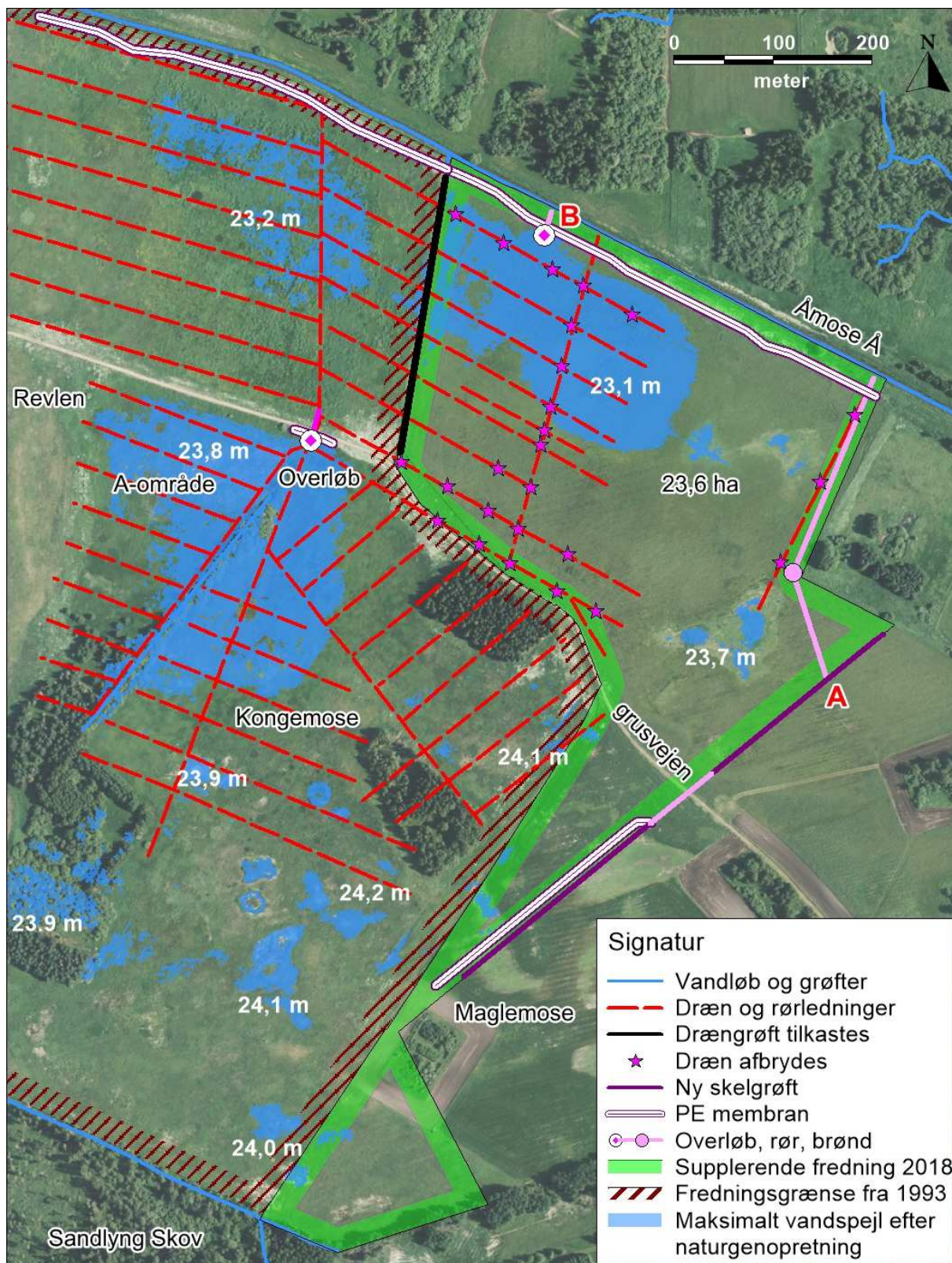
Følgende tiltag forventes gennemført i henhold til fredningen fra 1993:

For at sikre en maksimal afbrydelse af afvandingen til Åmose Å gennem såvel kendte som ukendte dræn og optøringsprækker eller permeable sandlag i det i 1993 fredede område i Kongemosen nedgraves en 492 m lang PE-membran i det forhøjede terræn i en afstand af 10-20 meter fra Åmose Å.

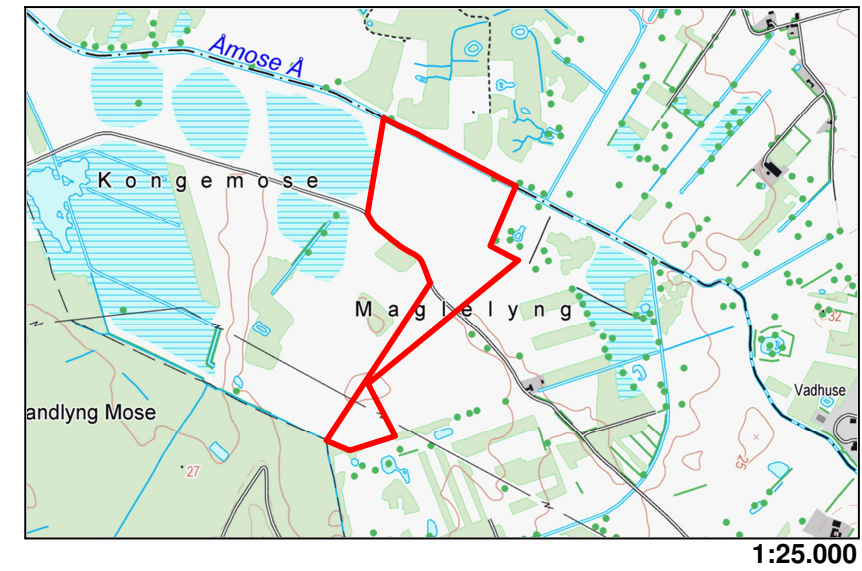
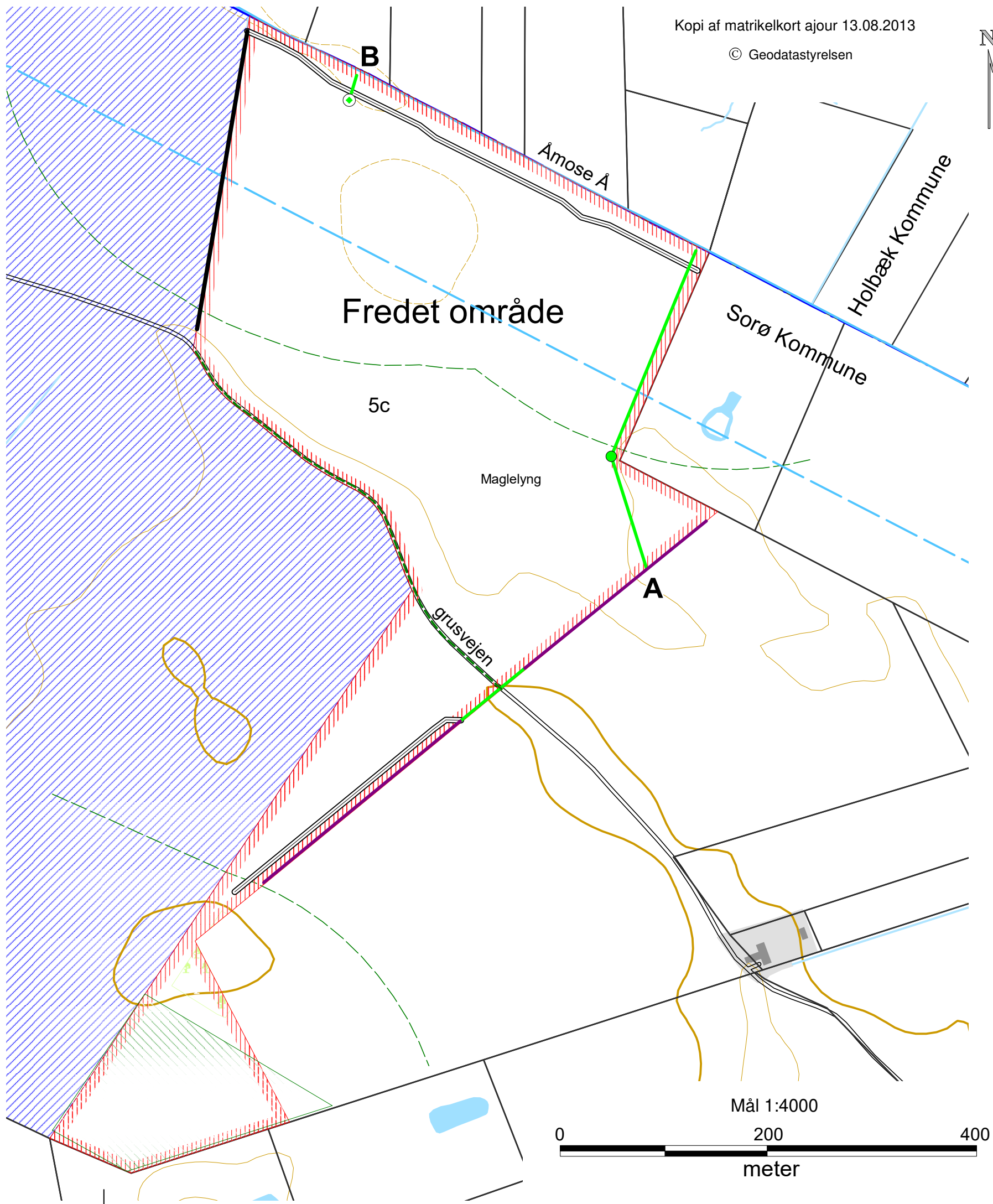
Afbrydelsen af afvandingen nord for grusvejen vil i våde perioder kunne medføre så omfattende oversvømmelser syd for grusvejen, at vandet vil løbe over vejen omkring en vandstand i kote 24,0 m DVR90 og dermed vil kunne skade vejen og færdselsmuligheden. Der etableres derfor et overløb på sydsiden af vejen ved den tidligere nu afbrudte rørledning i form af en åben 0,6 m brønd med overkant i kote 23,85 m og afløb i et 25 cm rør under vejen til udløb i terræn 30 meter længere mod nord i kote 23,5 m. Grusvejen hæves med op til 0,20 m stabilgrus på den laveste 200 m lange strækning til overalt i minimum kote 24,30 m.

Samtidig nedgraves en 40 meter lang PE-membran i sydsiden af grusvejen på den lavest liggende strækning for at afbryde alle dræn eller optøringsprækker.

Disse tiltag vedrører ikke nærværende fredning.

Figur 1. Teknisk kort med angivelse af de forventede maksimale vandspejlsniveauer vist på baggrund af ortofoto DDO®2016, ©COWI i skala 1:6.000. Kortet viser dels tiltagene i den supplerende fredning og de tiltag, som agtes etableret indenfor fredningen fra 1993 og i medfør af denne.

Fredningskort

Supplerende fredning i St. Åmose

Del af
Stenmagle By, Stenmagle

Sorø Kommune

Signaturforklaring

- Fredningsgrænse
- Ejerlavsgrense
- Eksisterende sti
- Kommunegrænse
- Skovbyggelinje
- Åbeskyttelseslinjer
- Beskyttet vandløb
- Vandløb
- Højdekurver
- Beskyttet natur §3 - Eng
- Sø
- Eksisterende fredning
- PE membran
- Drængrøft_tilkastes
- Ny skelgrøft
- Overløb, rør, brønd

Fredningskort til
MILJØ- og FØDEVAREKLAGENÆVNETS
Fredningsafgørelse af
MARTS 2023
19/00491

FREDNINGSNÆVNET >

**SUPPLERENDE FREDNING I STORE ÅMOSE, SORØ KOMMUNE
FREDNINGSNÆVNETS AFGØRELSE AF 30. november 2018.**

FREDNINGSNÆVNET FOR VESTSJÆLLAND

FN-VSJ-101-2016

Den 30. november 2018 traf Fredningsnævnet for Vestsjælland i sagen

FN-VSJ 101/2016: Supplerende fredning i St. Åmose, Sorø Kommune

AFGØRELSE.

Fredningsnævnet har i enighed besluttet at gennemføre en supplerende fredning af et areal på 23,66 ha i Store Åmose. Arealet er beliggende på matr.nr. 5c Stenmagle by, Stenmagle, og fremgår af fredningskortet.

Fredningen sker med følgende:

Fredningsbestemmelser

§ 1 Fredningens formål

Formålet med fredningen er

- at bevare de kulturhistoriske værdier, som er knyttet til de tilbageværende dele af tørve- og søbundslagene i Kongemose og Sandlyng
- at forbedre områdets landskabelige- og naturmæssige værdier,
- at medvirke til at sikre en gunstig bevaringsstatus for de arter og naturtyper i Natura 2000-område nr. 156, Store Åmose, Skarresø og Bregninge Å, som området er udpeget for.

§ 2 Fredningens omfang

Fredningen omfatter 23,66 ha af matr.nr. 5c Stenmagle by, Stenmagle.

Fredningens omfang fremgår af fredningskortet, som er dateret december 2018.

§ 3 Bevaring af området

Arealerne skal udvikles til og bevares som et eng- og moseområde uden udsigtsforstyrrende afgrøder.

§ 4 Naturgenopretning

For at sikre en høj grundvandsstand i området året rundt foranstalter Slots- og Kulturstyrelsen, at der udføres naturforvaltningstiltag som vist på fredningskortet og nærmere beskrevet i bilag 1 ”Teknisk beskrivelse af naturgenopretningstiltagene i Supplerende fredning af Store Åmose.

Lodsejeren adviseres mindst 14 dage før arbejdet går i gang.

Hvis det viser sig, at de nævnte foranstaltninger til sikring af fortidsminderne ikke er tilstrækkelige, kan Slots- og Kulturstyrelsen med fredningsnævnets godkendelse iværksætte nedgravning af yderligere membraner langs fredningsgrænsen. Nedgravningen af membraner sker som beskrevet i Bilag 1.

Slots- og Kulturstyrelsen kan med fredningsnævnets godkendelse vedligeholde og evt. udskifte membraner.

Der må ikke foretages andre, hverken varige eller midlertidige terrænændringer, end de der følger af tiltagene beskrevet i Bilag 1.

§ 5 Arealernes drift og anvendelse

Arealerne må alene anvendes til afgræsning og høslæt.

Der må ikke foretages tilplantning.

Arealerne må ikke gødes.

Der kan dog foretages gravearbejde og midlertidig vandstandssænkning i forbindelse med arkæologiske og naturvidenskabelige undersøgelser, hvis disse på forhånd er godkendt af Slots- og Kulturstyrelsen.

§ 6 Bebyggelse, faste konstruktioner og hegn

Der må ikke opføres bebyggelse eller anbringes fast konstruktioner og anlæg som f.eks. tårne, vindmøller, tankanlæg, transformerstationer og master. Der må ikke føres luftledninger over arealerne. Der må heller ikke fremføres underjordiske ledninger.

Forbuddet gælder ikke opførelse af læskure for græssende husdyr, når beliggenhed og udformning er godkendt af fredningsnævnet. Læskure skal placeres diskret i landskabet og fremstå i jordfarver. Skure må ikke overskride et areal på 50 m² og en højde på 2,5 meter fra terræn til tagryg. Læskure skal være åbne i den ene side og kun opføres med et punktfundament.

Forbuddet gælder heller ikke almindelige landbrugshegn (trådhegn) til husdyrbrug. Hegnene skal holdes i jordfarver.

Der må ikke etableres belysning.

Plejemyndigheden og Slots- og Kulturstyrelsen kan opsætte informationstavler til formidling af fredningens natur- og kulturværdier. Plejemyndigheden kan endvidere opsætte vejvisningsskilte eller godkende opsætning af sådanne. Opsætningen kan ske efter aftale med ejeren og ellers med fredningsnævnets godkendelse.

§ 7 Offentlighedens adgang

Den ret, der i naturbeskyttelseslovens kapitel 4 er tillagt offentligheden til at færdes i naturen, begrænses med samme bestemmelser som i den tilgrænsende fredning fra 1993 således:

Offentligheden har ret til at færdes til fods og på cykel på den grusvej, der er vist på fredningsskortet.

Offentligheden har desuden ret til at færdes til fods i forlængelse af den eksisterende trampesti langs Åmose Å. Trampestien følger fredningsgrænsen, hvor denne støder op til åen. Herefter følger stien den østlige del af fredningsområdet, ind til stien rammer grusvejen. Trampestiens præcise afmærkning og afgrænsning fastlægges af plejemyndigheden efter aftale med ejeren eller med fredningsnævnets godkendelse.

Færdsel må kun foregå fra kl. 7 til solnedgang, i månederne november til februar dog kun fra

solopgang til solnedgang. Ejeren kan forbyde færdsel på dage, hvor der holdes jagt.

§ 8 Naturpleje

Plejemyndigheden kan gennemføre pleje i henhold til bekendtgørelse nr. 924 af 27. juni 2016 eller senere ændringer af denne bekendtgørelse.

Plejen tilrettelægges så den opfylder fredningens formål. Plejemyndigheden udarbejder en plejeplan, der forhandles med og tilsendes lodsejeren og Slots- og Kulturstyrelsen. Såfremt der er uenighed om plejeplanens foranstaltninger, træffer fredningsnævnet afgørelse.

Fredningen er ikke til hinder for, at overløbsrør vedligeholdes, ligesom Åmose Å fortsat kan oprenses, og opgravet materiale kan placeres langs åen.

§ 9 Bonus

Gennemførelse af naturgenopretningstiltag i medfør af § 4 kan udføres uden særskilt tilladelse efter naturbeskyttelseslovens §§ 3 og 16 samt vandløbslovens bestemmelser om regulering og vandstandshævning (vandløbslovens § 7a).

§ 10 Dispensation

Fredningsnævnet kan meddele dispensation fra fredningsbestemmelserne, såfremt det ansøgte ikke vil stride mod fredningens formål, jf. naturbeskyttelseslovens § 50, stk. 1.

Slots- og Kulturstyrelsen høres forud for fredningsnævnets afgørelser.

Bilag til fredningsbestemmelserne

For fredningen gælder

kortbilag 1 - fredningskort dateret december 2018 og

Bilag 1 – ”Teknisk beskrivelse af naturgenopretningstiltagene i Supplerende fredning i Store Åmose”, dateret oktober 2018.

Behandlingen af fredningsforslaget.

Fredningsforslaget vedrører matrikel nr. 5c Stenmagle by, Stenmagle, som ejes af Bodal Gods. Forslaget omfatter et areal på ca. 24 ha.

Ved skrivelse af 4. november 2014 rejste Miljøstyrelsen og Danmarks Naturfredningsforening sag om en supplerende fredning af St. Åmose. Fredningsnævnet bekendtgjorde forslaget den 24. januar 2015 og afholdt et offentligt møde den 11. marts 2015 om forslaget. Da fredningsnævnet ikke inden 2 år efter rejsningen af fredningssagen havde truffet afgørelse om forslaget, bortfaldt forslaget, jf. Naturbeskyttelseslovens § 37 a, stk. 1. Miljø- og Fødevareministeriet, Styrelsen for Vand- og Naturforvaltning, nu Miljøstyrelsen, og Danmarks Naturfredningsforening genfremsatte ved skrivelse af 6. december 2016 fredningsforslaget på uændret grundlag, jf. Naturbeskyttelseslovens § 37 a, stk. 2. Fredningsnævnet har den 18. januar 2017 bekendtgjort, at fredningsforslaget er genfremsat på uændret grundlag. Der har været afholdt offentlige møder om fredningsforslaget den 20. juni 2017 og den 29. september 2017, og der er sket besigtigelse i forbindelse med begge møder.

Om miljøvurdering

Sagsrejserne har sendt fredningsnævnet et screeningsnotat om fredningsforslaget. Fredningsnævnet har den 23. juli 2018 sendt dette notat i høring hos Sorø Kommune og Slots- og Kulturstyrelsen, som fredningsnævnet finder, er de myndigheder, som efter miljøvurderingslovens § 32 skal høres om screeningsnotatet.

Det område, som fredningsforslaget angår, er udpeget som habitatområde (H137) og er omfattet af naturplan for Natura-2000 område nr. 156 Store Åmose, Skarresø og Bregninge Å.

Af screeningsnotat fremgår om udpegningsgrundlag for Habitatområde nr. 137:

Naturtyper:

Kransnålalge-sø (3140)	Næringsrig sø (3150)
Brunvandet sø (3160)	Vandløb (3260)
Kalkoverdrev* (6210)	Surt overdrev* (6230)
Tidvis våd eng (6410)	Nedbrudt højmose (7120)
Hængesæk (7140)	Avneknippemose* (7210)
Kildevæld* (7220)	Rigkær (7230)
Bøg på mor (9110)	Bøg på muld (9130)
Bøg på kalk (9150)	Ege-blandskov (9160)
Skovbevokset tørvemose* (91D0)	Elle- og askeskov* (91E0)

Arter:

Sumpvindelsnegl (1016)	Pigsmertling (1149)
Stor vandsalamander (1166)	Odder (1355)

I området, der er omfattet af fredningsforslaget, er der ikke kendskab til arter eller naturtyper, der indgår i udpegningsgrundlaget. Der er heller ikke kendskab til arter, som er opført på habitatdirektivets bilag IV.

Gennemførelse af fredningen og det foreslåede naturgenopretningsprojekt forventes at gavne naturen i området. På grund af fredningsforslagets arealmæssigt begrænsede størrelse i forhold til det samlede Natura.2000 område, og fordi der ikke er arter eller naturtyper på udpegningsgrundlaget inden for fredningsområdet, forventes projektet kun at få en begrænset naturmæssig positiv effekt på det samlede Natura 2000 område.

Fredningsnævnet har den 24. september 2018 på baggrund af den forannævnte screening vurderet, at fredningsforslaget ikke vil kunne påvirke miljøet væsentligt, og at der derfor ikke er pligt til at udarbejde en miljøvurdering. Afgørelsen er truffet efter § 10 i lov om miljøvurdering af planer og programmer og af konkrete projekter (VVM), Lovbekendtgørelse nr. 448 af 10. maj 2017 (miljøvurderingsloven).

Fredningsnævnet har ved afgørelsen lagt vægt på

- at fredningsforslaget tilsigter at bevare de kulturhistoriske værdier, som er knyttet til de tilbageværende dele af tørve- og søbundslagene i Kongemose og Sandlyng,
- at der inden for fredningsforslagets arealmæssige afgrænsning ikke er kendskab til arter eller naturtyper, der indgår i udpegningsgrundlaget for Natura 2000 området, og der er ikke kendskab til sådanne arter eller naturtyper, der støder op til den foreslåede fredningsgrænse,
- at der inden for fredningsforslagets arealmæssige afgrænsning heller ikke er kendskab til arter, som er opført på habitatdirektivets bilag IV,

- at en gennemførelse af det foreslåede naturgenopretningsprojekt forventes at gavne naturen i området. På grund af fredningsforslagets arealmæssigt begrænsede størrelse - ca. 24 ha - i forhold til det samlede Natura 2000 områdes 3.400 ha, og fordi der ikke er arter eller naturtyper på udpegningsgrundlaget inden for fredningsområdet, forventes projektet kun at få en begrænset naturmæssig positiv effekt på det samlede Natura 2000 område,
- at der med fredningsforslaget ikke gennemføres varige fysiske terrænændringer eller nybygninger,
- at de begrænsninger fredningsforslaget sætter for fremtidige anlæg og projekter, bortset fra almindelig landbrugsdrift, ikke afviger væsentligt fra de rammer, der følger af øvrig planlægning og regulering gældende for området,
- at fredningen kun fastlægger anvendelsen af et mindre område på lokalt plan, og
- at da plastmembranerne ikke afgiver miljøfarlige stoffer, vurderes bibeholdelse af en udtjent membran kun at være uhensigtsmæssig men ikke at være af væsentlig miljømæssig betydning.

Fredningsnævnet har offentliggjort sin afgørelse på hjemmesiden for Fredningsnævn i Danmark.

Se: <https://fredningsnaevn.dk/annonceringer/arkiv/2018/afgoerelse-om-miljoevurdering-st-aamose/>

Fredningsforslaget.

Formålet med fredningen er

at sikre kulturarv af international betydning ved at bevare de kulturhistoriske værdier, som er knyttet til de tilbageværende dele af tørve- og søbundslagene i Kongemose og Sandlyng, at forbedre områdets landskabelige- og naturmæssige værdier, samt at medvirke til at sikre en gunstig bevaringsstatus for de arter og naturtyper i Natura 2000-område nr. 156, Store Åmose, Skarresø og Bregninge å, som området er udpeget for.

Af fredningsforslaget fremgår i øvrigt:

1. Baggrund for forslaget

1.1 Kulturarv af international betydning

Sagen rejses for at sikre kulturarv af international betydning.

Store Åmose er Sjællands største mose og Danmarks største lavmose. Åmosen rummer kulturarv af international betydning i form af de bedst bevarede indlandsboplader fra slutningen af jægerstenalderen og begyndelsen af bondestenalderen. Der kendes ikke bedre bevarede indlandsboplader fra slutningen af jægerstenalderen og begyndelsen af bondestenalderen noget sted i NV-Europa. Det er tanken, at der her skal gemmes noget af den bedste kulturarv til senere generationer af forskere, som vil have bedre undersøgelsesmetoder, end nutiden råder over.

Princippet om i videst muligt omfang at bevare kulturarven i jorden, i stedet for at grave den ud er nedfældet i Europarådets Malta-konvention om beskyttelse af den arkæologiske arv og er indarbejdet i den danske museumslov.

1.2 Fredning i 1993

For at sikre de enestående arkæologiske værdier i Kongemose-Sandlyng området på sydsiden af Åmose Å traf Naturklagenævnet med afgørelse af 26. maj 1993 afgørelse om fredning af 230 ha i den centrale del af Store Åmose. Fredningens hovedformål er at bevare de kulturhistoriske værdier, som er knyttet til de tilbageværende dele af tørvelagene i fredningsområdet. Herefter blev eksisterende dræn i området afbrudt med det formål at hæve grundvandstanden i det fredede område.

1.3 Forsumpning uden for det fredede område

Efter gennemførelse af fredningen i 1993 opstod der forsumpningsproblemer på nogle af de tilstødende arealer. Forsumpningsproblemerne opstod antagelig som følge af den hævning af vandstanden i det fredede område, som fredningen havde bestemt. Som kompensation for forsumpningsproblemerne udbetalte daværende Skov- og Naturstyrelsen den 16. juli 2001 300.000 kr. til Bodal Gods til dækning af erstatning for ulemper af fredningen, som havde vist sig uden for det fredede areal. Styrelsen anførte i et følgebrev, at beløbet fremsendtes til fuld og endelig afgørelse, dvs. at det er et vilkår, at der ikke senere rejses krav om yderligere erstatning for forsumpning af arealer uden for de fredede arealer. Det er endvidere en betingelse, at en afskærende grøft langs det fredede areal ingen steder graves dybere end eksisterende dræninger.

1.4 Dræning og grøft uden for det fredede område

For at reducere forsumpningen, har Bodal Gods den 2. juli 2007 meddelt Sorø Kommune, at man ønsker at etablere en dræning/drængrøft umiddelbart øst for fredningsområdet. Spørgsmålet blev forelagt fredningsnævnet, som meddelte, at gravning af en ny grøft ville medføre så væsentlige indgreb i de fredede arealer og være i strid med fredningens formål, hvorfor nævnet ikke meddelte dispensation til gravning af grøften.

Natur- og Miljøklagenævnet har med afgørelse af 24. august 2012 ophævet fredningsnævnets afgørelse, idet nævnet anfører, at fredningsbestemmelser kun har virkning for foranstaltninger, der foretages inden for det pågældende område. Natur- og Miljøklagenævnet anfører videre, at det er ubestridt, at dræning/drængrøft ønskes etableret uden for det fredningsområdet som afgrænset ved Naturklagenævnets afgørelse af 26. maj 1993, hvorfor dræning/drængrøft ikke er omfattet af fredningsbestemmelserne og følgelig heller ikke forudsætter dispensation.

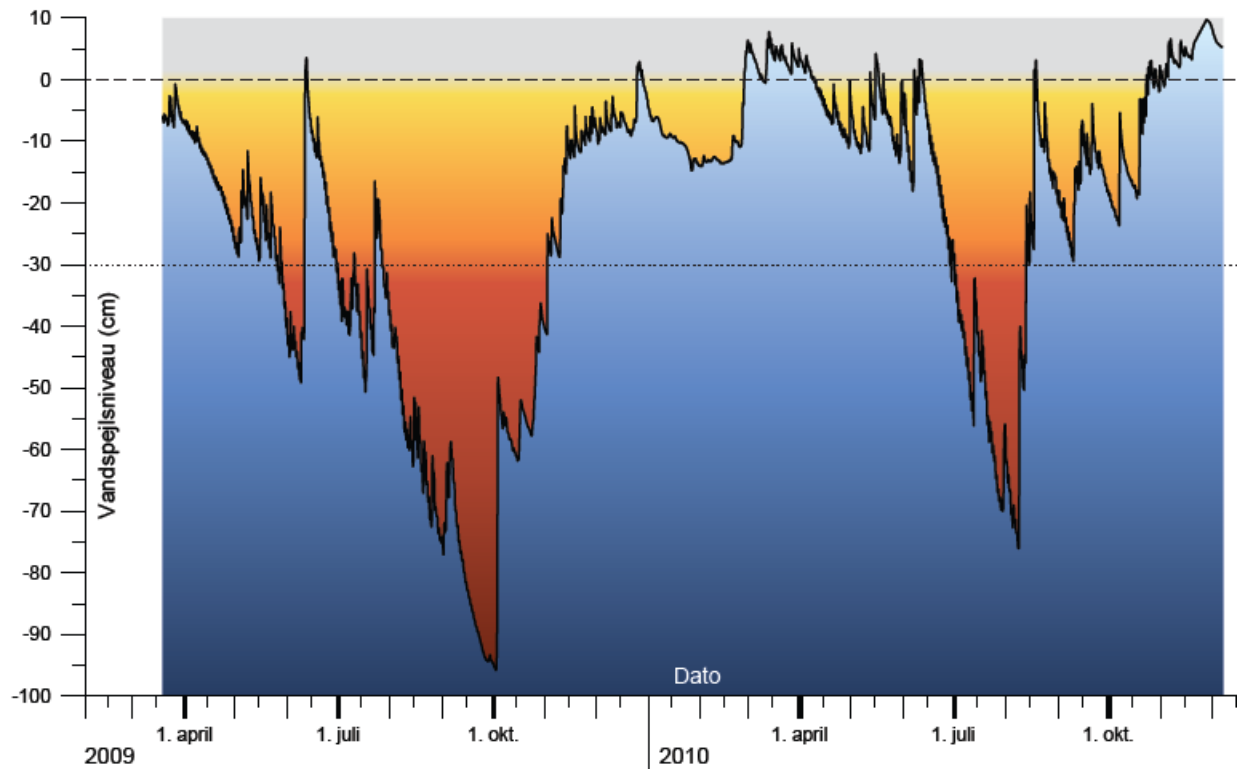
1.5 Foreløbigt forbud

Den 7. november 2013 meddelte Naturstyrelsen Bodal I/S et foreløbigt forbud mod at ændre tilstanden på ca. 25 ha øst for det allerede fredede område.

Grøft langs den nordøstlige grænse til den eksisterende arealfredning, april 2013. Om sommeren, når vandspejlet i Åmose Å står lavt, sænker grøften grundvandsstanden i den eksisterende arealfredning. Foto: Kulturstyrelsen.

...

Figur 1. Grundvandsstand i den nordøstlige del af den eksisterende arealfredning. Her findes nogle af fredningens vigtigste bopladslag fra stenalderen 30 til 60 cm under terrænoverfladen. Grafen viser, at disse afgørende bevaringsinteresser tørlægges om sommeren, hvorved bevaringsinteresserne udsættes for nedbrydning. Tegnet på basis af graf, stillet til rådighed af Christian Juncher Jørgensen, Københavns Universitet, Geografi og Geologi, Institut for geovidenskab og naturforvaltning

2. Beskrivelse af fredningsområdet

2.1 Landskabsbeskrivelse

Fredningsområdet udgøres i store træk af marker i omdrift. I den vestlige del af skel mod syd står grupper af træer. I den østlige del af skel mod syd markeres skellet af spredte træer. Et areal på ca. 0,4 ha, udlagt til dyrkning af vildtfoder, ligger op til den eksisterende fredning i områdets sydlige hjørne. En markvej (oprindeligt et tipvognstracé fra tiden med tørveindvinding) gennemløber området fra SØ til NV, og et areal på ca. 0,4 ha, som et bevokset med krat og træer, støder op til vejens sydside. Nord for vejen udgøres fredningsområdet af marker i omdrift. Markerne er etableret på drænet, relativt plan mosebund.

Der er ikke arealer registreret som beskyttede efter naturbeskyttelseslovens § 3 inden for fredningsområdet. Mod nord afgrænses fredningsområdet af Åmose Å, der er § 3 registreret. Åen afkaster en beskyttelseslinje på 150 m ind i fredningsområdet. Åen er på denne strækning kraftigt reguleret og med en ringe fysisk kvalitet. Skovområder, der ligger uden for fredningsområdet afkaster beskyttelseslinjer, der rækker ind i den nordlige såvel som den sydlige del af fredningsområdet.

2.2 Afgrænsning

Fredningsafgrænsningen er bestemt ud fra ønsket om at etablere en tilstrækkelig høj

sommergrundvandsstand på det areal i det allerede fredede område, hvor de mest værdifulde arkæologiske forekomster findes. Mod nord markeres fredningsgrænsen af Åmose Å og mod vest af den eksisterende fredning. Den østlige og sydlige afgrænsning er fastlagt på basis af hydrologiske og driftsmæssige forhold og markeres i terrænet med pæle, der når 1,5 m over terræn, og dermed kan ses på afstand. Der er én lodsejer inden for fredningsområdet.

For at sikre en tilstrækkeligt høj grundvandsstand i det arkæologisk værdifulde område, foreslås nogle foranstaltninger i det allerede fredede område. Disse fremgår af afsnit 2.9. samt af bilag 6 og 7 og er vist på kortbilag 2.

Afvandingsgrøften langs nordøstsiden af den eksisterende fredning, set fra markvejen mod nord i retning af Åmose Å.

Det nuværende fredningsforslag omhandler arealer til højre (øst) for grøften. Om vinteren går åen jævnligt over sine bredder og oversvømmer de nordlige dele af fredningsforslagets areal. Foto: Kulturstyrelsen, november 2010.

2.3 Kulturspor

Fredningsområdet ligger i Store Åmose, som er Danmarks største lavmose – en for længst tilgroet sø. Jordbunden i det meste af området består øverst af tørv og længere nede af sødynd. Lagene er dannet i oldtiden. At grave i disse lag er som at bladre i naturens Danmarkshistorie. Hver skovfuld rummer spor af det plante- og dyreliv, der har udfoldet sig på stedet. I de fugtige og dermed bedst bevarede dele af arealet kan man finde alt fra planter, frø, træstammer,

snegle og insekter til skeletter af fisk, fugle og pattedyr. Mange steder er der også spor af menneskers virksomhed.

Gennem store dele af stenalderen var Store Åmose et yndet sted for fiskeri og bosættelse. Siden blev mosen et helligt sted. Disse aktiviteter har efterladt sig talrige spor. Bopladsene er mest iøjnefaldende med deres mængder af nøddeskaller, fiskeben, redskaber af træ, ben og flint, ildsteder mv. Bebyggelsen blev ofte anlagt langt ude i mosen, på fugtig tørvebund direkte ud til åbent vand.

Man opholdt sig her om sommeren for at udnytte søens fisk og de omgivende skoves jagtvildt og planteføde. Når vandet i søen om efteråret begyndte at stige ind over bopladsene, forlod man disse sumpbopladser. Dynd og tørveplanter bredte sig herefter hurtigt ind over tomterne. På den måde blev hundredevis af bopladser efterhånden dækket og bevaret af tørvelagene.

Åmosen er det rigeste fundområde for velbevarede indlandsbopladser fra ældre stenalder i Vesteuropa. Mosen hører samtidig til Europas vigtigste fundområde for tamdyrskeletter, menneskeskeletter, fiskeredskaber og offergenstande fra stenalderen.

De bedst bevarede bopladser, der er påvist i Åmosen, stammer fra den forskningsmæssigt væsentlige overgangsperiode mellem jæger-fisker-stenalder og bondestenalder (ca. 4500 til 3500 før vor tidsregning), og de befinder sig i den østlige del af den eksisterende fredning. De kendetegnes ved talrige runde og gullige hasselnøddeskaller. På alle andre bopladser i mosen er nøddeskallerne fladtrykte og mørkebrune eller helt forsvundne ved forrådnelse.

Ved Naturklagenævnets afgørelse af 26. maj 1993 blev det besluttet at gennemføre en naturgenopretning for at sikre et højt grundvandsspejl i området med disse særlig værdifulde bopladser. Der blev etableret en så høj sommervandstand, at der i løbet af få år blev dannet nogle centimeters ny tørv oven på den hidtidige markoverflade og ind over nogle nedbankede rør, som blev brugt til kontrol af vandstanden (Matthiesen & Jensen, 2005). Ved gravning af den tidligere omtalte afvandingsgrøft umiddelbart nordøst for fredningsgrænsen (fotografier s. 4 og 7), blev bevaringstilstanden kraftigt forringet på arealet. Måling af vandstanden i det fredede område viste, at bopladslagene nu lå over grundvandsspejlet om sommeren (Figur 1). Derved sker hver sommer en gradvis nedbrydning af de organiske dele af bopladslagene – altså en forringelse af de materialer, som repræsenterer den særlige kvalitet ved disse bopladser.

Billederne viser et lille udvalg af de fund, som er gjort på de fredede dele af Bodal Gods (før fredningen i 1993). Jorden i dette område - og i det areal, der nu ønskes fredet - rummer fortsat talrige rester af livet i mosen i stenalderen. Nogle af de bedst bevarede bopladser findes tæt ved østgrænsen af den eksisterende fredning. Forslaget om supplerende fredning har til formål at sikre et tilstrækkeligt højt sommergrundvandsspejl til varig sikring af disse særligt bevaringsværdige fortidsminder. De befinder sig mellem 0,3 og 0,6 meter under terræn, og sikringen af de enestående velbevarede genstande af organiske materialer forudsætter, at kulturlagene er permanent dækkede af vand. Dette kan kun lade sig gøre, hvis drænrør og afvandingsgrøfter på de tilstødende arealer sættes ud af drift (se kortbilag 2).

A: Et af de få billeder af mennesker fra dansk stenalders, udsnit af rigt dekoreret økse af hjortetak, ca. 6500 år gammel.

B

C

Amatørarkæologer med 8-10.000 år gamle spidser til fiskespyd. I mosens dybere lag af sødynd er der talrige sådanne benspidser med fint udformede modhager.

D

E

Lerkar fra bondestenalderen. De er sat ud i mosen som gaver til højere magter.

Foto:

*A-C: Anders Fischer, Kulturstyrelsen,
D og E: Arnold Mikkelsen,
Nationalmuseet.*

*Billede af dyr og mennesker - indridsninger på knogle, fundet i Store Åmose. Åmosen er det vigtigste fundområde i Europa for kunstnerisk udsmykkede genstande fra stenalderen.
Foto: Nationalmuseet.*

Afrenset flade af ca. $1/2 \times 3/4$ m's udstrækning på boplads i den eksisterende fredning. Kulturlaget består primært af måltidsrester: Knogler, fiskeben og nøddeskaller. Ind imellem ses skår af knuste kogekar og et enkelt stykke bearbejdet flint. Når et sådant kulturlag kommer over grundvandsspejlet formulder de organiske materialer og til sidst er der kun potteskår og flintsauger tilbage. Foto: Anders Fischer.

2.4 Eksisterende fredning.

Områderne vest og syd for projektområdet er fredet ved Naturklagenævnets afgørelse af 26. maj 1993 om fredning af den centrale del af Store Åmose i den tidligere Stenlille Kommune, Vestsjællands Amt. Hovedformålet med fredningen var at muliggøre en vandstandshævning for at sikre de kulturhistoriske værdier bevaret for fremtidig forskning. Fredningen omfatter et areal på ca. 230 ha, hvor der er særligt mange værdifulde fortidsminder, der var akut truet af ødelæggelse ved dræning og pløjning. Det daværende fredningsforslag blev betegnet som etape 1, idet der var planer om supplerende tiltag på tilstødende arealer.

2.5 Planforhold

Området ligger i landzone. Arealet er ikke omfattet af nogen lokalplan.

2.6 Kommuneplanforhold

Holbæk, Kalundborg og Sorø Kommuner er gået sammen om etableringen af en naturpark i Åmosen. De tre kommuner har således vedtaget et fælles kommuneplantillæg vedrørende Åmosen. Ifølge Kommuneplantillæg 1-2010 og Kommuneplan 2013-2024 skal kulturværdierne bevares og sikres i Naturpark Åmosen, og naturværdierne skal styrkes. Nye anlæg og bebyggelse til formidling og fritidsaktiviteter kan indpasses under hensyntagen til områdets natur- og kulturværdier samt kommuneplanens øvrige retningslinjer. I området ved Åmosen må grundvandsstanden ikke reduceres, og det skal tilstræbes, at grundvandsstanden forøges. Desuden må der ikke foretages dybtgående mekaniske indgreb i værdifulde aflejringer.

2.7 Øvrige planforhold

Vestsjællands Amts regionplan 2005 – 2017 er efter Natur- og Miljøklagenævnets ophævelse af statens vandplan i december 2012 p.t. gældende for planlægningen af vandmiljøet. Åmose å er i regionplanen målsat som B3 – Karpefiskevand, hvilket betyder, at vandet skal være så rent, at der kan leve karpefisk.

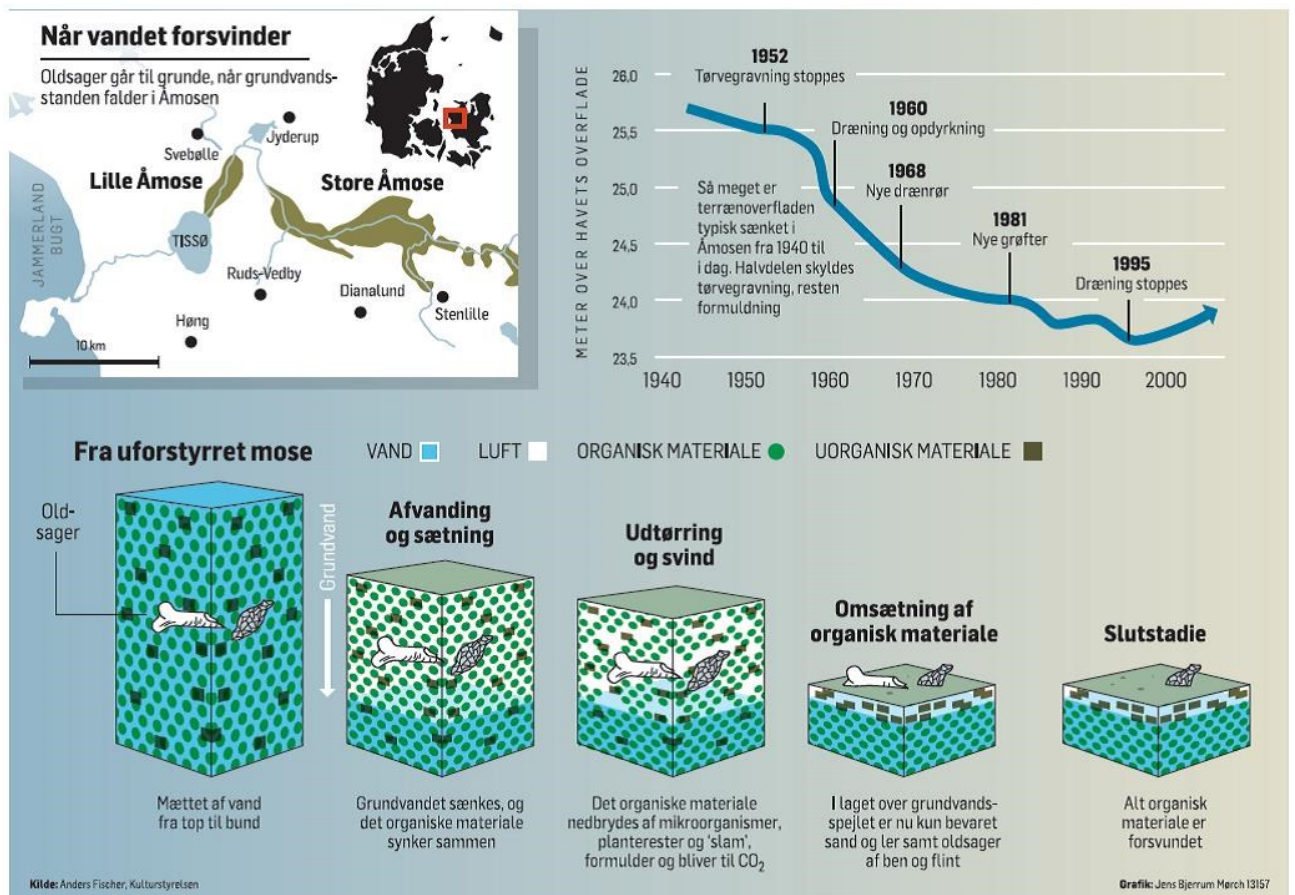
2.8 Vandløbslov

Ifølge Vandløbsloven må man ikke uden vandløbsmyndighedens tilladelse ændre vands naturlige afløb til anden ejendom eller hindre det naturlige afløb af vand fra højere liggende ejen-

domme, jf. § 6 i vandløbsloven. En regulerings sag behandles, jf. § 17 i vandløbsloven, og jf. reguleringsbekendtgørelsens § 6.

De foreslåede afvandingsmæssige ændringer er beskrevet i bilag 7 og vist på kortbilag 2.

Forslag til regulering skal indeholde oplysninger som beskrevet i reguleringsbekendtgørelsen § 17.

Figur 2. Når vandet drænes af mosen, forsvinder den særligt bevaringsværdige kulturarv, som består af organiske materialer (knogler, plantemateriale o.l.). Gengives efter dagbladet Politiken, 14. maj 2013.

2.9 Forslag om naturgenopretning

For at sikre bevaringen af særligt værdifulde fortidsminder gennemfører Kulturstyrelsen nedenstående foranstaltninger med henblik på at opretholde en permanent høj grundvandsstand.

Foranstaltningerne kan samtidig medvirke til at øge naturindholdet på arealet ved at skabe grundlag for ny tørvedannelse og temporære oversvømmelser af længere varighed end i dag.

- Ved det oprindelige afløb fra A-området i fredningen fra 1993 etableres en 40 meter lang plastikmembran i sydkanten af vejdæmningen, og der etableres et nyt afløb i form af et brøndstøvt og et 250 mm underløbsrør under markvejen. Overkanten af brønden sættes i

- kote 23,8 m. I samme område hæves markvejens overflade indtil ca. 0,2 m over en strækning på ca. 200 m.
- b) Der etableres en plastikmembran langs sydsiden af Åmose Å, ca. 10-20 meter fra åbrinkens overkant. Membranen følger nordsiden af det foreliggende fredningsforslag i dets fulde udstrækning. Membranen graves ned i 2-2,5 m dybde og holdes min. 0,1 m under terræn. På den laveste ca. 100 m lange strækning kan terrænet hæves med ca. 0,2 m op til kote 23,3 m omkring membranen.
 - c) Ved det laveste punkt i terrænet ud mod Åmose Å etableres et nyt afløb fra området syd for membranen i form af et brøndstyrt placeret 25 m fra vandløbet med overkant i kote 23,05 m og med et 250 mm afløbsrør til udløb i Åmose Å 0,10 m over den regulativmæssige bundkote.
 - d) Plastikmembranen kan forlænges mod vest langs vandløbskanten i det område, der blev fredet med afgørelse af 26. maj 1993. Forlængelsen er vist på kortbilag 2.
 - e) På arealerne mod nord (ud mod Åmose Å) og mod øst udføres punktvis afbrydelse af det eksisterende net af drænrør, ligesom grøften ind mod den eksisterende fredning tilkastes.
 - f) Langs fredningens østgrænse etableres en åben grøft på en strækning af 400 m. Der etableres et 80 m langt rørunderløb under markvejen bestående af 200 mm rør. Grøften føres til nuværende drændybde, som defineret ved de eksisterende drænledninger. Grøften gives afløb gennem en mod omgivelserne lukket 330 m lang 200 mm rørledning, som på de sidste 180 m erstatter en eksisterende afvandingsledning.
 - g) Eventuelle tilløb fra naboejendommen (matr.nr. 5v, Stenmagle By, Stenmagle) tilsluttes rørledningen.

For så vidt angår foranstaltninger i det allerede fredede områder, henledes opmærksomheden på, at Kulturstyrelsen i september 2013 ansøgte fredningsnævnet om at nedgrave en membran i det allerede fredede område. Fredningsnævnet besigtigede området den 18. september 2013. Efterfølgende gjorde ejeren erstatningskrav gældende, og Kulturstyrelsen trak ansøgningen tilbage i forbindelse med, at Naturstyrelsen fremsatte et foreløbigt forbud efter naturbeskyttelseslovens § 34.

Det er sagsrejsernes vurdering, at foranstaltninger til sikring af en tilstrækkelig høj grundvandsstand i det allerede fredede område kan gennemføres som led i gennemførelse af plejeforanstaltninger og med fredningsnævnets godkendelse. I den forbindelse henvises til, at det fremgår af Naturklagenævnets afgørelse af 26. maj 1993, at ”det pålægges Miljøministeriet/Skov- og Naturstyrelsen at foretage en sådan hævnning af grundvandsstanden i området, at kulturlagene beskyttes mod udtørring og nedbrydning.” De omhandlende foranstaltninger skal medvirke til at sikre kulturlagene mod udtørring, da det har vist sig, at de tidligere gennemførte foranstaltninger var utilstrækkelige.

Hvis fredningsnævnet på trods heraf vurderer, at indgrebene er for vidtgående i forhold til den eksisterende fredning, medtages foranstaltningerne her.

*Kongemose-søen juli 2006. Del af det allerede fredede område på Bodal Gods.
Foto: Anders Fischer, Kulturstyrelsen*

3. Natura 2000 interesser

Fredningsområdet er udpeget som habitatområde (H137) og er omfattet af naturplan for Natura 2000-område nr. 156 Store Åmose, Skarresø og Bregninge å. Sorø Kommune har udarbejdet en handlingsplan for området. Bilag 4 og 5.

Udpegningsgrundlaget for det 3-400 ha store Natura-2000 område fremgår af Natura 2000 planen. I den del, som fredningssagen vedrører, findes der på tidspunktet for fremsættelse af fredningsforslaget næppe arter eller naturtyper, der indgår i udpegningsgrundlaget.

Der er ikke andre registrerede habitatnaturtyper i fredningsområdet end Åmose å, som er habitatnaturtype 3260 Vandløb. Nærmeste arealer med habitatnaturtyper er skovbevoksede tørvemose (91Do) som ligger i Sandlyng Mose mod sydvest. Blandt udpegningsarterne i Natura 2000-området er odderen den eneste art, som måske forekommer i åen, der udgør den nordlige grænse for fredningsområdet.

Gennemførelse af fredningen og det foreslåede naturgenopretningsprojekt forventes at gavne naturen i området. Det fremgår af Natura 2000-plan 2010-2015 under overskriften ”uhen-sigtsmæssig hydrologi”, at afvandingen også er en væsentlig trussel mod naturtyperne.

Naturareal oven på bevaret kulturarv: Tranepar i Kongemose-søen, som er etableret oven på et område med store arkæologiske værdier. Denne naturgenopretning fandt sted i 1995, som opfølgning på fredningen af arealet. Et tranepar formodes at have ynglet i området i de seneste år. Foto: Christian Juncher Jørgensen.

Stor vandsalamander er en af arterne på udpegningsgrundlaget. Stor vandsalamander forventes at kunne yngle i nogle af de nye oversvømmelser. Desuden vil gennemførelse af forslaget kunne være til gavn for odderen i form af udvidede levesteder og forbedrede fourageringsmuligheder.

Der er ikke kendskab til fund i projektområdet af andre arter såsom padder opført på habitatdirektivets bilag IV og dermed omfattet af en særlig skærpet artsbeskyttelse i alle deres livsstadier og af deres levesteder. Det vurderes heller ikke for sandsynligt, at der vil kunne gøres fund af disse arter, da hele projektområdet i nyere tid har været dyrket og afvandet, og da der for eksempel ikke er vandhuller på arealet.

...

Bilag 1: Areal- og lodsejerliste

Bilag 2: Budgetoverslag samt høring af Sorø Kommune

Bilag 3: Sorø Kommunes bemærkninger til budgetoverslaget

Bilag 4: Natura 2000-plan 2010-2015

<http://www2.blst.dk/download/nyk/plan2011/156plan.pdf>

Bilag 5: Natura 2000-handlingsplan

http://soroe.dk/media/245452/N156_Store_AArose_handleplan.pdf

Bilag 6: Hydrologisk bufferzone ved Kongemose-Sandlyng fredningen. Teknisk forundersøgelse og projektforslag, juni 2013

7: Hydrologisk bufferzone ved Kongemose-Sandlyng fredningen. Supplerende informationer. Notat, juli 2014.

Kortbilag 1: Fredningskort

Kortbilag 2: Maksimal vandflader og koter

Skriftlige indlæg om fredningsforslaget

Advokat Anders Stoltenberg har på vegne Bodal Gods afgivet indlæg af 7. oktober 2013, 9. september 2014, 18. januar 2016, 29. august 2017 og 6. februar 2018.

Af indlægget af 29. august 2017 fremgår:

Alternativer til yderligere fredning.

Det almindelige forvaltningsretlige proportionalitetsprincip er modsætningsvist gentaget i Naturbeskyttelseslovens § 38, stk. 4, hvorefter et fredningsforslag kan indeholde de bestemmelser, der skønnes nødvendige, for at fredningsformålet kan opnås. Heri ligger også, at et fredningsforslag ikke må gå videre end hvad der kan anses nødvendigt og ydermere, at fredningsmyndighederne (både de myndigheder, der rejser en fredningssag samt fredningsnævnet og klagenævnet) skal efterprøve, om det formål, som fredningen forfølger, kan opnås med foranstaltninger, der er mindre indgribende end en (yderligere) fredning.

Dette krav er ikke opfyldt i denne sag.

Miljøstyrelsen og Danmarks Naturfredningsforening har som sagsrejsere ensidigt anset en yderligere fredning af yderligere ca. 24 Ha landbrugsjord, som den eneste mulighed for at sikre den yderligere vådgørelse af de allerede fredede arealer, som er skønnet nødvendig for bevarelse af de omhandlede fortidsminder. Fredning af yderligere 24 Ha landbrugsjord (i tillæg til den allerede foretagne fredning af ca. 230 Ha af min klients landbrugsejendom) medfører et sådant væsentligt indgreb i min klients ejendom og virksomhed, at mulige andre alternativer skal undersøges og dokumenteres inden afgørelse træffes. Dette er mig bekendt ikke sket.

Sagen er rejst som en udløber af min klients ønske om etablering af en drængrøft udenfor - men langs - det allerede fredede område, hvilket afstedkom først et foreløbigt forbud og derefter det nu foreliggende fredningsforslag. Myndighederne har anført, at etablering af en drængrøft udenfor det fredede område vil kunne virke af drænende indenfor fredningen.

En sådan mulig negativ virkning (som i øvrigt også er udokumenteret), vil eksempelvis kunne afhjælpes ved etablering af en tæt membran i yderkanten af det allerede fredede område.

Der er anført i afgørelsen om det foreløbige forbud (7. november 2013), at en membranløsning ikke er hensigtsmæssig, bl.a. fordi en sådan plastmembran på grund af forskelle i vandtrykket på begge sider af membranen forventes at bøje væk fra vandtrykket og dermed miste sin effekt. Hvis dette er et reelt problem, kan det afhjælpes ved at placere den vandtætte membran i en vis afstand fra fredningsgrænsen eller fra den projekterede drængrøft, d.v.s. et stykke inde på det fredede område. Jeg vedlægger principskitse fra konsulent Kjeld Morel om almindelige effekter på grundvandspejlet af traditionel dræning (bilag A). Det følger heraf, at hvis en membran placeres f.eks. 27 - 30 meter inde på det fredede område, vil grundvandspej-

let og dermed vandtrykket være det samme på begge sider af membranen uanset etablering af en drængrøft uden for det fredede område i en afstand fra membranen på mindst ca. 27 - 30 meter.

Et andet alternativ kunne være etablering af en membran af det naturlige materiale Betonite eller lignede, der f.eks. anvendes ved etablering af tæt bund i søer m.v., og der findes sikkert atter andre alternativer til en fredning, som heller ikke er undersøgt eller dokumenteret.

Sammenfattende på dette punkt anfører jeg, at fredningen som foreslået udgør et sådant unødvendigt indgreb overfor min klient, at dette overskrider det almindelige forvaltningsretlige proportionalitetsprincip, samt at der ikke er tale om et "nødvendigt" indgreb for opnåelse af fredningsformålet jf. Naturbeskyttelseslovens § 38, stk. 4.

Sagen bør derfor afvises fra Fredningsnævnet på det foreliggende grundlag; subsidiært at der træffes afgørelse, om at der ikke sker fredning som foreslået.

Ny fredningssag påkrævet vedrørende ændringerne i den eksisterende fredning.

Det fremgår direkte af det foreliggende fredningsforslag, at formålet hermed er bevarelse af fortidsminder ved at hæve grundvandstanden betydeligt i dele af det allerede fredede område. Af vilkårene for den eksisterende fredning fremgår bl.a., at de fredede arealer er inddelt i A, B, C og D områder. For D-områderne gælder bl.a., at der kan anvendes bekæmpelsesmidler og foretages jordbehandling samt opstilles kreaturhegn m.v. C og D områderne kan med de beskrevne restriktioner anvendes til landbrugsmæssige formål jf. også nedenfor.

Der lægges med det nuværende fredningsforslag op til en generel yderligere vådgørelse af arealer skønsmæssigt svarende til mellem 1/5 og 1/4 af det oprindeligt fredede område, svarende til de østligst beliggende arealer. Som beskrevet nedenfor vil al landbrugsmæssig udnyttelse af arealerne fremtidigt i realiteten være udelukket, ligesom færdsel i det hele taget og dermed også udnyttelse af jagtmuligheder formentlig også vil være udelukket.

Der vil være tale om en så væsentlig yderligere rådighedsindskrænkning for min klient som lodsejer og dermed indirekte skærpe af allerede fastsatte fredningsvilkår, at dette kun kan og bør ske ved ny fredningskendelse.

Da der ikke er rejst ny fredningssag for de berørte områder af den eksisterende fredning, gøres det gældende, at Fredningsnævnet skal afvise sagen på det foreliggende grundlag, bl.a. fordi sagen for disse områder ikke er tilstrækkeligt oplyst.

Hvis sagen ikke afvises, kræves yderligere erstatning for de ulemper og tab, som min klient påføres vedrørende de allerede fredede områder jf. nedenfor.

Afvandingsproblemerne flytter til den nye fredningsgrænse.

Som anført ovenfor har min klient projekteret en afvandingsgrøft langs fredningsgrænsen med det formål at afvande de ikke fredede landbrugsarealer. I forbindelse med gennemførelsen af den eksisterende fredning blev drænledninger i de fredede arealer afbrudt og samme fremgangsmåde er beskrevet i det foreliggende fredningsforslag. For at sikre afvanding fra de tilbageværende drænledninger udenfor fredningerne vil det være nødvendigt at etablere den projekterede afvandingsgrøft.

Med den nu påtænkte fredning opnås alene, at min klients afvandingsproblemer flyttes mod øst til den nye fredningsgrænse. Min klient vil derfor være tvunget til at lade etablere en ny afskæregroft langs den nye fredningsgrænse således at afløb fra de tilbageværende dræn sikres. Kopi af projektbeskrivelse og kollekt udarbejdet af konsulent Kjeld Morel vedlægges (bilag B). Omkostningerne hertil anslås at udgøre ca. 480.000 kr. excl. moms, hvilket i tilfælde af fredning vil indgå i min klients erstatningskrav.

Den påtænkte frednings konsekvenser for landbrugsdriften.

Såfremt der fredes yderligere ca. 24 Ha landbrugsjord som foreslået, vil dette påvirke driftsmulighederne for ikke alene det omhandlede areal (bl.a. på grund af afbrydelse af dræn og nedgravning af membraner som beskrevet i fredningsforslaget), men tillige for en del af de tidligere fredede områder, nemlig de dele, hvor grundvandstanden vil blive hævet som følge af den påtænkte fredning.

De tidligere fredede områder.

Det er min klients og min vurdering, at den påtænkte fredning og de heri indeholdte tiltag vil påvirke grundvandstanden på de allerede fredede områder svarende til de arealer, der markeret på vedhæftede kortbilag (kopi af fredningskort fra den tidligere fredning - Bilag C). Sagsrejserne opfordres til på et egnet kortbilag at vise og begrunde i hvilket omfang der vil ske påvirkning af tidligere fredede arealer med vandstandshævning, således at kortbilaget også viser områdets inddeling i områder A, B, C og D (jf. opdelingen i den oprindelige fredningskendelse).

Den påtænkte fredning formodes på det foreliggende grundlag at ville påvirke arealer af alle 4 kategorier fra den tidligere fredning. For så vidt angår de fire områdekategorier henvises til den tidligere fredningskendelse. Områderne er gradueret m.h.t. anvendelsesmuligheder således, at fredningsbestemmelserne er mest restriktive for område A og mindst restriktive for område D.

Vandstandshævningen på det allerede fredede område medfører, at området vil være uanvendeligt i landbrugsmæssig henseende, at jagt næppe vil være mulig og at færdsel og dermed tillige jagt på området vil være vanskeligt, måske umuligt. En del af min klients landbrugsarealer i de allerede fredede områder er omfattet af 5-årige tilsagn til pleje af græs og naturarealer eller 20-årige tilsagn til udtagning af agerjord. Tilsagnene er tegnet ud fra arealernes beskaffenhed og tager derfor hensyn til at det enkelte areals beskaffenhed er i overensstemmelse med de plejekrav, der indeholdes i de enkelte tilsagn. For begge tilsagnstyper gælder, at min klient har ret til genopdyrkning, når aftalerne udløber. Visse af de allerede fredede områder vil derfor kunne indgå i normal omdrift som landbrugsjord, når de anførte tilsagn udløber.

For de 5-årige tilsagn udbetales årligt p.t. 1.650 kr. pr. Ha. For denne tilsagnstype gælder det, at arealerne skal plejes ved afgræsning, således at arealerne fremstår tydeligt afgræsset 15. september. Dette vil næppe være muligt efter gennemførelse af yderligere fredning og de jf. fredningsforslaget påtænkte tiltag. Tilsidesættelse af tilsagnsforpligtelserne kan medføre krav om hel eller delvis tilbagebetaling af allerede foretagne udbetalinger, og vil derfor også medføre, at støtten bortfalder for fremtiden.

For de 20-årige tilsagn udbetales årligt p.t. 2.600 kr. pr. Ha. Disse arealer plejes ved slåning indenfor bestemte frister. Dette vil næppe være muligt efter gennemførelse af yderligere fredning og de jf. fredningsforslaget påtænkte tiltag. Tilsidesættelse af tilsagnsforpligtelserne kan medføre krav om hel eller delvis tilbagebetaling af allerede foretagne udbetalinger, og vil derfor også medføre, at støtten bortfalder for fremtiden.

Hertil kommer den normale grundbetaling, p.t. 2.050 kr. pr. Ha årligt.

De mistede støttemuligheder samt eventuelle tilbagebetalingskrav vil blive omfattet af min klients endelige erstatningskrav. Endelig opgørelse afventer fremkomst af det kortbilag, som bedes fremskaffet jf. ovenfor.

Arealer omfattet af det foreliggende fredningsforslag.

Anvendelsesmulighederne for det påtænkt fredede areal vil fremtidigt svare til de arealer, der i den tidligere fredning er B-områder.

Gennemføres fredningsforslaget vil et forbud mod jordbearbejdning og gødsning sammenholdt med en mere vandlidende status bevirke, at den nuværende produktion må opgives på de omhandlede 23,6 ha. Det er endvidere ikke tilladt at anmelde økologiske arealer, hvis disse er beliggende i fredningsområder, hvorfor det vil være nødvendigt at udtage arealerne i forhold til økologiautorisationen. For de øvrige omdriftsarealer (der ikke fredes) vil det være den endelige påvirkning af de enkelte arealer der afgøre om landbrugsdriften kan opretholdes eller ej, hvilket især vil være afhængig af etablering af effektiv dræning.

Min klient vil forsat være forpligtiget til at sikre at alle allerede lysåbne arealer forbliver lysåbne jf. Lov om drift af landbrugsjorder, eksempelvis § 4, nr. 2. På de arealer hvorpå der er indgået aftale om 20-årig udtagning er det kun tilladt at afslå arealerne, og det vil være af essentiel betydning at arealerne forsat er kørefaste. På de arealer hvor der er indgået 5-årige plejeaftaler vurderes områdets lave husdyrtæthed kombineret med dyrevelfærdskravene i forhold til at lade dyr gå på vandlidende arealer at kunne udgøre en barriere der betyder at flere af aftalerne enten må opgives eller ikke kan gentages.

For de arealer hvor vandstandsændringen har den største påvirkning, vil det på sigt være nødvendigt enten være nødvendigt at supplere den eksisterende maskinpark med lettere specialdesignet køretøjer til naturpleje eller at gennemføre den eller foretage slåningen manuelt. Begge løsninger vil sandsynligvis fordre nye udfordringer i forhold til den efterfølgende fjernelse af materialet på arealerne.

Fremtidig landbrugsstøtte til arealerne.

Opnår arealerne, der påtænkes fredet, en fremtidig status som mere vandlidende, vil det betyde, at min klient ikke vil være berettiget til at hjemtage den almindelige landbrugsstøtte (grundbetaling) herfor. Da der er tale om en fredning vil undtagelsesbestemmelserne i forhold til de statslige vand- og naturplaner ikke kunne finde anvendelse. Landbrugsstyrelsen er fremkommet med en præcisering af regelsættet for økologitilskud i marts 2017. Af denne fremgår det, at arealerne ikke er berettiget til at hjemtage økologitilskud hvis fredningsforslaget vedtages.

Tilsagn til drift og pleje af natur- og græsarealer vil kunne hjemtages i de år hvor arealerne kan plejes. Dvs. i de år hvor der ikke kan skaffes dyr, arealerne er så vandlidende at de hverken kan slås eller at det dyrevelfærdsmæssigt er forsvarligt at sætte dyr på, vil det være nødvendigt at anmode om en dispensation i forhold til tilsagnet. Dispensation er ikke noget min klient med nogen grad af sikkerhed kan påregne at opnå, og der gives som udgangspunkt ikke dispensation flere år i træk (dette skyldes, at der derved ikke er tale om en dispensation i forhold til en enkeltstående hændelse, men derimod et udtryk for en mere permanent tilstand på arealets beskaffenhed).

Sammenfattende vurderes det, at der som konsekvens af fredningen ikke kan hjemtages hverken grundbetaling, økologistøtte eller tilsagn til pleje af græs- og naturarealer, til de arealer som fredningsforslaget berører.

Samlet råder min klient på Bodal Gods i dag over et landbrugsareal i omdrift med god bonitet i forhold til de specialafgrøder der produceres. Maskinparken er tilpasset nuværende produktion, og der er tilrettelagt en langsigtet strategi for virksomheden. Arealerne der er omlagt til økologi er endvidere underlagt produktionsbetingelser hvor omstillingstiden betyder at denne specialproduktion ikke kan flyttes til andre arealer eller sædskiftet kan ændres uden betydelige økonomiske konsekvenser.

Værditab som følge af fredningen og påvirkningen af de tidligere fredede arealer.

Bodal Gods er en meget speciel og unik ejendom med betydelige produktionsmæssige og naturmæssige værdier. Imidlertid har fredningerne har medført indgreb, som på væsentlig måde har ændret ejendommens og områdets karakter på en meget betydelig del af ejendommen. Disse negative virkninger af fredningerne forstærkes ved det nu foreliggende fredningsforslag.

De samlede konsekvenser for ejendommen, som denne sag medfører (både selve den nye, påtænkte fredning, og de økonomiske konsekvenser, som den påtænkte fredning medfører for udnyttelsesmulighederne på det allerede fredede), vil have betydelig negativ virkning for den samlede værdi af Bodal Gods.

Med udgangspunkt i en normalpris pr. Ha på 175.000 kr. for normal landbrugsjord som det foreliggende, vil værdien efter fredningens gennemførelse anslået være reduceret til 25.000 kr. pr. Ha, hvilket medfører et værditab på 150.000 kr. pr. Ha svarende til en samlet værditabserstatning for 23,6 Ha på 3.540.000 kr. Hertil kommer erstatningsbeløb vedrørende stier, som anført i fredningsforslaget 70.965 kr., i alt 3.610.965 kr. Jeg forbeholder mine kommentarer til den foreslåede erstatning vedrørende stier, idet jeg opfordrer sagsrejerne til at specificere dette beløb.

Der er tidligere ydet erstatning for den tidligere fredning af de oprindelige ca. 230 Ha, men den tilsigtede yderligere vådgørelse af disse arealer, der er formålet med den påtænkte fredning, vil yderligere reducere værdien af disse arealer. Forudsætningerne for erstatningsberegningen i den oprindelige fredningssag ændres derfor nu væsentligt, hvilket medfører, at jeg på min klients vegne kræver yderligere erstatning vedrørende de tidligere fredede arealer.

Det anslås, at i alt 40 - 50 Ha allerede fredet landbrugsjord påvirkes værdimæssigt negativt. Såfremt det antages, at arealet gennemsnitligt må antages at have en værdi på 100.000 kr. pr.

Ha med de nuværende anvendelsesmuligheder, er det min opfattelse, at arealet i realiteten på grund af den stærkt forhøjede vandstand fremtidigt vil være noget nær værdiløst. Dette medfører et yderligere erstatningskrav for denne del af sagen på skønsmæssigt 4.000.000 – 5.000.000 kr., men da arealet ikke kendes p.t., er dette erstatningskrav med betydeligt forbehold.

Der skal for samtlige berørte arealer ved erstatningens fastsættelse tages hensyn til de begrænsninger i fremtidig drift, som er beskrevet ovenfor samt til de tilbagebetalingskrav vedrørende EU-støtte, som min klient risikerer at blive mødt med. Hertil kommer, at mulighederne for kommerciel udnyttelse af jagtmulighederne på de omhandlede arealer vil være meget begrænsede. På det foreliggende grundlag må det påregnes, at min klients samlede erstatningskrav vil være i niveauet 8.500.000 -10.000.000 kr. Heri er indeholdt omkostningerne til etablering af drængrøft som beskrevet ovenfor. Udgifterne til sagkyndig bistand (konsulenter og advokat) er ikke indeholdt heri og kræves godt gjort særskilt. Nærmere redegørelse for afholdte omkostninger vil fremkomme inden erstatningsfastsættelsen.

Miljøstyrelsen har den 21. december 2017 svaret således på indlæg fra Bodal Gods:

...

Bemærkninger til indlæg af 29. august 2017 fra Moltke-Leth

Miljøstyrelsen skal hermed fremkomme med kommentarer til de yderligere bemærkninger til ovennævnte sag, der er fremsendt fra ejers advokat, Moltke-Leth v/Anders Stoltenberg.

Om alternativer til yderligere fredning

For så vidt angår spørgsmålet om proportionalitetsprincippet, og hvorvidt det er nødvendigt at inddrage yderligere 24 ha landbrugsjord, har sagsrejserne med brev til fredningsnævnet af 31. marts 2016 oplyst, at:

”Det er sagsrejsernes opfattelse, at fredningsforslaget repræsenterer det mindst indgribende forslag, som kan sikre de arkæologiske bevaringsinteresser.

Nedgravning af ”en tæt membran langs det nuværende fredede områdes afgrænsning mod øst og sydøst” er ikke en langtidsholdbar løsning. Med en relativt høj vandstand på den ene side og en relativt lav vandstand på den anden side af membranen, vil denne gradvist bøje ned i retning af det lavere vandtryk. Ydermere vil presset mod membranen gradvist vokse, fordi et lavt grundvandsspejl uden for membranen vil resultere i koldforbrænding af tørvelag og deraf følgende terrænsætning.

Fredningsforslagets 24 ha og dets membran langs med Åmose Å og på sydsiden af markvejen ved det nuværende afløb fra 1993-fredningens A-område vil væsentligt bedre kunne sikre et højt grundvandsspejl og et fortsat tykt tørvelag omkring det nuværende fredede område.”

Det er fortsat Miljøstyrelsens vurdering, at det fremlagte supplerende fredningsforslag er nødvendigt for at sikre en tilstrækkelig høj vandstand inden for det allerede fredede område.

Om muligheden for at nedgrave andre typer membraner eller plader langs den eksisterende frednings afgrænsning mod øst, har Slots- og Kulturstyrelsens konsulent, Niels Riis, NaturRådgivningen A/S, oplyst, at bentonit ikke anvendes til lodrette membraner. Nedgravning af en fast

spunsvæg vil være en teknisk mulighed, men vil være så uforholdsmæssig omkostningskrævende, at denne mulighed er fravalgt.

Før udarbejdelse af fredningsforslag for supplerende fredning afholdt daværende Naturstyrelsen og Kulturstyrelsen den 9. april 2013 møde med ejeren af Bodal om muligheden for at etablere en bufferzone nordøst for den eksisterende arealfredning. Referat vedhæftet, Bilag A.

På mødet blev det aftalt, at Kulturstyrelsen skulle engagere en hydrologisk konsulent, som skulle levere en konkret vurdering af den hydrologiske zones udstrækning og afgrænsning inden 1. juni 2013. Til dette arbejde engagerede Kulturstyrelsen konsulent Niels Riis, NaturRådgivningen A/S, som udarbejdede et projektforslag.

På mødet blev det endvidere aftalt, at Naturstyrelsen skulle undersøge muligheder for at finansiere en frivillig ordning, der efterfølgende kunne tinglyses på arealet. Efter Naturstyrelsens undersøgelse af, om eksisterende tilskudsordninger og bevillinger kunne anvendes i det konkrete tilfælde, meddelte styrelsen telefonisk ejeren, Niels Munch Hansen, at styrelsen ikke så sådanne muligheder for en frivillig løsning. Det skyldes, at der ikke er velegnede tilskudsordninger i de ordninger, som NaturErhvervsstyrelsen (nu Landbrugsstyrelsen) udbyder, og at Naturstyrelsen (eller Miljøstyrelsen) hverken har mulighed for at medfinansiere et LIFE-projekt eller gennemføre et naturgenopretningsprojekt. Det blev oplyst ejeren, at styrelsen derfor så sig nødsaget til at arbejde videre med en supplerende fredning.

Om afvandingsproblemer flytter til den nye fredningsgrænse

For så vidt angår spørgsmålet, om afvandingsproblemerne flyttes til den foreslåede nye fredningsgrænse mod øst, hvis fredningen gennemføres, har Naturstyrelsen redegjort herfor i brev og bilag sendt til fredningsnævnet den 23. april 2015. Som bilag 1 hertil var vedhæftet konsulent Niels Riis' notat af den 21. april 2015 om afvandingen langs østskellet af forslaget til supplerende fredning i Store Åmose.

Som bilag til Niels Riis' notat er vist en figur med terrænhøjder i østgrænsen af den foreslåede fredning samt den skitserede bund af grøft og rør. Det fremgår, at der både sikres dybde og fald på afløbet. Desuden fremgår af notatet, at formålet med den planlagte afløbsgrøft i østskellet er at sikre afløb for de bestående dræn, som måtte krydse fredningsgrænsen fra vest. Imidlertid mangler der kendskab til drænkort over området Maglelyng øst for Kongemosen og især viden om, hvor dybt evt. dræn ligger i det nuværende terræn. Den eneste praktiske måde at kortlægge disse dræn på ville være at gennemgrave området. For at undgå unødige skader på områdets fortidsminder, er det ønskeligt kun at skulle grave én gang i forbindelse med etablering af membranen. Det betyder, at den nye skelgrøfts endelige dybde og fald ikke kan fastlægges på forhånd, men først under udførelsen.

Miljøstyrelsen henholder sig hertil.

Det afvandingsprojekt, som lodsejers konsulent Kjeld Morell har udarbejdet, vil efter styrelsens opfattelse bevirke, at lodsejeren sikres en yderligere afvanding af området øst for grænsen for den supplerende fredning. Hvis lodsejeren ønsker etableret yderligere afvanding uden for fredningsgrænsen, er dette fredningen uvedkommende.

Det skal dog bemærkes, at dræningsprojektet foreslået af Kjeld Morell kan kræve dispensation fra naturbeskyttelseslovens § 3, hvis det vurderes, at afvanding vil ændre tilstanden af §3 arealer i området. Da arealet ligger i et Natura 2000 område, vil kommunen i en sag om dispensation fra naturbeskyttelseslovens § 3 også skulle se på, om drænprojektet kan have negativ indflydelse på de arter og naturtyper, som Natura 2000-området er udpeget for at beskytte. Efter de gældende regler om udpegning og administration af internationale naturbeskyttelsesområder samt beskyttelse af visse arter skal myndighederne forud for meddelelse af tilladelser, godkendelser og dispensationer foretage en såkaldt væsentlighedsvurdering - det vil sige en vurdering af, om projektet i sig selv eller i forbindelse med andre planer og projekter kan påvirke et Natura 2000-område væsentligt.

Hvis myndigheden vurderer, at projektet kan påvirke et Natura 2000-område væsentligt, skal der foretages en såkaldt konsekvensvurdering af projektets virkninger på Natura 2000-området under hensyn til bevaringsmålsætningen for det pågældende område. Viser konsekvensvurderingen, at det ikke kan udelukkes, at projektet kan skade Natura 2000-området, kan der ikke meddeles tilladelse, dispensation eller godkendelse til det ansøgte. Reglerne gælder både for projekter inden for et Natura 2000-område og for projekter, der ligger geografisk placeret uden for et udpeget område.

Myndigheden skal endvidere påse, at visse arters yngle- eller rasteområder ikke ødelægges eller beskadiges, uanset om de befinder sig inden for eller uden for Natura 2000-områderne.

Om foranstaltninger der påvirker det allerede fredede areal

Af fredningsforslaget fremgår, at sagsrejerne vurderer, at de foreslåede foranstaltninger om bl.a. nedgravning af membran i det allerede fredede område kan gennemføres som led i plejeforanstaltninger. Det skyldes, at det fremgår af § 2 i fredningen fra 1993, at *"det pålægges Miljøministeriet v/ Skov- og Naturstyrelsen at foretage en sådan hævnning af grundvandstanden i området, at kulturlagene beskyttes mod udtørring og nedbrydning"*. Det har imidlertid efterfølgende vist sig, at kulturlagene ikke er tilstrækkeligt beskyttede. Den forventede og ønskede effekt af, at drænene i den eksisterende fredning blev afbrudt i 1995, har vist sig ikke at være fuldt nået. Derfor er der behov for at gøre noget yderligere.

De arealer, der blev fredet i 1993, er inddelt i arealkategorier fra A-D, hvor A er omfattet af flest restriktioner og D af færrest restriktioner. D-områderne må ligesom resten af det fredede areal ikke gødskes, men områderne kan jordbehandles og sprøjtes.

Miljøstyrelsen ser områdeinddelingen af B-D-områderne som en mulighed for en gradueret landbrugsmæssig udnyttelse af arealerne, som lodsejeren har og har haft. Styrelsen opfatter ikke områdeinddelingen som en ret til en bestemt arealudnyttelse, hvis arealudnyttelsen forhindrer bevaring af kulturlagene. Styrelsen bygger dette synspunkt på § 2 i Naturklagenævnets afgørelse om fredning (omtalt oven for) og Naturklagenævnets begrundelse for de erstatninger, som klagenævnet tilkendte i forbindelse med fredningen.

Det fremgår således af Naturklagenævnets afgørelse om erstatning (Bilag B):

"Nedgangen i handelsværdien skyldes først og fremmest, at den hidtil dyrknings sikre agerjord i fredningsområdet i det væsentlige kun vil kunne anvendes til urentabel afgræsning og i

øvrigt danne grundlag for en jagtlejeindtægt, som dog vil have mindst samme størrelse som den nuværende.”

Det fremgår videre af afgørelsen:

”Med disse bemærkninger finder Naturklagenævnet, at fredningen har nedsat den kontante handelsværdi af Bodal gods med det afrundede beløb på 8.000.000 kr., som fredningsnævnet har tilkendt ejeren. Af beløbet kan omkring 7.000.000 kr. henføres til fredningens konsekvenser for agerjorden, ca. 300.000 kr. henføres til konsekvenser for skoven og ca. 700.000 kr. til overkapacitet af bygninger og maskiner.”

Naturklagenævnets erstatningsafgørelse blev indbragt for Taksationskommissionen af bl.a. Skov- og Naturstyrelsen. Taksationskommissionen nedsatte erstatningen til 5.000.000 kr. (Bilag C)

Herefter blev sagen indbragt for retten, hvor der blev indgået forlig om yderligere 2.700.000 kr. i erstatning (Bilag D).

Der blev således udbetalt i alt 7,7 mio. kr. i erstatning eller 96% af den erstatning, som Naturklagenævnet tilkendte ejeren.

Som det fremgår af de supplerende bemærkninger fra Moltke-Leth v/Anders Stoltenberg, har ejeren i den mellemliggende periode fået forskellige tilskud til miljøvenlig drift af arealerne. Arealerne har altså ikke været så urentable som antaget af Naturklagenævnet i 1993. Det er således Miljøstyrelsens vurdering, at indtægterne fra drift af arealerne og fra forskellige tilskud til miljøvenlig drift har opvejet den mindre reduktion af erstatningssummen med 300.000 kr. i forhold til Naturklagenævnets afgørelse om erstatning.

På den baggrund er det Miljøstyrelsens opfattelse, at der ikke er behov for ændring af den eksisterende fredning. Af samme grund mener Miljøstyrelsen heller ikke, at ejer har krav på yderligere erstatning i anledning af, at arealerne i det allerede fredede område foreslås gjort vådere. Arealerne foreslås alene gjort vådere, end de er i dag, med henblik på den sikring af kulturlagene mod udtørring og nedbrydning, som fredningen fra 1993 foreskriver.

Om landbrugsstøtte

Hvorvidt der kan udbetales den såkaldte grundbetaling for de omhandlede arealer afhænger ifølge oplysninger fra Landsbrugsstyrelsen af, om der blev givet ”Enkeltbetaling” til arealerne i 2008, og om arealerne er omfattet af artikel 32 i Europa-Parlamentets og Rådets forordning (EU) nr. 1307/2013 af 17. december 2013 om fastsættelse af regler for direkte betalinger til landbrugere under støtteordninger inden for rammerne af den fælles landsbrugspolitik og om ophævelse af Rådets forordning (EF) nr. 637/2008 og Rådets forordning (EF) nr. 73/2009.

Landbrugsstyrelsen har oplyst, at artikel 32 er godkendt i C og D-områderne i den østligste del af den eksisterende fredning, svarende til hele det område, der kan blive påvirket af højere vandstand. Dog er vildtremiserne/de tilgroede områder og en fugtig lavning syd og øst for A-området ikke godkendt. Opretholdelse af grundbetaling i den eksisterende fredning er således uafhængig af den supplerende fredning og de foreslåede foranstaltninger i området.

Miljøstyrelsen har endvidere fået oplyst af Landbrugsstyrelsen, at aftalen om tilskud til 20-årig udtagning på det allerede fredede areal ikke forudsætter afgræsning eller afpudsning. Arealerne kan afpudses/slås, men det er ikke noget krav. Aftalerne om 20-årig udtagning kan derfor opretholdes uændret, selvom de foreslåede foranstaltninger for at gøre arealerne vådere gennemføres.

For de 5-årige tilsagn til pleje af græs og naturarealer gælder ligeledes, at aftalerne kan opretholdes på de allerede fredede arealer også efter gennemførelse af de foreslåede foranstaltninger for at gøre arealerne i den eksisterende fredning vådere. Hvis det viser sig, at arealet et enkelt år er for vådt til, at den nødvendige pleje kan foretages, kan dette meddeles Landbrugsstyrelsen inden en nærmere fastsat frist. Herefter bortfalder årets tilskud på den del, der er for våd til at pleje, men der vil ikke være krav om tilbagebetaling af tilskud fra de foregående år, og tilsagnet fortsætter det følgende år.

I bemærkningerne fra Anders Stoltenberg anføres bl.a., at *"For begge tilsagnstyper gælder, at min klient har ret til genopdyrkning, når aftalerne udløber. Visse af de allerede fredede områder vil derfor kunne indgå i normal omdrift som landbrugsjord, når de anførte tilsagn udløber."* I den anledning skal Miljøstyrelsen erindre om, at normal omdrift i det allerede fredede område har visse begrænsninger, som omtalt oven for. Fx må der ikke gødskes i nogen del af fredningsområdet.

For så vidt angår de arealer, der er omfattet af forslaget om supplerende fredning, kan et økologisk arealtilskud ikke opretholdes. Tilskuddet vil dog ikke blive krævet tilbagebetalt. Landbrugsstyrelsen har oplyst, at i tilfælde af, at lodsejeren ikke er med til at fremme fredningen, vil tilskuddet bortfalde uden krav om tilbagebetaling.

Der vil næppe kunne opnås tilskud til pleje- og naturarealer det første år efter en eventuel gennemførelse af den nye fredning. Hertil vil arealets naturværdi ikke være tilstrækkeligt høj. Det er imidlertid Miljøstyrelsens vurdering, at naturværdien relativt hurtigt vil øges i lighed med den tilstandsændring, der er sket i det allerede fredede område.

Om forringelse af jagten

Afslutningsvis gør Anders Stoltenberg gældende, at kommerciel udnyttelse af jagtmulighederne på de omhandlede arealer vil være meget begrænsede.

Det er hertil Miljøstyrelsens opfattelse, at jagtmulighederne ikke forringes men snarere forbedres med den supplerende fredning.

Ejendommens samlede naturindhold vil med den supplerende fredning og de foreslåede foranstaltninger forøges. Det vil alt andet lige gavne vildtet. Da der er tale om en stor ejendom, der næppe lejes ud i mindre områder, hvor det kan være vanskeligt at færdes, vil den samlede variation af ejendommen som jagtejendom øges.

Bortset fra forslaget om, at stien langs Åmose Å forlænges gennem den supplerende fredning, er ejeren og eventuelle jagtlejere endvidere begunstiget af, at forslaget om supplerende fredning har de samme adgangs begrænsninger for offentligheden som den eksisterende fredning. Det vil sige, at der ikke er ret for offentligheden til færdsel på markvejen hele døgnet men kun fra kl. 7 til

solnedgang og i månederne november til februar kun fra solopgang til solnedgang. Der er desuden ret til færdsel til fods på en trampesti langs Åmose Å, ligesom trampestien foreslås forlænget gennem den supplerende fredning.

Offentligheden har ikke på noget tidspunkt ret til færdsel på de øvrige arealer i den eksisterende fredning, eller på de arealer der foreslås omfattet af den supplerende fredning. Dette skal ses i lyset af, at offentligheden under normale omstændigheder har ret til fri færdsel på udyrkede arealer, der ikke er indhegnede (jf. naturbeskyttelseslovens § 24, stk. 1). I det konkrete område i St. Åmose ville det betyde, at offentligheden ville have ret til at bevæge sig rundt til fods i en relativ stor del af den eksisterende fredning og forventeligt også i en stor del af det område, der foreslås omfattet af den supplerende fredning. Denne adgang for offentligheden er forbudt i den eksisterende fredning, og begrænsningen foreslås videreført i den supplerende fredning.

En sådan begrænsning af muligheden for offentlighedens almindelige færdsel i den supplerende fredning og begrænsning af færdsel på markvejen kan efter Miljøstyrelsens opfattelse ikke anses for en forringelse af ejendommens værdi som jagtejendom.

Erstatning i forbindelse med en supplerende fredning

For så vidt angår de erstatningskrav, der fremsættes af Anders Stoltenberg, ønsker Miljøstyrelsen ikke at kommentere på disse på nuværende tidspunkt. Styrelsen afventer fredningsnævnets afgørelse om, hvorvidt en supplerende fredning skal gennemføres og i givet fald med hvilken afgrænsning og hvilket indhold. Ind til da henvises til det budgetoverslag, der er bilag til fredningsforslaget.

Opsummering

Afslutningsvis kan Miljøstyrelsen opsummere, at styrelsen ikke ser grundlag for at fredningsnævnet afviser forslaget om supplerende fredning, og at styrelsen ikke finder grundlag for erstatningskrav forbundet med de foreslåede foranstaltninger, der angår det allerede fredede område.

Advokat Anders Stoltenberg har i sit brev af 6. februar 2018 gjort følgende afsluttende bemærkninger:

Alternativer til yderligere fredning.

Fredningsnævnet skal ved sagens afgørelse sikre, at fredningsvilkårene ikke går videre end hvad der kan anses nødvendigt for opnåelse af fredningens formål. Dette omfatter som tidligere anført også en pligt til at efterprøve, om fredningens formål kan opnås med mindre indgribende foranstaltninger end foreslået af sagsrejserne.

Der er indtil nu ikke fremkommet overbevisende dokumentation for, at en fredning som foreslået, er eneste mulighed for at sikre bevaring af de omhandlede fortidsminder.

Det er ikke min klient - eller andre lodsejere - der skal anvise disse andre mulige løsninger. Den rådighedsindskrænkning, som en fredning medfører for min klient, er så indgribende, at der hviler en særlig forpligtelse på både sagsrejserne og på nævnet til sagens oplysning og til at undersøge alternative, mindre indgribende løsninger.

I mit brev af 29. august 2017 er nævnt nogle alternative forslag m.h.t. den tekniske løsning. Jeg bemærker i den forbindelse, at Miljøstyrelsen ikke har taget stilling til min klients forslag

- baseret på Kjeld Morels materiale - om at placere en vandtæt membran ca. 30 meter inde på det allerede fredede område. Herved elimineres det pres på membranen, som man er nervøs for, og den ønskede virkning opnås; både billigere og langt mindre indgribende for min klient.

På det foreliggende grundlag fastholder jeg derfor, at fredningsforslaget ikke lever op til det almindelige forvaltningsretlige proportionalitetsprincip, herunder som udtrykt modsætningsvist i Naturbeskyttelseslovens § 38, stk. 4.

Afvandingsproblemerne flytter til den nye fredningsgrænse.

Miljøstyrelsens bemærkninger om naturbeskyttelseslovens § 3 og områdets status under Natura 2000 er et skræmmeskud af udokumenterede påstande for at aflede opmærksomheden fra det åbenlyse faktum, at afvandingsproblemerne for den omgivende landbrugsjord naturligvis flytter med fredningsgrænsen.

Dette anerkendes da også indirekte i det faktum, at Niels Riis har foreslået etablering af en form for afløb fra de drænledninger, der påtænkes afbrudt ved fredningens etablering. Min klient ønsker med det projektforslag, som Kjeld Morel har udarbejdet, at sikre en effektiv afvanding fra den del af drænanlægget, som min klient fortsat og fremadrettet kan benytte.

Udgangspunktet for min klients retsstilling er den lovfæstede fri dræningsret jf. vandløbslovens § 3. Dette er en historisk rettighed for landets jordbrugere, som gennem mange generationer har sikret den dyrkbare landbrugsjord.

Det følger heraf, at når der sker indgreb i ejers rådighed - f.eks. ved en fredning som den foreslåede - har ejeren adgang til at retablere sin dræning og sikre den landbrugsmæssige drift af ejendommens jorder. Projektforslaget fra Kjeld Morel er udtryk herfor, men vil naturligvis blive tilpasset de aktuelle forhold, når projektet skal detailprojekteres.

Fredningsforslaget påvirker udnyttelsen af det allerede fredede areal.

Det fremgår af Miljøstyrelsens bemærkninger, at det anerkendes, at mulighederne for udnyttelse af de allerede fredede arealer vil blive forringet, når vandstanden stiger.

Miljøstyrelsens forståelse af fredningskendelsen fra 1993 og dennes opdeling af fredningen i A-D-områder, er forkert.

Fredningskendelsen beskriver ret detaljeret, hvad der må foretages på de enkelte områder, og 1993-kendelsen er i det hele baseret på de forudsætninger der var kendt på daværende tidspunkt. Den ønskede vådgørelse af området skulle især ske ved afbrydelse af drænledninger (fredningskendelsens § 2, stk. 1) og på denne baggrund blev området opdelt i A-D områder og ejeren kunne disponere herefter.

Fredningskendelsen er derfor på den ene side udtryk for en (betydelig) rådighedsindskrænkning for ejeren, mest indgribende på A-områderne og mindst indgribende på D-områderne. Dette blev dengang skønnet nødvendigt for at opnå det ønskede formål, men kendelsen er på den anden side også en forvaltningsakt, som ejeren af området kan støtte ret på og disponere sin landbrugsbedrift efter jf. udnyttelsesmulighederne for de enkelte områder.

Selvom der efter kendelsen er mulighed for at gennemføre såkaldte "plejeforanstaltninger" giver dette ikke myndighederne ret til at gennemføre en gennemgribende nyordning af hele fredningen med helt nyudviklede tekniske indgreb - nedgravning af en membran, som ikke var på tale i 1993.

Fredningskendelsens § 10 - som fastsat af Naturklagenævnet 26. maj 1993 - om naturpleje giver myndighederne ret til at foretage "naturpleje" til opfyldelse af fredningens formål. Der er efter min opfattelse tale om et ret standardiseret vilkår, som genfindes i mange naturfredningskendelser og som har til formål at sikre mulighed for regulering af navnlig beplantning m.v. på de fredede områder. Bestemmelsen giver ikke tilstrækkelig hjemmel til at gennemføre en de facto gennemgribende ændring af de tekniske m.v. forudsætninger den fredning, der i sin tid blev gennemført. Jeg erindrer om, at den nu verserende sag er indledt fordi den vandstandshævning, som foranstaltningerne i 1993 helt efter hensigten medførte ikke har vist sig tilstrækkelige. Det er derfor nu på tale at introducere en helt anden teknisk løsning (membran) for at sikre ikke alene den vandstandshævning, der var påtænkt i 1993, men en yderligere hævnning af vandstanden i området. Dette ligger langt uden for rækkevidden af den oprindelige kendelse.

At der nu påtænkes nedgravet en membran som supplement til de foranstaltninger, der blev truffet efter 1993-fredningen, er derfor i realiteten udtryk for en helt ny tilgang til bevarelse af fortidsminderne i området. For min klient vil dette betyde, at hans velerhvervede ret - baseret på 1993-kendelsen - til landbrugsmæssig udnyttelse i overensstemmelse med kendelsen gøres illusorisk. Der er tale om et helt nyt indgreb af en sådan art og intensitet, at ny fredningskendelse vil være påkrævet, alternativt at de yderligere de facto rådighedsindskrænkninger, som min klient nu påføres, skal resultere i udmåling af en samlet erstatning, der også omfatter de tidligere fredede arealer jf. det anførte.

Miljøstyrelsens bemærkninger om erstatningsfastsættelsen for en fredning i 1993 - for 25 år siden - afvises og har ingen betydning for nærværende sag.

Landbrugsstøtte, jagtleje og erstatning.

Der henvises til det allerede anførte.

På forespørgsel fra fredningsnævnet har Miljøstyrelsen den 9. april 2018 udtalt:

Fredningsnævnet for Vestsjælland har som opfølgning på sit møde den 21. februar 2018 anmodet Miljøstyrelsen om en nærmere begrundelse for udstrækningen af det område, som nu er foreslået fredet med "Forslag om supplerende fredning af et areal i Store Åmose".

Afgrænsningen af fredningsforslaget er begrundet i begrænsninger i den eksisterende fredning samt i de fysiske forhold rundt om det fredede område, som Miljøstyrelsen skal redegøre for i det følgende. Hertil kommer et ønske om ikke at skulle frede et større areal end nødvendigt.

Begrænsninger i den eksisterende fredning

Den eksisterende fredning af den centrale del af Store Åmose, kaldet Kongemose-Sandlyng fredningen, blev gennemført med Naturklagenævnets afgørelse af 26. maj 1993.

Som konsekvens af denne fredning blev der i 1995 gennemført omfattende drænafbrydelser i hele det fredede område på grundlag af drænkort fra Hedeselskabet. Drænafbrydelserne havde til formål at genskabe naturlig hydrologi med et højt sommergrundvandsspejl i de kunstigt afvandede moser. Efterfølgende blev der konstateret to afvandingstekniske problemer i tilknytning til den østlige afgrænsning af fredningen:

- 1) Øget fugtighed uden for det fredede areal.
- 2) Kulturarvsmyndighederne konstaterede problemer med at opretholde det tilsigtede (bevaringsmæssigt nødvendige) høje sommergrundvandsspejl inde på det fredede areal.

Førstnævnte problem skyldtes, at der var to mindre drænedede deloplande på østsiden af det fredede område, som ved drænafbrydelserne mistede deres hidtidige afløb ind igennem Kongemosen. Som kompensation for forsumpningsproblemerne udbetalte daværende Skov- og Naturstyrelsen den 16. juli 2001 erstatning til Bodal Gods til dækning af ulemper af fredningen, som havde vist sig uden for det fredede areal. Som tidligere anført er denne kompensation nærværende fredningsforslag uvedkommende.

Inden for den eksisterende fredning er der tilstrækkeligt vådt om vinteren, og overskydende nedbør løber, som forventet, ud af området over terrænoverfladen og via dertil indrettede grøfter. Men om sommeren er nedbøren ikke tilstrækkelig til at kompensere for det vand, som siver ud af mosen til Åmose Å. Vandet diffunderer under terræn gennem nedbrudt tørv omkring drænrør og via talrige sprækker i tørv, som er opstået ved udtørringer af tørvelagene, dengang arealerne var effektivt drænedede.

Den horisontale vandbevægelse gennem jordlagene betyder bl.a., at sommervandspejlet jævnligt når ned under kulturlagene på det særligt bevaringsværdige stenalderboplads-område i Kongemosen nær den oprindelige frednings nordøstlige grænse. Problemet med den svingende vandstand ved bopladserne er vist med vandstandsdiagrammet og tilhørende figurtekst i fredningsforslaget på side 5.

Afgrænsning af fredningsforslaget

Den bevaringsmæssigt ideelle vandstandstekniske løsning vil være en flere hundrede meter bred, udrænet bufferzone rundt om det allerede fredede område, hvor alle vandspejlsgradienter holdes så lave som muligt og ingen steder stejle end ca. 5 ‰. Så bred en bufferzone har kun kunnet skabes ved, at fredningen udstrækkes helt mod nord til Åmose Å. Da Åmose Å er kunstigt sænket dybt igennem terrænet, og da terrænet syd for Åmose Å derfor lokalt har sat sig til en terrænhældning større end 5 ‰, rummer fredningsforslagets løsning samtidig en kombination af øget bufferzone og en vandstandshævning ved anlæggelse af membraner langs sydsiden af Åmose Å. Tilsammen kan disse tiltag skabe den nødvendige dæmpning af svingningerne i grundvandsstanden ved bopladserne i Kongemosen.

På kortet i Figur 1 er vist den østlige del af det allerede fredede område sammen med fredningsforslagets afgrænsning samt vandløb, grøfter og kendte drænsystemer. De viste oplandsgrænser er bestemt på grundlag af drænkortene og den digitale højdemodel. Det ses, at det meste af Kongemosen og af den østlige del af det fredede område nord for grusvejen tidligere var drænet til en hovedledning, som løb under grusvejen og mod nord til udløb i Åmose Å. Som følge af fredningens drænafbrydelser siver afstrømningen fra dette område i dag overvejende ud i den grøft, som efterfølgende blev anlagt langs fredningens østgrænse, og som har

afløb til Åmose Å. Det ses også, at der er et delopland syd for grusvejen i den foreslåede fredning, som afvander ind i Kongemosen, og som derved utilsigtet blev vådere ved drænafbrydelserne, jf. kompensationen i 2001.

Hensynet til at begrænse fredningens udstrækning og hensynet til lodsejers drift af arealerne gør, at sagsrejsere har vurderet, at den fremtidige fredningsgrænse bør defineres ved lange, lige linjer. Den foreslåede østlige fredningsgrænse er derfor opstået som en lige linje fra en bakketop ved det sydlige vandskel og mod nord til et matrikelskel, som på tidspunktet for forslaget var naboskel, og som inkluderede oplandene til Kongemosen og lavningen nordøst for Kongemosen.

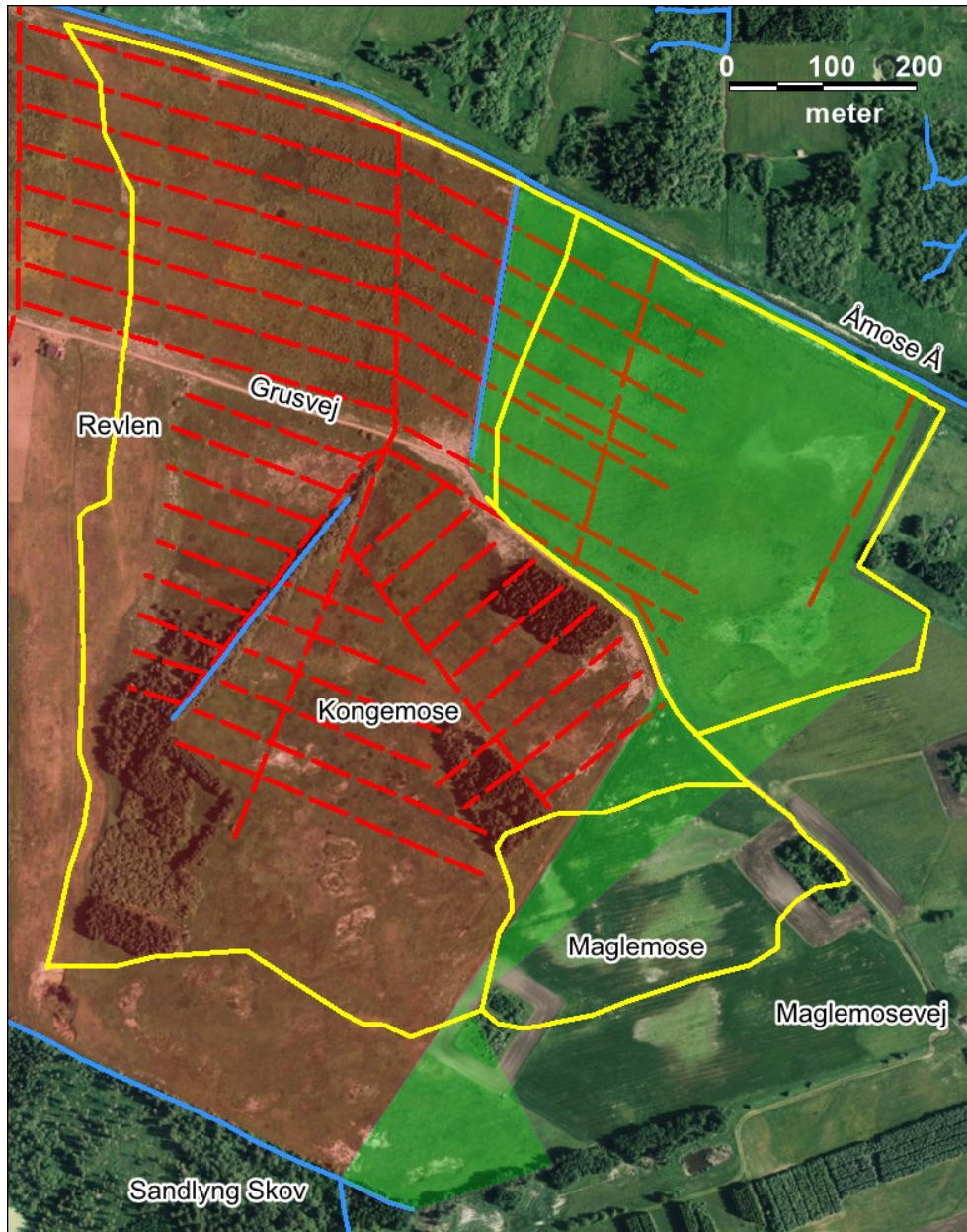
En mindre del af det foreslåede fredningsområde nord for grusvejen afvander til grøften umiddelbart øst for fredningsgrænsen. I resten af området nord for grusvejen er der en stor lavning, som er drænet hele vejen fra kanten af det fredede område ved grusvejen og ud til Åmose Å. Fredningsforslaget indebærer, at dræningen af denne lavning afbrydes for at reducere gradienterne ud af Kongemosen mod nordøst.

Fredningsforslagets østlige afgrænsning nord for grusvejen afskærer et par små arealer af oplandet. Oplandsgrænsen følger de højeste punkter i terrænet. Længst mod nord afviger oplandsgrænsen fra fredningsgrænsen med ca. 3.290 m².

Oplandsgrænsen følger højdekurverne i den digitale højdemodel. Fra Åmose Å og mod syd til knækket følger oplandsgrænsen en vold af tørv. Matrikelgrænsen er formentligt overført digitalt fra gamle håndtegnede matrikelkort, hvilket kan medføre unøjagtigheder. Det kan være tilfældet her, hvor kortbilag 2 til fredningsforslaget (vedhæftet) også angiver, at dyrkningsgrænsen ligger lidt længere mod øst end angivelsen af den digitale matrikelgrænse. Matrikelgrænsen kan evt. berigtiges af en landinspektør.

Syd for nr. 2 knæk i fredningsgrænsen er der tilsvarende et mindre trekantet areal, hvor oplandsgrænsen ligger øst for den foreslåede fredningsgrænse. Her ligger ca. 1.090 m² opland udenfor den foreslåede fredning. Terrænet her er en mindre forhøjning i terrænet, som ligger mellem kote 24,00 og 24,35 DVR90. På kortbilag 2 er vist et maksimalt vandspejlet på 23,7 m i nærtliggende lavning. Hertil kommer, at der med en fredning påtænkes etableret en åben grøft efterfulgt af rørledning op mod forhøjningen. Konsulent Niels Riis ser derfor ingen fremtidige afvandingsproblemer for dette areal.

Længst mod syd er såvel den nuværende fredning som arealet inden for fredningsforslaget afvandet mod syd til Gl. Sandlyng Å, og de grøfter, som har erstattet dette vandløb, med afløb mod sydøst til den nye Sandlyng Å. De lavtliggende dele af den sydligste firkantede del af fredningsforslaget var det andet af de to deloplande, hvor der opstod afvandingsproblemer efter drænafbrydelserne i 1995.

Figur 1. Den eksisterende fredning i Kongemosen vist med brun farvetone, og fredningsforslagets afgrænsning er vist med grøn farvetone sammen med oplandsgrænser i gul streg, grøfter og vandløb i blå streg og drænledninger ifølge drænkort i rød stiptet streg i skala 1:8.000 på baggrund af ortofoto DDO® 2016, ©COWI, optaget den 6. juni 2016.

Øst for Kongemosen er der et område på 6,6 ha kaldet ”Maglemose”. Se Figur 1. Her har konsulent Niels Riis ikke kunnet afgøre, hvordan området er afvandet. Der har således ikke kunnet fremskaffes drænkort eller på anden måde oplysninger om afløb, hverken fra Hedeselskabet, lodsejeren, fra historiske kort eller fra den digitale højdemodel. Der kan muligvis være dræn mod vest ind i Kongemosen, men da der ikke er fremkommet oplysninger om forringet afvanding af dette område, finder konsulent Niels Riis det sandsynligt, at området afvander mod sydøst til den nye Sandlyng Å. Den foreslåede nye fredning går midt igennem dette område, og heraf ligger 4,5 ha udenfor fredningsforslaget. Sagsrejsjerne vurderede ved udarbej-

delsen af fredningsforslaget, at det ville være for vidtgående at medtage dette område i fredningssagen. Da der derved består en mulighed for en intensiveret afvanding af området efter bestemmelserne i vandløbslovens § 3 om den frie dræningsret, foreslås der etableret en membran langs fredningsgrænsen for at begrænse afvandingen af det foreslåede fredningsområde.

Det foreliggende fredningsforslag forsøger således at tage højde for, at lodsejer jf. vandløbslovens § 3 stk. 1 også fremover lovligt kan anlægge grøfter til afvanding til den for dyrkningen nødvendige dybde på naboarealer, umiddelbart uden for fredningsarealet.

Fredningsnævnets bemærkninger

Af Naturklagenævnets afgørelse af 26. maj 1993 om fredning af den centrale del af Store Åmose fremgår bl.a.:

Fredningen omfatter ca. 230 ha i og omkring Kongemose og Sandlyng syd for Åmose å. Af fredningsområdet er ca. 165 ha agerjord, ca. 63 ha skov, krat og mose og ca. 2 ha sø.

Store Åmose har oprindeligt været en sø, der opstod i slutningen af den sidste istid for ca. 12.000 år siden. Søens betydelige størrelse blev langsomt reduceret, og for ca. 5.000 år siden var søen blevet omdannet til mose. Gennem årtusinder anlagde stenalderfolket bopladser langs søbredden, og Store Åmose er internationalt kendt for sine mange velbevarede fund fra stenalderen. Et af bopladsfundene har givet navn til en over 1000 år lang periode af Nordeuropas jægerstenalder: Kongemosekulturen.

Arkæologiske undersøgelser i de senere år har vist, at fredningsområdet stadig rummer mange kulturhistoriske værdier. Fundene er velbevarede som følge af de hidtil gode opbevaringsforhold i mosen, men området er på grund af dyrkning og dræning ved at udtørre. Navnlig Sandlyng rummer tillige værdier i biologisk henseende.

...

Hovedformålet med fredningen er at muliggøre en vandstandshævning for at sikre de kulturhistoriske værdier bevaret for fremtidig forskning.

Fredningen er tænkt som første etape af en større fredning og omfatter de arealer, hvor risikoen for ødelæggelse af stenalderfundene på grund af udtørring er størst.

I præmisserne anføres bl.a.:

Det tiltrædes, at det omhandlede område pålægges fredningsbestemmelser efter nu naturbeskyttelseslovens § 38 med det hovedformål at bevare de arkæologiske værdier i området.

Hvis der ikke gennemføres en hævnning af vandstanden i området, kan disse værdier ikke sikres bevaret, og fredningens betydelige begrænsninger af den lovlige arealanvendelse og den dermed forbundne fredningserstatning kan ikke begrundes tilstrækkeligt. Der må derfor i fredningsbestemmelserne gives Miljøministeriet v/ Skov- og Naturstyrelsen påbud om at gennemføre den vandstandshævning, der er nødvendig for, at fredningens hovedformål kan opnås.

Som det fremgår af Naturklagenævnets afgørelse af 26. maj 1993 var hovedformålet **at muliggøre en vandstandshævning for at sikre de kulturhistoriske værdier bevaret for fremtidig forskning**. Dette hovedformål går igen i præmisserne og fredningsbestemmelserne.

Ved vurderingen af det foreliggende forslag om en supplerende fredning af et areal i Store Åmose må fredningsnævnet tage udgangspunkt i hovedformålet med fredningen af 1993.

Forløbet siden 1993, herunder ikke mindst virkningen af den afvandingsgrøft umiddelbart øst for fredningsområdet, som ejeren har fået udført, har vist, at hovedformålet med 1993-fredningen ikke kan nås uden yderligere foranstaltninger. Konklusionerne af de hydrologiske undersøgelser fra 2013 og 2014 er, at en opfyldelse af hovedformålet i 1993-fredningen og af det pålæg om naturgenopretning, som er givet i fredningsbestemmelsernes § 2, forudsætter dels en udvidelse af det fredede område, dels foranstaltninger i det allerede fredede område. Med disse undersøgelser er det godtgjort, at den af ejeren foreslåede løsning med nedgravning af en membran ikke vil være tilstrækkelig til at nå de stillede mål og krav.

Fredningsnævnet lægger til grund, at formålet med den supplerende fredning er at understøtte hovedformålet med 1993-fredningen, og at de foreslåede bestemmelser i § 3 og de deraf følgende foranstaltninger alene har til formål at opnå den tilstand, som var tilsigtet med 1993-fredningen. Den supplerende fredning skal altså ikke medføre en sådan yderligere rådighedsindskrænkning i det i 1993 fredede areal, at en ny fredningskendelse for dette areal er nødvendig.

Fredningsnævnet lægger til grund, at med opfyldelsen af hovedformålet i 1993-fredningen og opfyldelsen af pålægget om naturgenopretning i bestemmelsernes § 2, vil mulighederne for landbrugsdrift på de i 1993 fredede arealer ikke blive yderligere forringet, men netop blive som forudsat i 1993-fredningen, for hvilket der er fastsat og betalt erstatning.

Fredningsnævnet forventer, at sagsrejserne i samarbejde med Slots- og Kulturstyrelsen nu vil se til, at de i fredningsforslaget beskrevne foranstaltninger snarest muligt sættes i værk, og at Sorø Kommune vil føre et effektivt tilsyn med, at fredningens formål opnås og overholdes.

Fredningsnævnet finder det ikke nødvendigt af hensyn til fredningens hovedformål at forbyde jordbehandling. Fredningsnævnet finder, at det bør være tilladt at anvende arealerne til afgræsning og høslæt. Forslagets § 4, stk. 1, er derfor ændret i overensstemmelse hermed.

De af ejeren fremsatte bemærkninger om tab i anledning af den foreslåede supplerende fredning skal behandles i en særskilt erstatningsafgørelse.

Med disse bemærkninger kan fredningsnævnet i øvrigt godkende, at der gennemføres en supplerende fredning af et areal i Store Åmose, dele af matr.nr. 5 c, Stenmagle by, Stenmagle, i Sorø kommune som foreslået af Miljøstyrelsen og Danmarks Naturfredningsforening.

Fredningsnævnet har ved afgørelsen af denne fredningssag bestået af den supplerende formand, dommer Svend Erik Hansen, det af Miljøministeren udpegede medlem, Rolf Dejløw, og det af Sorø Kommune udpegede medlem, Tobias Nygaard.

På fredningsnævnets vegne

Svend Erik Hansen

Klagevejledning.

Denne afgørelse kan i medfør af naturbeskyttelseslovens § 43 påklages til Miljø- og Fødevarerklagenævnet.

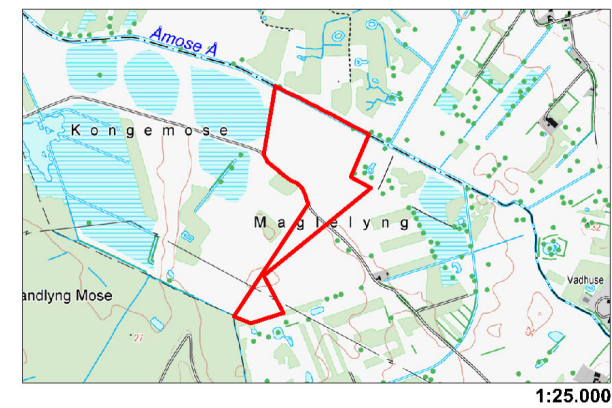
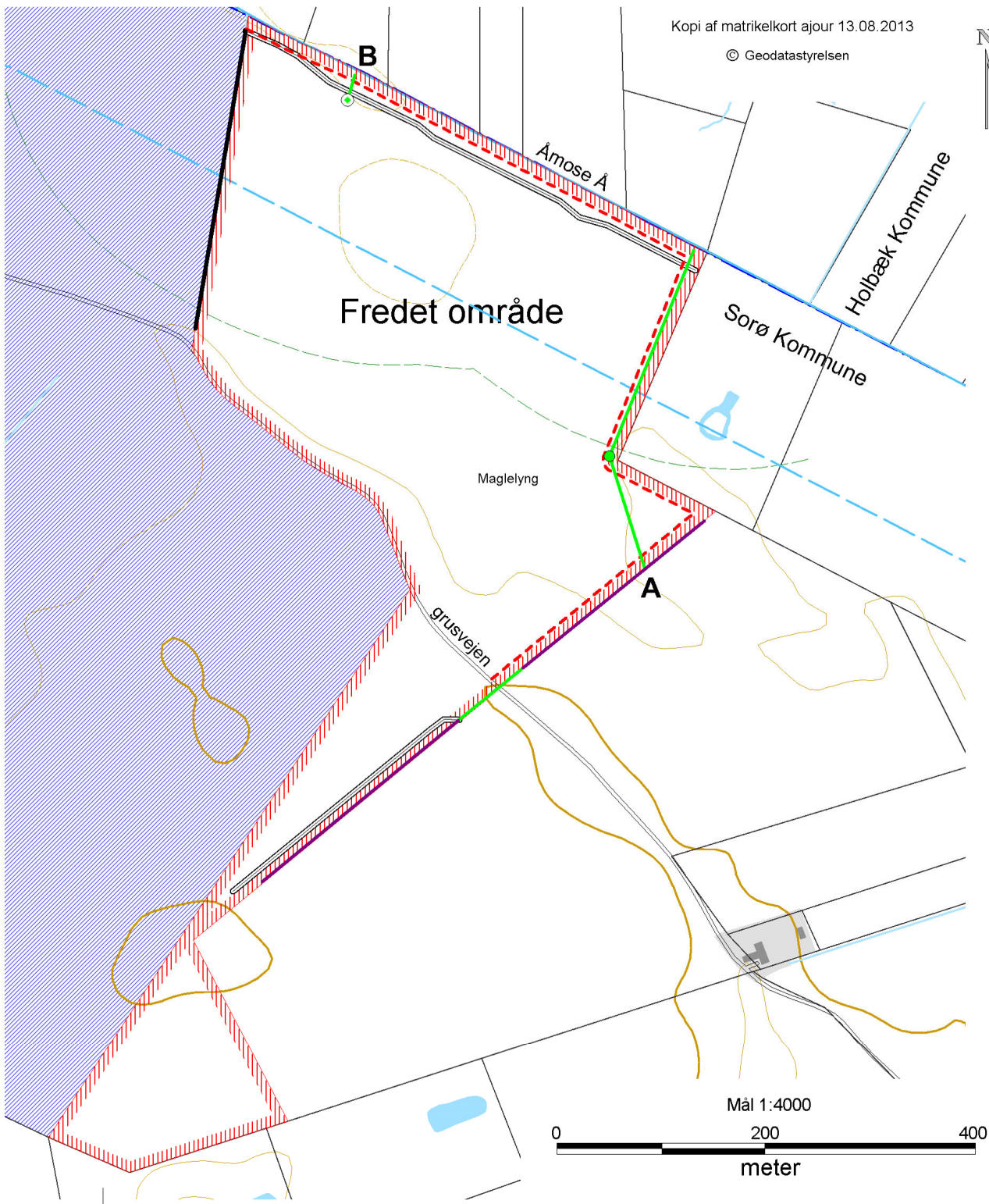
Klage kan indgives gennem Klageportalen, som findes på Miljø- og Fødevarerklagenævnets hjemmeside www.naevneneshus.dk.

Klagefristen er 4 uger fra den dag, afgørelsen er meddelt. Er afgørelsen offentligt bekendtgjort, regnes klagefristen dog altid fra bekendtgørelsen, jf. naturbeskyttelsesloven § 43, jf. § 87. Klagefristen udløber ved midnat på dagen for klagefristens udløb. Hvis klagefristen udløber på en lørdag eller en helligdag, forlænges fristen til den følgende hverdag.

Klageberettiget er ejere og brugere, der skal have afgørelsen tilsendt samt enhver, der under sagen har givet møde for nævnet eller har fremsat ønske om underretning om sagens afgørelse, samt statslige og kommunale myndigheder, hvis interesser berøres af forslaget, samt organisationer m.v., som antages at have en væsentlig interesse i forslaget, jf. naturbeskyttelseslovens § 43, stk. 2.

Miljø- og Fødevarerklagenævnet skal som udgangspunkt afvise en klage, der kommer uden om Klageportalen, hvis der ikke er særlige grunde til det. Hvis du ønsker at blive fritaget for at bruge Klageportalen, skal du sende en begrundet anmodning til den myndighed, der har truffet afgørelse i sagen. Myndigheden videresender herefter anmodningen til Miljø- og Fødevarerklagenævnet, som træffer afgørelse om, hvorvidt din anmodning kan imødekommes.

Der henvises til Miljø- og Fødevarerklagenævnets hjemmeside www.naevneneshus.dk.

Fredningskort

Supplerende fredning i St. Åmose

Del af
Stenmagle By, Stenmagle

Sorø Kommune

Signaturforklaring

- Fredningsgrænse
- Ejerlavsgænse
- Kommunegrænse
- Skovbyggelinje
- Abeskyttelseslinjer
- Beskyttet vandløb
- Vandløb
- Højdekurver
- Ny sti
- Sø
- Eksisterende fredning
- PE membran
- Drængrøft_tilkastes
- Ny skelgrøft
- Overløb, rør, brønd

Fredningskort til brug ved
Fredningsnævnets afgørelse
i FN-VSJ 101/2016
December 2018

Teknisk beskrivelse af naturgenopretningstiltagene i Supplerende fredning i Store Åmose, Sorø Kommune

Notat
Oktober 2018

NATURGENOPRETNINGSTILTAG I SUPPLERENDE FREDNING

Med den supplerende fredning i Store Åmose afbrydes afvandingen nord for grusvejen dels ved tilkastning af grøften i grænsen ind mod den hidtidige fredning, som punktvis tilkastes med tilført lerjord. Dels afbrydes de bestående dræn i området på 25 udvalgte steder ved overgravning og fjernelse af rørstykker.

For at sikre en maksimal afbrydelse af afvandingen gennem såvel kendte som ukendte dræn og optørringssprækker eller permeable sandlag nedgraves en 492 m lang PE-membran i det forhøjede terræn i en afstand af 10-20 meter fra Åmose Å. Membranen nedgraves lodret i ca. 2 meters dybde med overkant i minimum kote 23,2 m DVR90 og med mindst 0,1 m jorddækning. På de lavest liggende ca. 100 m af strækningen skal der udlægges et op til 0,20 m tykt lag muldjord omkring membranen.

For at sikre et højere vandspejl i Kongemosen, og for at der stadig kan foretages afvanding af områderne øst for fredningen, skal der etableres en 280 m lang PE-membran på tværs af det lave terræn på østsiden af Kongemosen. Membranen nedgraves lodret i ca. 2 meters dybde igennem det lidt højere terræn, ca. 10 meter fra den nye fredningsgrænse. forbindelse med nedgravningen af membranen indmåles og koteres alle krydsede dræn, således at den nuværende afvandingsdybde kortlægges.

Til sikring af den fortsatte afvanding af landbrugsarealerne mod sydøst og afløb fra evt. bestående dræn graves en skelgrøft i den østlige kant af det fredede areal med en dybde svarende til den kortlagte dræning. Som udgangspunkt anlægges den nye grøft med de dimensioner, som fremgår af nedenstående Tabel 1.

Tabel 1 Dimensioner for grøft i østskel af den supplerende fredning i St. Åmose.

Start Station	Slut Station	Indløbskote (m DVR90)	Udløbskote (m DVR90)	Fald ‰	Bundbredde (m)	Anlæg 1:
0	243	23,70	23,58	0,5	0,3	1,5
243	323	23,58	23,42	2,0	200 mm rør	
323	475	23,42	23,34	0,5	0,3	1,5
475	805	23,34	22,35	3,0	200 mm rør	

Den faktiske grøftebund vil blive rettet ind efter det konstaterede niveau af de krydsede dræn, når man har gravet membranen ned. Alle krydsede dræn fra øst sikres udløb i den nye grøft eller til de to rørlagte strækninger af 200 mm tætte rør.

Fra det punkt (A), hvor den nordligste 200 mm rørledning starter, etableres en 70 m lang grøft videre mod nord i den østlige fredningsgrænse med 0,3 m bundbredde og bundkote 23,34 m DVR90, således at der forbliver en 12-15 meter bred overkørsel for maskiner langs sydsiden af matr. nr. 5v Stenmagle By, Stenmagle.

For at sikre afløb fra de fredede arealer til Åmose Å etableres et overløb (B) i det laveste terræn 25 meter syd for åen. Overløbet udformes som en åben brøndring med diameter 0,6 m, 0,5 m dyb og med lukket bund. Brøndringen placeres med overkant i kote 23,05 m DVR90 og med afløb gennem en tæt 25 cm rørledning med ca. 32 ‰ fald til udløb i Åmose Å i kote 21,75 m, hvilket er godt 0,10 m over den teoretiske regulativmæssige bund. Afløbsrøret har en kapacitet på 117 l/s, hvilket er det dobbelte af det forventede behov.

TILTAG INDENFOR FREDNINGEN FRA 1993

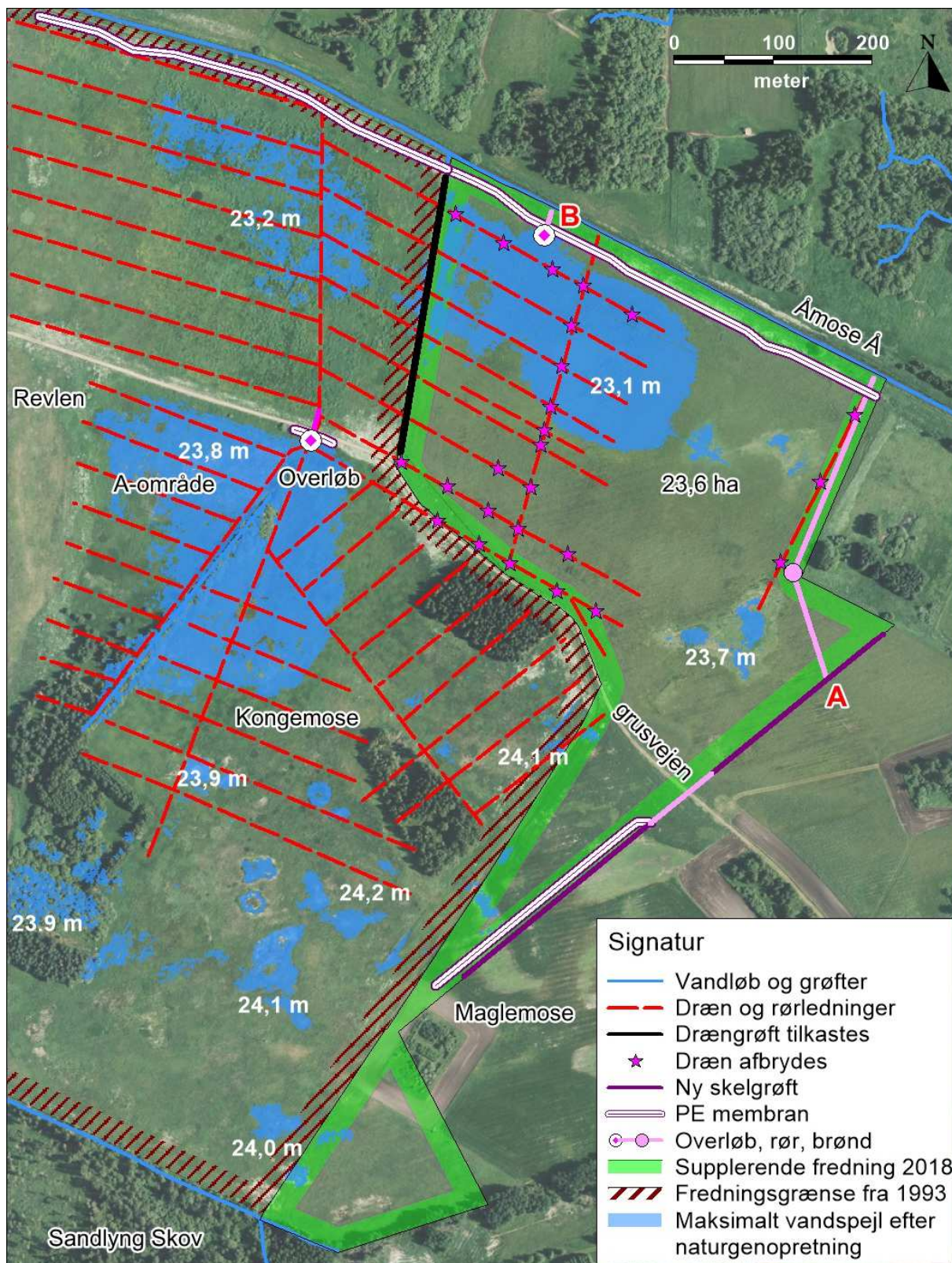
Følgende tiltag forventes gennemført i henhold til fredningen fra 1993:

For at sikre en maksimal afbrydelse af afvandingen til Åmose Å gennem såvel kendte som ukendte dræn og optøringsprækker eller permeable sandlag i det i 1993 fredede område i Kongemosen nedgraves en 492 m lang PE-membran i det forhøjede terræn i en afstand af 10-20 meter fra Åmose Å.

Afbrydelsen af afvandingen nord for grusvejen vil i våde perioder kunne medføre så omfattende oversvømmelser syd for grusvejen, at vandet vil løbe over vejen omkring en vandstand i kote 24,0 m DVR90 og dermed vil kunne skade vejen og færdselsmuligheden. Der etableres derfor et overløb på sydsiden af vejen ved den tidligere nu afbrudte rørledning i form af en åben 0,6 m brønd med overkant i kote 23,85 m og afløb i et 25 cm rør under vejen til udløb i terræn 30 meter længere mod nord i kote 23,5 m. Grusvejen hæves med op til 0,20 m stabilgrus på den laveste 200 m lange strækning til overalt i minimum kote 24,30 m.

Samtidig nedgraves en 40 meter lang PE-membran i sydsiden af grusvejen på den lavest liggende strækning for at afbryde alle dræn eller optøringsprækker.

Disse tiltag vedrører ikke nærværende fredning.

Figur 1. Teknisk kort med angivelse af de forventede maksimale vandspejlsniveauer vist på baggrund af ortofoto DDO®2016, ©COWI i skala 1:6.000. Kortet viser dels tiltagene i den supplerende fredning og de tiltag, som agtes etableret indenfor fredningen fra 1993 og i medfør af denne.

DISPENSATIONER>

Afgørelser - Reg. nr.:

Herunder ses afgørelser i dispensationssager for denne fredning